

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní zaměření: Informační věda

Diplomová práce

Bc. Denisa Rainová

Digitální pozůstalost na sociální síti Facebook

Digital Footprint on the Facebook Social Network

Praha 2020

Vedoucí práce: PhDr. Helena Lipková, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce PhDr. Heleně Lipkové, Ph.D. za její cenné rady, trpělivost a ochotu při vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat účastníkům tohoto výzkumu za čas a otevřenost, svým nejbližším za pomoc s korekturou, a hlavně zrzce z koleje Větrník.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 18. prosince 2020

.....

Denisa Rainová

Identifikační záznam

RAINOVÁ, Denisa. *Digitální pozůstalost na sociální síti Facebook*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví, 2020. 85 s., 65 s. příl. Vedoucí práce PhDr. Helena Lipková, Ph.D.

Abstrakt

Diplomová práce uchopuje problém digitální pozůstalosti na Facebooku v celém jeho kontextu jak s přihlédnutím k historii a právní stránce, tak s ohledem k osobním zkušenostem uživatelů Facebooku. Tato studie si klade za úkol více přiblížit možnosti zacházení s digitální pozůstalostí a zkoumá, jakou roli hraje při nastavování vlastního účtu předcházející zkušenost s facebookovými přáteli, kteří zemřeli a zanechali po sobě účet. Výzkumná část je řešena formou kvalitativního výzkumu na vzorku 14 uživatelů metodou polostrukturovaných rozhovorů a porovnává znalosti, které mají každodenní uživatelé v této oblasti.

Klíčová slova

Facebook, digitální pozůstalost, smrt, tabu, soukromí, právo, kvalitativní výzkum, rozhovory

Abstract

This thesis deals with the problem of digital footprint on Facebook in an entire context, taking into account both the history and legal aspects and the personal experience of Facebook users. This study aims to further approximate the possibilities of dealing with digital footprint and examines the role and impact of setting up an account with preceeding experience based on Facebook friends who have died and left an active account behind. The research part is based on a qualitative research method in the form of a semistructured interview with 14 users and compares the knowledge of everyday users in this field.

Keywords

Facebook, digital footprint, death, taboo, privacy, legacy, qualitative research, interviews

Obsah

ÚVOD.....	8
1. TEORETICKÁ ČÁST	10
1.1 Smrt.....	10
1.1.1 Problematické určení okamžiku smrti	11
1.1.2 Sociální smrt.....	13
1.1.3 Tabuizace smrti.....	13
1.2 Vztah Čechů k smrti	14
1.2.1 Emoce vyvolané setkáním se smrtí	18
1.3 Aktivita na Facebooku	19
1.3.1 Terminologie posmrtných dat.....	20
1.4 Facebook a problematika soukromí	22
1.4.1 Právní regulace soukromí na Facebooku	24
1.5 Možnosti nakládání s údaji pro případ smrti.....	26
1.5.1 Mezinárodní právo související s digitální pozůstalostí.....	27
1.5.2 Český právní pohled na digitální pozůstalosti	29
1.5.3 Řešení facebookových digitálních pozůstalostí.....	30
1.5.3.1 Fáze 1 – Počáteční problémy v letech 2004–2007	30
1.5.3.2 Fáze 2 – Řešení přístupu na účet od roku 2008.....	32
1.5.3.3 Fáze 3 – Pověření kontaktní osoby a odstranění účtu	35
1.5.3.4 Fáze 4 – Zvěčněné účty	36
1.6 Dosavadní výzkumy digitální pozůstalosti	38
1.6.1 Důvody pro uchovávání účtů.....	39
1.6.2 Truchlící prostor pro pozůstalé.....	40
1.6.3 Facebookový digitální kenotaf	42
2. VÝZKUMNÁ ČÁST.....	44
2.1 Představení výzkumu	44
2.2 Kvalitativní výzkum	44

2.3	Metoda získávání dat	45
2.3.1	Etika výzkumu	45
2.4	Proces realizace výzkumu	46
2.4.1	Předvýzkum	47
2.4.2	Cílová skupina	47
2.5	Výsledky výzkumu	48
2.5.1	Sociodemografické údaje	48
2.5.2	Zkušenosti s Facebookem	49
2.5.3	Právní znalosti	51
2.5.4	Možnosti zacházení s digitální pozůstalostí na Facebooku	52
2.5.5	Závěrečné otázky	59
2.6	Analýza dat	60
2.7	Shrnutí	64
	Závěr	67
	Seznam použité literatury:	69
	Seznam grafů	83
	Seznam obrázků	84
	Seznam tabulek	85

Seznam použitých zkratek

API – Application Programming Interface – rozhraní pro programování aplikací

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

ČR – Česká republika

DVP – Dříve vyslovené přání

EU – Evropská unie

GDPR – Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů

ICT – Informační a komunikační technologie

LGBT – zkratka označující lesby, gaye, bisexuály a transgender osoby

např. – například

NSA – Americká Národní bezpečnostní agentura

PDF – Portable Document Format – Přenosný formát dokumentů

popř. – popřípadě

resp. – respektive

tzv. – takzvaným

USA – Spojené státy americké

ÚVOD

*Přijmout život se vším všudy znamená přijmout
nepředvídatelné.*

Milan Kundera

V historii zažilo lidstvo sociální, ekonomické, politické revoluce a tou poslední je zatím revoluce digitální (počítačová, internetová). Podle filozofa Alexandera Barda (2018) je to vůbec jedna z největších revolucí. Mnoho nových technologií má vliv na podobu odkazu, který po sobě zanechají zesnulí. Od masek Keltů až po dobové fotografie. Někteří lidé, převážně primitivní kmeny¹, věří v přítomnost zemřelých v podobě neviditelných duchů. Forma zvěčnění facebookových účtů je jednou z relativně nových variant prodloužení trvanlivosti odkazu každého uživatele.

Facebook je stále jednou z nejoblíbenějších sociálních sítí na světě. Nepředpokládám, že by v nejbližších letech zanikl (jinak by tato práce ztrácela smysl). Souhlasím s boyd (2006), která vidí „dlouhověkost“ sociálních sítí ve schopnosti se neustále vyvíjet. Ačkoli má Facebook za sebou mediálně známe kauzy, které poukázaly na nedostatky, konstantně se vyvíjí a reaguje na ně. S tím souvisejí i nové možnosti nastavení facebookových účtů pro případ smrti. Zmapování těchto možností poskytne východisko pro prohloubení znalostí, nebo třeba povede i k uvědomění si konečnosti života. Cílem výzkumu je zjistit rozsah znalostí o facebookové digitální pozůstalosti mezi současnými uživateli ve věkové kategorii 20–30 let.

Diplomová práce je rozdělena do dvou základních částí – teoretické a výzkumné. První část je věnována definičnímu pojetí pojmu smrt, její tabuizaci a dále je téma zasazeno do širšího kontextu pojetí smrti v české společnosti. Následně text charakterizuje jednotlivé aktivity na Facebooku a vymezuje terminologii posmrtných dat. Důraz je kladen na jednotlivé možnosti nakládání s osobními daty po smrti uživatelů, a to jak z hlediska Facebooku, tak z oblasti právní. Tato část je uzavřena existujícími výzkumy digitální pozůstalosti.

Doposud nebylo realizováno značné množství výzkumů zabývajících se oblastí digitálních pozůstalostí na Facebooku. V České republice byl realizován pouze jeden kvantitativní výzkum, který byl proveden před uceleným soupisem jednotlivých možností. Z výsledků Chvojky (2015) vyplývá, že facebookoví uživatelé nebyli obeznámeni s tehdejšími systémovými (ne)řešením

¹ Například kmen Daniů v Papui-Nové Guinei.

budoucnosti účtu. Nicméně po konfrontaci s tímto tématem, projevují vysoký zájem. Zásadní otázkou tedy je, zda již cílová skupina projevila zájem zabývat se jednotlivými možnostmi.

Druhá část představuje metodologii provedeného výzkumu, definuje výzkumné otázky, popisuje výběr metody kvalitativního výzkumu, objasňuje metodu získávání dat, etické aspekty a proces realizace výzkumu. Stěžejní částí jsou následné výsledky výzkumu a jejich analýza. V závěrečném shrnutí jsou prezentovány zjištěné výsledky výzkumných otázek.

Význam svojí diplomové práce spatřuji především v aktuálnosti zvoleného tématu, které se navíc dotýká osobních životů lidí. Za přínosnou ji považuji i z toho důvodu, že téma je velmi málo prozkoumané, jak v České republice, tak celosvětově. Dále se domnívám, že moje práce přispívá k tomu, že se uchopuje problém digitální pozůstalosti na Facebooku v celém jeho kontextu jak s přihlédnutím k historii a právní stránce (teoretická část), tak s ohledem k osobním zkušenostem uživatelů Facebooku (vlastní výzkum).

1. TEORETICKÁ ČÁST

Než přejdu k prezentaci vlastního výzkumu, je třeba vyložit klíčové pojmy a koncepty, s nimiž budu pracovat. První část práce slouží jako teoretické uvedení do tématu. V následujících částech nejprve představuji koncept a diverzifikaci smrti, její tabuizaci, která v průběhu 20. století začala formovat a stále ještě formuje naše myšlení o tomto tématu. Poté se již dostávám do virtuálního prostředí, uvádím nezbytný základ o aktivitách na Facebooku a následně vymezuji terminologii posmrtných dat. Dále pak popisuji současný stav poznání ohledně smrti a Facebooku, právní aspekty, nové prostory pro vyjádření svých zármutků a důvody pro uchovávání a využití těchto posmrtných dat. Na závěr zmiňuji budoucí přesah mrtvých facebookových účtů.

1.1 Smrt

Smrt je přirozenou součástí našich životů a má mnoho společenských dopadů. Lidé umírají, ale na Facebooku mohou být stále „přítomni“. Máme teoretické znalosti o smrti ve veřejném prostoru stejně jako ve virtuálním? Umíme definovat smrt a s ní spojené dopady? Sociální sítě (Facebook, Twitter atd.) přinášejí změny ve vnímání a vyrovnávání se se smrtí. Abych mohla blíže prozkoumat otázky spojené s digitální pozůstalostí zesnulého, považuji za nezbytné nejprve vymezit smrt a s ní spojené souvislosti se svojí diplomovou prací mimo virtuální svět.

V souvislosti s bádáním o smrti se můžeme setkat s pojmem thanatologie². Tento vědní obor vznikl ve Spojených státech amerických kvůli II. světové válce, neboť byla impulsem pro znovu-uvědomění si vlastní smrtelnosti a pocitu viny (Kelarová, 2007, s. 9). Zabývá se fenoménem smrti, procesem umírání, dystanází³, ale i praktickými otázkami ritualizace smrti, přístupu k pozůstalým nebo vedením rozhovorů o smrti (Haškovcová, 2007, s. 180). Stejně jako informační věda je i thanatologie oborem multidisciplinárním. Prolínají se v něm obory filozofie, medicíny, sociologie, psychologie, teologie, biologie, ale i etnografie.

Jak a kdy zemřeme, nepředpoví ani výše zmíněný vědní obor. V určitém slova smyslu můžeme říci, že jedinec umírá již od narození, neboť geneze⁴ smrti je podmíněna životem a život je zprostředkován smrtí (Haškovcová, 2007, s. 89). *„Každá představa smrti – bez ohledu na to, zda*

² V řecké mytologii byl Thanatos (syn bohyně noci Nitky) bohem smrtelného spánku a smrti. Smrt se v řeckém výrazu řekne stejnojmenně „*thanatos*“, což znamená obecný konec pozemského života a zároveň i rozklad všeho živého (Novotný, 1992, s. 925). Řečtina dala i název oboru o smrti a umírání.

³ Zadržaná smrt.

⁴ Proces vznikání a zanikání

se jedná o smrt jiného člověka nebo o budoucí smrt vlastní – naráží na elementární logický problém, že žádný systém si nedokáže bezrozporně představit svůj vlastní konec“ (Assmann, 2003, s. 71). Otázky života a smrti by nám neměly být lhostejné. Se svým limitovaným časem na zemi budeme zcela jistě zacházet mnohem zodpovědněji, pokud budeme mít stále na paměti, že jednoho dne náš biologický život skončí. Čím lépe budeme připraveni čelit setkání se smrtí, tím lépe ovlivníme, jak jednou z tohoto světa odejdeme (Nezbeda, 2016, s. 15).

Do chvíle, než se osobně setkáme se smrtí nebo umíráním, žijeme v přesvědčení, že se nás tyto věci netýkají a na jejich řešení je dostatek času⁵ (Haškovcová, 2007, s. 16). Předpokládám, že se o tuto skutečnost začnou zajímat nejdříve ti, kterým je diagnostikována nevyléčitelná choroba a poté jejich příbuzní. Těmto lidem často chybí relevantní informace o formách pomoci a zvládání těžké životní situace. „*S naprostou samozřejmostí přiznáváme právo na nezodpovědné chování*“ (Haug, 2017, s. 109). V dětství žijeme neohroženě a nejpozději smrtí námi blízkého člověka se mohou změnit naše postoje. Prožitky nás mění a psychická nestabilita je zkušenost, která nás silně ovlivňuje (Haug, 2017, s. 214).

Pehalová (2016) považuje smrt za důležité téma, u kterého musí být exaktně volená slova. Samotné vnímání smrti je pro každého člověka podmíněné tím, co viděl ve svém okolí (Šiklová, 2013, s. 21). Smrt vypadá méně děsivě, když je dostatečně daleko, než když se s ní setkáme v osobním životě (Kübler-Ross, 1992, s. 16). Pro většinu lidí jde v každém případě o obtížné nebo bolestivé téma. Je nejen těžké se o smrti bavit, ale nelehké je také ji teoreticky uchopit. Nejednotné pojetí nalézáme v medicíně, a to převážně z hlediska práva a lékařské etiky⁶ (Smrčka, 2001, s. 251). Protože o tom, zda je člověk mrtev, rozhoduje v naší společnosti lékař (Špatenková, 2014, s. 35), budu se dále zabývat definováním smrti z lékařského hlediska.

1.1.1 Problematické určení okamžiku smrti

V lékařském slovníku je smrt definována jako stav, kdy dojde k zastavení mozkové činnosti, při níž zaniknou centra mozkového kmene řídící krevní oběh a dýchání (Vokurka, M., a Hugo, J., 2009, s. 962). V české společnosti je lékař kompetentní osobou, která konstatuje smrt. Jakmile obdrží matriční úřad List o prohlídce zemřelého, vystavuje úmrtní list⁷, který je důkazem o smrti člověka. Ten je předán fyzické osobě, jenž má buď právní zájem, je vypravitelem pohřbu

⁵ Vztaženo na osoby, jejichž působnost se nachází mimo zdravotnictví.

⁶ Etické problémy představuje např. problematika eutanazie, DNR (neresuscitovat), terminální stadium nemoci atd.

⁷ Úmrtní list je veřejnou listinou.

zemřelého nebo s ním v době jeho smrti žila ve společné domácnosti (zákon č. 301/2000 Sb., 2000, § 25, bod 5).

V právním řádu České republiky je smrt definována jako nevratná ztráta funkce celého mozku, včetně mozkového kmene nebo nevratná zástava krevního oběhu (zákon č. 285/2002 Sb., 2002, § 2, odst. e)). Pravomoc prohlašovat osoby za mrtvé má také soud. Jedná se např. o situace, kdy byl člověk přítomen takové události, že je jeho smrt nanejvýš pravděpodobně prokázána⁸ (zákon č. 89/2012 Sb., 2012, § 26). Nezvěstného člověka soud prohlašuje za mrtvého, má-li na tom blízká osoba právní zájem (zákon č. 89/2012 Sb., 2012, § 72). Poté se postupuje podle zákonem stanovených lhůt, odstupňovaných podle charakteru události⁹.

Jako problematické určení okamžiku smrti uvádím příklad pacientů, kteří trpí apalickým syndromem neboli se nachází v tzv. permanentním vegetativním stavu¹⁰. V něm se od roku 1990 nacházela i Američanka Terri Schiavo. Byla uměle udržována naživu a v roce 1998 ji chtěl její manžel odpojit od přístrojů. Tím rozpoutal celosvětovou polemiku o tom, kdy vlastně končí život (Haberman, 2014). Na tomto případě je vidět, že každý člověk je nejenom bytostí biologickou, ale také sociální. Medicína je schopna i za cenu dystanázie prodlužovat životy jedinců, u nichž je malá naděje na opětovné zapojení do života, který vedli před nemocí. McMahan (2002) považuje osoby ve vegetativním stavu za neexistující, prázdný organismus. Případ tzv. Locked-in syndromu vede k obdobnému diskurzu. Člověk je při vědomí, ale uzavřen ve svém těle, které nemůže vědomě ovládat. Zaner (2015) tento případ považuje za smrt osobnosti. Nicméně lékař nemůže u těchto případů konstatovat smrt.

Přístupy k definici smrti jsou problematické¹¹, ale vyznačují se tím, že zdůrazňují význam jedné funkce životního systému lidského organismu. Celý systém se skládá ze tří základních funkcí: dýchání, srdeční a mozkové činnosti. *„Podstata smrti pak spočívá ve zhroucení celého systému a prvotní impuls vedoucí k tomuto úplnému zhroucení a tedy zániku života může spočívat v poruše některého ze zdánlivě nevýznamných subsystémů“* (Jabůrek, 2018).

⁸ Např. při leteckých, lodních nebo jaderných haváriích.

⁹ Všechny lhůty jsou vymezené v zákonu č. 89/2012 Sb. Pro představu uvádím jeden příklad: *„Člověka, který byl prohlášen za nezvěstného, lze prohlásit za mrtvého nejdříve po uplynutí pěti let počítaných od konce roku, v němž došlo k prohlášení za nezvěstného“* (zákon č. 89/2012 Sb., 2012, § 73).

¹⁰ Jedná se o *„klinický stav kompletní poruchy uvědomování si sebe sama a svého okolí doprovázený cyklem spánků-bdění a zachovalou kompletní nebo parciální autonomní funkcí hypotalamu a mozkového kmene“* (Doležil, 2007, s. 28).

¹¹ Také filozofická thanatologie je polemická k definici smrti. V této diplomové práci ji ovšem nepovažuji za relevantní, protože oficiálně neprohlašuje člověka za mrtvého. Pro více filozofických informací doporučuji článek od Jabůrky (2018).

1.1.2 Sociální smrt

V odborné literatuře nalézáme i pojem takzvané sociální smrti. Vědci na ni nahlíží ze svých hledisek¹², při kterých dotyčný ještě nezemřel. Sociální smrt není smrtí v pravém slova smyslu. Málokdy se odehraje ve stejnou dobu, kdy lékař konstatuje úmrtí. V této práci se sociální smrtí zabývám po úmrtí člověka. I když zemře, nemusí být považován za sociálně mrtvého.¹³ V každé společnosti je fyzicky mrtvý člověk navíc sociálním aktérem po celou dobu, dokud nevymizí ze vzpomínek (Hrábek, 2018, s. 34). Mrtví se nekončící interakcí (offline i online) od ostatních přátel, stávají „nesmrtelnými“ (Dilmaç, J. A., 2018, s. 163).

Dalo by se říci, že celkově nezemřeme jednou, nýbrž dvakrát. „*Nejprve když přestaneme dýchat, pak když poslední z těch, kteří nás znali a milovali, zemřou*“¹⁴. Tento citát nelze doslova vztahovat na veřejně známé osoby. Populární spisovatel Franz Kafka je mrtvý již 95 let, ale jeho odkaz je v ulicích Prahy patrný dodnes a svoji sociální smrt má daleko před sebou. Pro běžnou populaci ovšem nastává tato smrt v kratším časovém horizontu (Hrábek, 2018, s. 35). Je vidět, že sociální smrt je na rozdíl od fyzické smrti, která je definitivní, proces. I s tímto pojmem pracuji v dalších částech diplomové práce.

1.1.3 Tabuizace smrti

Když jsem vyložila, co je třeba pod pojmem smrti rozumět, nastíním problematiku tabuizace smrti. Ačkoliv je totiž smrt součástí lidského života, je současně i tématem, jemuž se lidé vyhýbají. Domnívám se, že je užitečné porozumět povaze a příčinám tabuizace smrti v kontextu naší doby předtím, než začneme zkoumat vztah lidí k smrti v souvislosti s Facebookem.

Tabuizace znamená vyřazování nebo odstraňování slov či témat (Linhart, 2002, s. 365). Tabu se vyskytuje zpravidla jako nevědomé, avšak vždy tiše akceptované zásady, které zahrnují postoje a způsoby chování, přičemž součástí bývají i zákazy (Teuschel, 2017, s. 147). Tabuizována bývají náročná témata, o nichž se málokdy diskutuje na veřejnosti. Například když člověk zmíní možnost

¹² Z lékařského hlediska organismus po sociální smrti stále žije, ale duševní, motorické a senzorické funkce jsou neodvratně poškozené (Navrátil, 2011, s. 180). Reverzibilita člověka do interpersonálních vztahů je složitá (Raudenská a Javůrková, 2011, s. 194). Z pohledu psychologie se jedná o sociální izolaci, nedostatek aktivit a sociálních kontaktů, které vyvrcholí rezignací na život (tato rezignace může, ale i nemusí urychlit fyzickou smrt). Kvalitu svého života hodnotíme podle svých stanovených hodnot, jež mohou být pro každého jedince velmi různorodé. Může se jednat např. o zdravotní stav, finanční situaci, sociální síť, a to všechno v libovolném pořadí. Pokud hodnoty klesnou pod individuálně stanovenou hranici, dochází k sociální smrti (Dvořáčková, 2012, s. 35).

¹³ V Indonésii žije primitivní kmen Torajů, kteří zesnulého nabalzamují a nechají ve svých obydlích i několik let. Je stále součástí rodiny, která s ním hovoří, obléká ho a nosí mu jídlo. Do doby, než rodina zajistí dostatečný finanční kapitál na uspořádání pohřbu, o svém zesnulém nemluví jako o mrtvém. O kmenu Toraja se lze více dozvědět např. v knize od Douglase Wood Hollana. *The thread of life: Toraja reflections on the life cycle*.

¹⁴ Autentický citát Johanna Wolfganga Goetheho.

vlastní smrti, většinou se mu dostane obligátní odpovědi typu, „*aby takhle nemluvil*“, „*aby to nepřivolával*“. Tyhle fráze se nepoužívají pro podporu a uklidnění, ale pro ušetření nás samotných (Nezbeda, 2016, s. 27).

Dříve byla smrt více viditelná a považovaná za běžnou součást života, přesto naháněla strach. Naši předci se v minulosti dožívali nižšího věku a umírali mnohdy i předčasně. Vysoká kojenecká a dětská úmrtnost, neléčitelné nemoci a špatná výživa způsobovaly menší vyhlídky na dožití pokročilejšího věku. Ve 20. století se objevily nové účinné léky¹⁵, začala se dezinfikovat voda¹⁶ a nesamozřejmost života byla postupně nahrazována nesamozřejmostí smrti (Imhof, 1996; Haškovcová, 2007, s. 32).

Mluvit o smrti je dnes ve většině společností stále tabu (Mannix, 2019, s. 99). Haškovcová (2007, s. 21) tvrdí, že za moderní tabuizaci může především přístup medicíny k smrti, která bojuje o život každého člověka. Smrt vnímá za nepatřičný fenomén, který se nehodí do světa ovládaného vědou a technikou. „*Ve snaze nedovolit smrti, aby zvítězila, ji však tabuizovala*“ (Haškovcová, 2007, s. 21).

Je ovšem možné, že vztah moderních lidí k smrti se promění v důsledku globální virové pandemie onemocnění covid-19¹⁷. Halík (2020) věří, že se lidé naučí vzdát se představy o nesmrtelnosti a pandemie vzbudí v lidech více pokory a povede k uvědomění si lidské zranitelnosti. Dále očekává, že bude společnost více naslouchat hlasu přírody, který povede k lepšímu přístupu k životu. „*Neočekávám hlubší, masové duchovní změny, ale doufám, že to v řadě lidí způsobí obrat na hloubku*“ (Halík, 2020).

1.2 Vztah Čechů k smrti

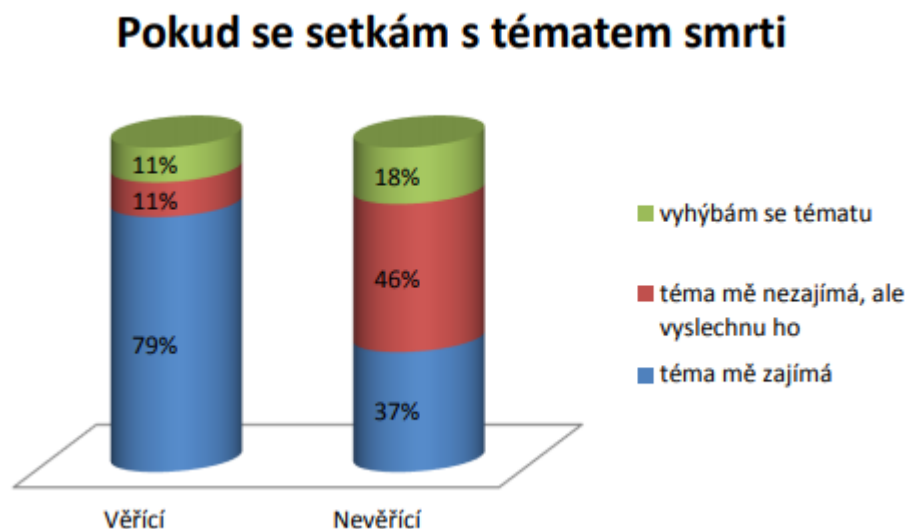
Jak již bylo uvedeno, smrt je ve velké řadě současných společností tabuizovaným tématem. V této kapitole potvrdím, že v českém veřejném, ale i lékařském prostředí se o smrti běžně nemluví. Nicméně nábožensky založení lidé mohou namítat, že uchopit zkušenost smrti pomáhá lidem i křesťanské náboženství.

¹⁵ Např. v roce 1928 Alexander Fleming objevil penicilin.

¹⁶ U nás se používá k úpravě chlor.

¹⁷ Kniha Doba koronavirová (2020) nabízí reflexe předních českých odborníků na život během pandemie a na její potenciální dopady.

Z dotazníkového šetření Martínka (2017) na 69 věřících respondentech bylo prokázáno, že třetina uvažuje o smrti několikrát do měsíce. Pokud se setkají s tématem smrti, v 79 % je téma zajímavá na rozdíl od nevěřících (celkem 217) jak vidíme z grafu č. 1. V kostelích si lidé připomínají, že prach

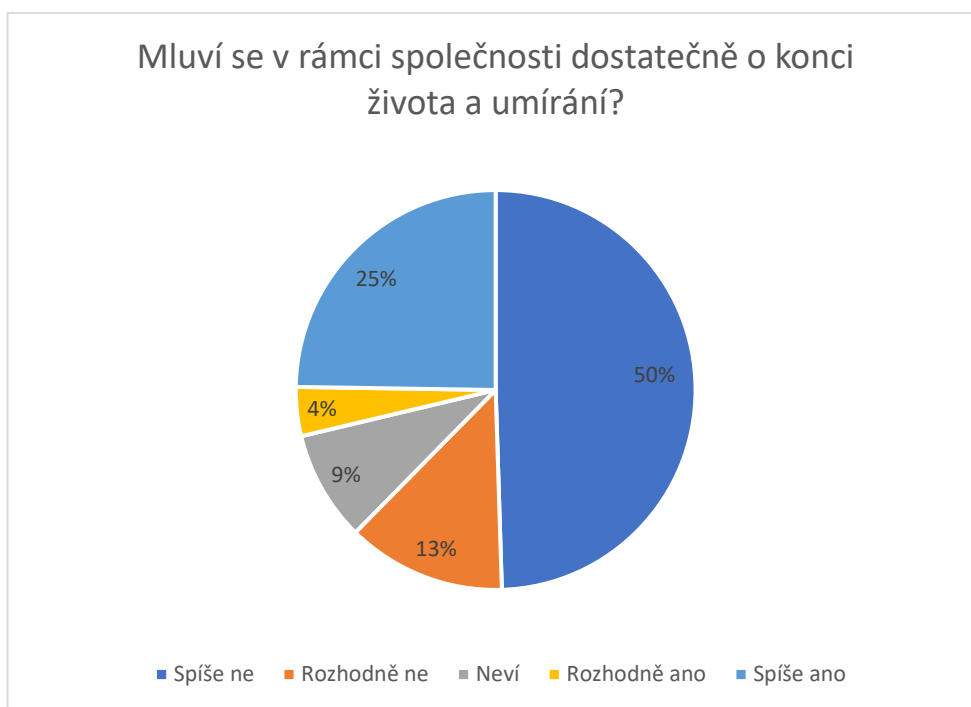
Graf 1: Rozdílné zaujetí tématem smrti u věřících a nevěřících. Zdroj: Martínek (2017).

jsou a v prach se obrátí. Myšlenky o smrti nejsou pro křesťany nic výjimečného a často se o nich hovoří. Věří na vzkříšení z mrtvých a na věčný život, který je vyličen metaforami o nebi a pekle. V současném českém, převážně ateistickém a agnostickém prostředí mohou tyto ideje působit směšně (Halík, 2016). Čím dál tím méně lidí chodí do kostela a je věřících¹⁸. Víra tak výrazněji nepřispívá k „odtabuizování“ smrti. Na tabuizaci se v následujících odstavcích podívám z historického a současného kontextu.

Od I. světové války začínala být smrt postupně přesouvána do nemocnic. V dobách socialismu byla smrt tabuizována (Halík, 2016). Podle zdravotní sestry Anny Krutské měli být v tomto politickém režimu všichni zdraví a veselí (Nezbeda, 2016, s. 123). Existovala dokonce vyhláška, že pohřební vozy nesměly jezdit za denního světla. Můžeme se domnívat, že to bylo proto, aby nepodněcovaly myšlenky o smrti nebo nerušily budovatelský realismus (Halík, 2016). Totalitní systém k tabuizaci smrti přispíval, avšak nemusí být její hlavní příčinou, jak by se mohlo zdát. I v ekonomicky vyspělejších zemích, ve kterých vládne delší dobu demokracie, došlo k tabuizaci smrti.

¹⁸ Od roku 1968, kdy týdenní účast dosáhla 990 752 osob je podíl rok od roku menší (Balík a Hanuš, 2007, s. 217). Nejnovější výsledky ze sčítání účastníků bohoslužeb z října roku 2019 ukazují, že minimálně jednou týdně do kostela chodí odhadem 375 000 osob (Chytil, 2019).

Halík (2016) připouští, že i po sametové revoluci je smrt stále tabu. Martínek (2017) na závěr svojí studie tvrdí, že smrt a umírání je jedním z nejvíce tabuizovaných témat v naší společnosti. Nicméně podle Ondřeje Nezbedy (2016) je nešťastné volit slovo tabu, protože se týká i něčeho zakázaného. V České republice není zakázáno o smrti mluvit. Věková kategorie 15–29 let si ve většině případů pouze myslí, že se o smrti dostatečně nemluví, jak ukazuje Graf č. 2. Neochota mluvit veřejně o smrti

Graf 2: Mluví se dostatečně o smrti?. Zdroj: Dříve vyslovená přání; Závěrečná zpráva.

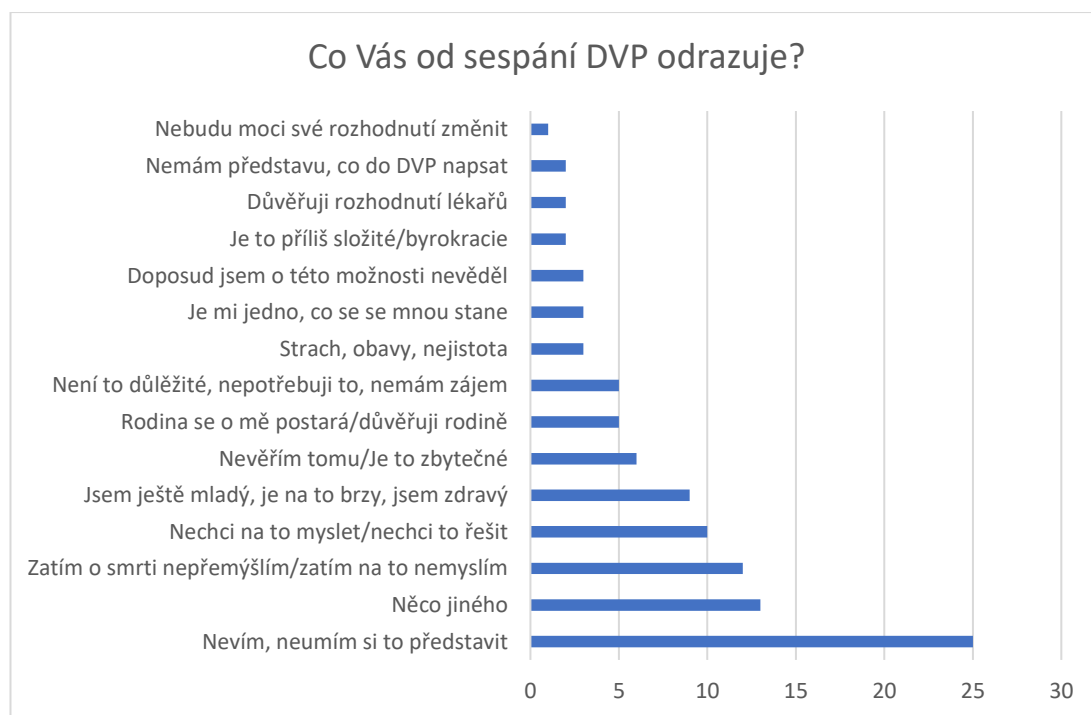
se projevuje i v tom, že ne každý myslí na další důležitý aspekt, který s koncem života souvisí. Průzkum společnosti STEM/MARK (2019) ukazuje výsledky sepsávání závětí¹⁹. V roce 2019 si pouze 7 % Čechů starších 50 let sepsalo svoji závěť, zatímco 26 % je nepříjemné na takové věci myslet. Ostatní se například domnívají, že je na závěť ještě brzy nebo důvěřují notáři (STEM/MARK, 2019).

To, že smrt je pro většinu lidí náročným tématem, se ukazuje i na přístupu lékařů např. ke sdělování smrtelných diagnóz. Od roku 1966 byla každému lékaři uložena povinnost informovat pacienta o jeho zdravotním stavu, má na to právo (zákon č.20/1966 Sb., 1966, § 67b). Podle

¹⁹ Existuje i možnost sepsání instrukcí o svém vlastním pohřbu. Domácí hospic Cesta domů v roce 2014 spustil aplikaci Mojesmrt.cz, kde si každý může sestavit seznam posledních přání. Je to scénář, jak by měl vypadat dotýčného pohřeb, kdo by měl být řečníkem, jaká se bude hrát hudba atd. Cílí se hlavně na věkovou kategorii mezi 20–40 lety, protože by se neměla bát o umírání přemýšlet a zároveň má dostatek času se připravit na tuto skutečnost (Mojesmrt, 2020).

současného zákona musí být „*pacient srozumitelným způsobem v dostatečném rozsahu informován o svém zdravotním stavu a o navrženém individuálním léčebném postupu a všech jeho změnách*“ (zákon č. 372/2011 Sb., 2011, § 31). Sdělovat pravdu nevléčitelně nemocným je nesmírně citlivá a složitá záležitost. Podle lékařské etiky je potřeba zvážit všechny proměnné (např. věk, životní hodnoty, duševní stav atd.) a co nejšetrněji přiznávat pravdivou informaci o nemoci (Kořenek, 2004, s. 73). Nicméně Etický kodex České lékařské komory v § 1 stanovuje, že pokud lékař vyhodnotí situaci jako narušení lékařské etiky, nemusí být vázán zákony ani předpisy, tudíž nemusí říci celou pravdu. Navíc za nejslabší článek české medicíny je považována skutečnost, že lékaři neumějí empaticky pacientovi sdělit tu nejhorší diagnózu. Výuka studentů lékařských fakult je stále soustředěna především na technologickou stránku. Poté vystudovaní medicí v praxi selhávají v oblasti etiky, komunikace a jednání (Vácha, 2015).

Smrt je pak obtížně komunikovatelným tématem i pro ty, kdo jsou, nebo mohou být v roli pacientů. Ve výzkumu společnost STEM/MARK (2015) považuje 68 % českých respondentů za důležité mít sepsané pokyny pro léčbu a zacházení v poslední fázi života v případě, že by nebyli schopni komunikovat. Ze stejné závěrečné zprávy společnosti se dozvídáme, že je zároveň pro lidi problémem uvažovat a přemýšlet o smrti. Od sepsání dříve vysloveného přání (DVP) je odrazují rozmanité důvody, které ukazuje Graf č. 3.

Graf 3: Co Vás od sepsání DVP odrázuje? Zdroj: Dříve vyslovená přání; Závěrečná zpráva.

1.2.1 Emoce vyvolané setkáním se smrtí

Smrt není jenom biologickým jevem v oblasti medicíny. Má mnoho dopadů převážně na blízké okolí zesnulého. Na to, jak se se smrtí druhého zvládneme vyrovnat, má ve velké míře vliv i skutečnost, jaké společenské rituály a obřady jeho úmrtí provázejí. Protože v jedné z mých dotazníkových otázek se budu ptát i na zkušenost respondentů se smrtí svých blízkých (viz. s. 57, otázka č. 17), je vhodné se dotknout i toho, jak probíhá prožívání smrti druhého. O truchlícím prostoru na Facebooku pojednává podkapitola 1.6.2.

Haškovcová (2007) zmiňuje, že vytěšňování smrti souvisí i s ubýváním pohřebních obřadů. Rituály související s náboženskou praxí pomalu mizí. Dokládá to i zvýšený počet lidí zpopelněných bez obřadu a počet sociálních pohřbů²⁰ (Kotrlý, 2012). Zůstávají standardní prvky typu úmrtního oznámení a kondolence. Pomineme-li otázku peněz, odbývat pohřby²¹ se pro pozůstalé nevyplatí hlavně z psychologického hlediska, protože má pro nás stále hluboký smysl. Je to ukončení šoku, poslední tečka, rozloučení se zesnulým a poté návrat do běžného cyklu života (Fryčová, 2017). I když je převážná většina českých občanů ateistická a nechodí často do kostela, církevní rituály jsou nezřídka záchranou i pro nevěřící. Měli bychom přijímat uklidnění, které jakékoli obřady nabízejí²² (Haškovcová, 2007, s. 25).

Pokud se fyzicky pohřebního rituálu, truchlení či jinak projeveného stesku nezúčastníme, opomíjený smutek se v člověku nahromadí a poté se skrze např. psychosomatické potíže, nervozitu, depresi ukáže (Halík, 2016). Odložená reakce se v plné síle projeví s časovým odstupem, který je u každého individuální. Nezbeda (2016, s. 250) tvrdí, že je pro dnešní lidi i obtížné sdílet a projevovat smutek, neboť se může jevit jako slabost. Prožitky nás mění, a i negativní věci jsou pro člověka zkušeností, která jej silně ovlivňuje (Haug, 2017, s. 214).

Vyrovňávání se se smrtí druhého je vysoce individuální záležitost. Je něco jiného prožívat smrt staršího člověka po dlouhé nemoci než třeba po dysthanasii²³. Je snadnější přijmout smrt člověka, na jehož odchod se dlouho připravujeme. Odchod druhého se rovněž přijímá snadněji, můžeme-li se s ním rozloučit osobně než jenom napsáním statusu na Facebooku. V následujících kapitolách se již dostávám do virtuálního světa.

²⁰ Sociální pohřeb za státní úhrady. O zvýšeném počtu pravidelně informují i zpravodajské kanály či webové stránky jednotlivých měst a obcí.

²¹ Pokud poslední vůle zesnulého určuje, že si nepřeje pohřeb, neměl by se odbývat ani symbolický pohřeb v podobě např. tiché vzpomínky, rodinného shromáždění atd.

²² Poslední rozloučení a pohřeb nemusejí být nutně tradiční, církevní ani v režii pohřebních služeb. Fantazii se meze nekladou.

²³ Nedůstojné umírání.

1.3 Aktivita na Facebooku

K tomu, abychom si uvědomili, co všechno pod digitální pozůstalostí spadá, je nutné nejdříve zmínit popis facebookových aktivit, které ukazují, co všechno na Facebooku uživatelé dělají. Tato sociální síť je využívána k nejrůznějším aktivitám, ale nejčastěji literatura zmiňuje komunikaci, sebe prezentaci a zjišťování informací o druhých (Tosun, 2012; Nadkarni a Hofmann, 2012; Wu et al., 2014; Ellison et. al., 2014).

Produkujeme velké množství fotografií sebe a svých blízkých, které si ukládáme nejenom do svých fyzických fotoalb. S rozvojem ICT je nahráváme na harddisky a zveřejňujeme na sociálních sítích. Vědomě či nevědomě produkujeme soubory informací, jenž se nazývají digitální stopa. V lednu 2020 bylo na Facebooku v průměru nahráno 300 miliónů fotografií za den (Noyes, 2020). Svůj odkaz, a tedy i sociální smrt konstantně prodlužujeme, narativizujeme a naši přátelé nás označením na společné fotografii párují ve svých vzpomínkách.

Dnes velká část lidí přistupuje k informacím prostřednictvím jednoho vyhledávacího rozhraní, rozšířeného o sociální média, jakými jsou Facebook, Instagram atd. Hlavní události světa vidíme skrze obrazovky (Virilio, 2002, s. 94). Na Facebooku se tak mohou lidé setkat i s informacemi o úmrtí slavných osobností. Tyto zprávy mohou být často první zkušeností mladého člověka se smrtí (Gibson, 2007). Nejnovější informace nám jsou totiž předkládány prostřednictvím internetu (Dijk, 2006, s. 56). Jako příklad uvedu událost, kterou byla tragická nehoda ze 7. září 2011, kdy se zřítilo letadlo s hokejisty ruské Jaroslavl. Nikdo nepřežil a mezi oběťmi byli i tři Češi²⁴. Pro tehdejší mladé uživatele (včetně mých respondentů) mohla být tato tragédie jednou z prvních online zkušeností se smrtí známých osobností²⁵. Na Facebooku se tato nešťastná událost masivně šířila. Vznikaly „kondolenční“ stránky a některé stále existují²⁶. Jak potvrzuje Kroulík (2012), již během hodiny se objevilo početné množství facebookových příspěvků vyjadřujících soustrast. Z již zmíněného výzkumu Martínka (2017) je potvrzeno, že 51 % nevěřících se nejvíce dozvídá o

²⁴ Jednalo se o Jana Marka, Karla Rachůnka a Josefa Vašíčka. Český hokej byl po prvenství na Mistroství světa 2010 v ledním hokeji na vrcholu popularity.

²⁵ Nepodařilo se mi najít primární statistiku počtu českých uživatelů v září 2011. Černá (2013) zmiňuje, že ze statistiky Rašina (2012) byla v lednu 2012 nejpočetněji zastoupená kategorie 18–34 let. Z celkového počtu uživatelů činilo jejich zastoupení 57 %. Věková kategorie 0–17 let činila 17 %. Kroulík (2012) ze statistiky Facebooku uvádí, že 46 % uživatelů bylo mladších 24 let. Největší popularita této sítě se jak před 9 lety, tak nyní drží ve věkovém rozmezí 18–34 let (viz Graf č. 4). Je tedy pravděpodobné, že pro moje respondenty byla tato událost na Facebooku prvním setkáním se smrtí.

²⁶ Pokud do facebookového prohlížeče napíšeme např. „*R.I.P. Jan Marek, Josef Vašíček a Karel Rachůnek*“, počet výsledných stránek je 11 (k červnu roku 2020).

tématu smrti z masmédií. Pouze 32 % věřících také, přičemž ve 43 % případů se spíše setkají s tématem při rozhovoru se známým.

Facebook ovšem není pouze zdrojem informací o úmrtí slavných osobností. Můžeme na něm najít i zprávy o úmrtí svých přátel. V prvotních chvílích, kdy se přátelé dozví o úmrtí svého přítele, primárně jdou hledat informace na jeho facebookový profil, jak dokazuje výzkum Hrábka (2017). Hrábek (2017) rovněž odhaluje, že jedním z motivů pro vstup na profil zesnulého je ten, že chtějí zjistit příčinu úmrtí²⁷. V dnešní době je kliknutí na zesnulého profil a připomenutí si tak jeho osobnosti mnohem snadnější než fyzicky navštívit jeho hrob.

Ve veřejném prostoru se o smrti nemluví, ale v online prostředí můžeme na toto téma komunikovat dle libosti, neboť tato činnost neodporuje podmínkám používání Facebooku. Jaký vliv mají informace o úmrtí přátel zveřejněné na Facebooku na facebookové uživatele a zda je například vedou k úvahám nad nakládáním s vlastními osobními daty, to jsou otázky, na které jsem se pokusila nalézt odpověď ve svém výzkumu.

1.3.1 Terminologie posmrtných dat

Jakmile uživatel zemře, logicky ztrácí kontrolu nad aktivitami na Facebooku. V této podkapitole se proto budu věnovat základním pojmům svojí diplomové práce. O tom, jak co nejlépe chápat pojem posmrtných dat, se diskutuje mezi odborníky několik let. Jelikož se v následujících částech zabývám nakládáním s daty po smrti svých uživatelů, je důležité vymezit terminologii, která se používá v souvislosti s pojmenováním těchto posmrtných dat.

Nejčastěji je v cizojazyčné akademické literatuře používán termín digitální odkaz²⁸ (Bassett, 2015, s. 1129). Facebook jej ve svém centru nápovědy také používá, a to ve smyslu všech fotografií, videí a interakcí. Avšak můžeme se setkat i s dalšími pojmy. Garde-Hansen (2009) použil termín digitální archiv. Tento termín je v jisté míře oprávněný, protože facebookový profil je ad hoc archivního charakteru, nemůže být ovšem nástrojem kvalitní dlouhodobé archivace, na rozdíl třeba od archivů, kde jsou uskladněny papírové dokumenty (Acker a Brubaker, 2014, s. 22). Ty jsou schopny vydržet při dobré péči stovky let a jsou uchovány bez omezení doby. Zatímco

²⁷ Příčina úmrtí je však ve většině případů tabuizována. Z 6 zkoumaných účtů se příčina smrti vyskytla pouze na jednom (Hrábek, 2017, s. 54).

²⁸ Např. Paul-Choudhury, S. (2011), Digital legacy. Nejnověji Pitsillides S. (2019) Digital legacy: Designing with things.

digitální paměťové médium neexistuje déle než 50 let, nemůžeme tedy prokázat dlouhodobé uchovávání²⁹ (Bawden a Robinson, 2017, s. 211).

Garde-Hansen (2009) dále uvádí pojem digitální vzpomínky. Pitsillides, Jefferies a Conreen (2012) ve své práci zavedli termín digitální dědictví, které Pitsillides použil i ve studii s Wallerem a Fairfaxem (2013). Populární je tento pojem mezi autory, kteří se zabývají právním rámcem posmrtných dat, např. Nemeth a Carvalho (2017); Berlee (2017); Mikk a Sein (2018). Dovolují si uvést námitku Bassett (2015), která se kriticky vyjádřila o posledních dvou termínech. O digitálních vzpomínkách hovoříme v souvislosti s fotografiemi, videi a blogy. Do digitálního dědictví spadají spíše hesla a informace o účtu (Bassett, 2015, s. 1129). Oba termíny lze používat během uživatelského života. Harbinja (2017, s. 18) považuje za nejrelevantnější termín digitální aktiva, jež definovala jako nehmotná aktiva či ekonomické hodnoty, které jsou vytvořené a uloženy online. Zároveň přiznává, že tomuto pojmu chybí konsolidovaná právní definice. Nejnovější studie Pitsillida (2019) například používá v názvu digitální odkaz, ale v práci uvádí kromě odkazu také digitální vzpomínky a digitální statky ve stejném slova smyslu.

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla pro používání pojmu digitální pozůstalost. Lingel (2013) mluví o digitálních pozůstalostech jako o online obsahu zesnulého uživatele. Ovšem co všechno považuje za obsah, není z její práce jasné. Přikláním se proto k pojetí Carroll a Romano (2010) podle nichž digitální pozůstalosti slouží k popisu online artefaktů (příspěvky, přístupové heslo atd.) zesnulých uživatelů sociálních sítí. Tento termín je navíc používán v českém akademickém prostředí, a proto považuji za vhodné pokračovat v kontinuitě. Jmenovitě se s tímto termínem můžeme setkat u Chvojky (2015), Panny (2018) nebo Kašpara (2019). Z mého hlediska termín digitální pozůstalost jednoznačně evokuje skutečnost, že původní majitel z důvodu úmrtí, nemůže tyto artefakty dále spravovat.

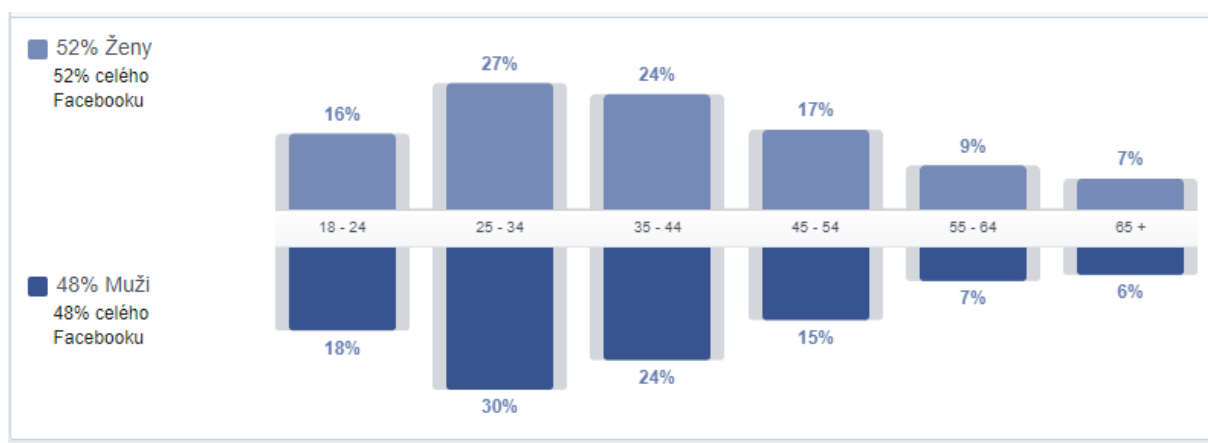
Kategorie posmrtných dat je mezi odborníky často diskutována a jednotlivé pojmy mohou spolu splývat. Přes značnou snahu neexistuje koheze na jednotnou terminologii, která by se dala smysluplně aplikovat ve všech kontextech. Tato tematika je relativně mladým odvětvím a považuji za přirozené, že jednotlivé přístupy zatím reflektují rozdílné názvy. Nicméně jsem přesvědčena, že hledání uspokojivého základu je pro tuto disciplínu nezbytným úkolem, který bude přínosem pro další výzkumy.

²⁹ Předpovědět budoucnost je náročné a obzvlášť v tak dynamickém oboru, jakým je informační věda. Mezi odborníky např. panuje názor, že v polovině 21. století kvantové počítače založené na qubitu přinesou zvětšení kapacity zpracování (Bawden a Robinson, 2017, s. 212).

1.4 Facebook a problematika soukromí

S otázkou digitální stopy a digitální pozůstalosti se úzce pojí i otázka soukromí na sociálních sítích, tedy otázka toho, jaké subjekty mají k datům uživatelů přístup. Proto se v následujících odstavcích budu otázkou soukromí zabývat. Nejdříve začnu popisovat tuto problematiku za života uživatele. Obecně se má za to, že soukromí (na internetu) je zákonem chráněné právo sloužící k tomu, aby zamezilo druhým v přístupu k dalším osobám nebo informacím (Allmer, 2019, s. 105).

Facebook je jednou z nejpoblárnějších sociálních sítí, ale jeho oblíbenost nemusí být stálá. Ovšem i kdyby nastal výrazný propad jeho popularity, neznamenaloby to vymizení principů facebookové komunikace (Pospíšilová, 2016, s. 114). Facebook si konstantně drží oblíbenost mezi svými uživateli. Celkově se svými 2,27 miliardy aktivních uživatelů měsíčně zaujímá vedoucí postavení mezi sociálními sítěmi (Statista, 2019). Podle dostupných statistik navštívilo Facebook v roce 2017 měsíčně 4,4 miliónů Čechů a popularita této sociální sítě se má nadále zvyšovat. V roce 2022 se předpokládá měsíční návštěvnost 4,96 miliónů (Statista, 2019). Jak ukazuje Graf č. 4, v České republice používá Facebook nejvíce generace Y³⁰. Problematika soukromí se tak týká všech mých respondentů.

Graf 4: Procentuální počet uživatelů. Zdroj: Facebook, 2020a.

Floridi (2019) připouští, že se brzy naše identity a aktivity jak online, tak offline sloučí (tuto skutečnost pojmenoval termínem onlife). „Být, znamená být schopný interakce“ (Floridi, 2019, s. 71). Mladší generace Z³¹ již tyto světy nevnímá odděleně (Kožíšek, 2019, s. 6). I z tohoto důvodu lze tvrdit, že život bez sociálních sítí je pro tuto generaci těžko představitelný. Otázka soukromí

³⁰ Lidé, kteří se narodili v rozmezí let 1980 až 2000.

³¹ Narození od roku 2001.

se tím stává ještě palčivější. Latentně předpokládáme, že nás mohou naši facebookoví přátelé sledovat. Méně očividný je pro uživatele fakt, že o nich samotný Facebook sbírá nesčetné množství dat. Hitlin a Rainie (2019) z Pew Research provedli výzkum mezi americkými dospělými uživateli. Studie přinesla zjištění, že 74 % z nich nemá tušení o sběru dat. Tento původně sociální nástroj je stále více používán pro reklamu a marketing.

Sesbíraná data pak mohou být Facebookem nabízena například inzerentům, z čehož společnosti plyne ekonomický zisk. Všichni uživatelé přijímají zásady smluvních podmínek a vyjadřují souhlas k tomu, aby jejich osobní data mohla být příslušnou globální společností (pro Evropu je to Facebook Ireland Ltd.) využita k přizpůsobení, zlepšování, vývoji produktů, rozpoznávání obličejů, reklam, sponzorovaným obsahům, bezpečnosti, ke komunikaci, inovaci atd. (Facebook, 2020a). Každý uživatel Facebooku se potom setkává s tím, že Facebook na základě algoritmu vybírá a filtruje obsah, který se uživateli zobrazí. Díky poskytnutým informacím se ukazuje pouze to, co má dotyčný rád, co ho zajímá a na co reaguje (Nutil, 2018, s. 108). Od roku 2020 Facebook zpřístupnil funkci „Aktivita mimo Facebook“ (Off-Facebook Activity) všem svým uživatelům. Jedná se o nástroj, díky kterému lze zjistit, které firmy a organizace sbírají uživatelské informace a data s Facebookem (Facebook, 2020b).

Jednou z oblastí informačního práva je intelektuální svoboda, která zahrnuje i ochranu osobních údajů a soukromí. V roce 2010 tehdejší rakouský student práv Maximilien Schrems, žádal po společnosti Facebook Ireland (se sídlem v Dublinu) veškerá data související s jeho účtem od doby, kdy vstoupil poprvé na tuto síť, a to počínaje rokem 2008³². Výsledkem byl PDF soubor o rozsahu 1222 stránek (Schrems, 2014, s. 29). Tento soubor obsahoval i údaje, o nichž se Schrems domníval, že jsou vymazané (Keen, 2019, s. 142). Nejenom na této sociální síti (viz výše zmíněný výzkum Hitlin a Rainie (2019), ale v rámci celého kyberprostoru si uživatelé zřídka uvědomují, že vlastně žádné soukromí nemají³³. Každý bit z našich osobních dat se „někde“ shromažďuje. Čím více dat produkujeme, tím více se zmenšuje naše soukromí (Kernighan, 2019, s. 231). Díky meta-monitoringu³⁴ může třetí strana vytvořit dokonalý psychologický profil naší osobnosti. Zvýšení přístupnosti informací může uživatele zbavit jistoty o přehledu okruhu našich příjimatelů. Tato nejistota pak může negativně působit na rozvoj naší osobnosti a na rozmanitost názorů.

³² V současnosti si každý uživatel může v nastavení svého účtu požádat o kopii informací, které má na Facebooku. Pokud si uživatel účet smazal, není možné společnost požádat o zaslání.

³³ Už v roce 1997 tehdejší ředitel společnosti Sun Microsystems Scott McNeally vyřkl, že se máme smířit s tím, že žádné soukromí nemáme.

³⁴ Shromažďování dat z různých sítí a databází.

Mohou se vyskytnout námitky, že soukromí musejí mít pouze ti, kteří mají co skrývat³⁵. Podle Solove (2011) nás ovšem tento argument odvádí od podstaty věci. Vždy se mohou vyskytnout komplikace s únikem informací. Kauza Cambridge Analytica³⁶ je toho důkazem. Problémy mohou vzniknout i tím, že Facebook poskytuje třetím stranám API pro tvorbu aplikací, které mohou odhalit soukromí (Kernighan, 2019, s. 245). Je patrné, že soukromí uživatelů Facebooku je vysoce problematickou otázkou, která oprávněně budí pozornost veřejnosti. I proto je třeba se jí zabývat jak za uživatelského života, tak i přemýšlet o zachování soukromí po smrti. Neberme tedy soukromí pouze jako prostředek k ochraně našich individuálních zájmů.

1.4.1 Právní regulace soukromí na Facebooku

Po uvedení nástinu kontroverzního tématu zachovávání soukromí se dále zaměřím na to, jak je soukromí lidí na Facebooku obecně právně regulováno. Každý člověk je nositelem základních lidských práv. To rovněž znamená, že všichni máme právo na zákonnou ochranu proti zásahům do našeho soukromého života (Všeobecná deklarace lidských práv, 2015, s. 26). V Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod je právo na soukromí vymezeno pouze v článku 8³⁷. V českém právním řádu je toto ustanovení zakomponováno v Listině základních práv a svobod dokonce ve třech článcích³⁸.

Evropští uživatelé, kteří se registrovali na Facebooku před rokem 2016, souhlasili při registraci s přenesením a zpracováním osobních údajů v USA (Chvojka, 2015, s. 15). Zároveň firmě udělili „*nevýhradní, přenosnou, sub-licencovanou, bezplatnou, celosvětovou licenci na využívání IP obsahu*“³⁹, který umístíte na sociální síť Facebook nebo v souvislosti s ní. Tato IP licence zaniká odstraněním Vašeho IP obsahu nebo Vašeho účtu ze sociální sítě, a to i tehdy, pokud je Váš obsah

³⁵ Více sdílených informací, příspěvků, interakcí může naopak v určitých případech zajistit i větší soukromí. Jedinci, kteří nejsou vyrovnání s jakýmkoli aspektem svého života, vytvářejí navenek jiný obraz. Jako příklad uvádím LGBT komunitu. Někteří její příslušníci mohou sdílet záměrně takový obsah, aby výsledná sebe prezentace vypadala heterosexuálně (boyd, 2014, s. 75–76). Pro Goffmana (1999) hrajeme divadlo před naším publikem a nemusíme si to ani uvědomovat.

³⁶ V roce 2018 vyšlo najevo, že firma Cambridge Analytica získávala od Facebooku soukromé údaje, které mohla využít pro spolupráci s týmem Donalda Trumpa před prezidentskými volbami v roce 2016.

³⁷ Článek 8 Právo na respektování rodinného a soukromého života. Odst. 1 Každý má právo na respektování svého rodinného a soukromého života, obydlí a korespondence (Evropská úmluva o ochraně lidských práv, 2013).

³⁸ Článek 7 odst. 1 Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Článek 11 odst. 2 Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života. Odst. 3 Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě. Článek 13 Nikdo nesmí porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů, ať již uchovávaných v soukromí, nebo zasílaných poštou anebo jiným způsobem, s výjimkou případů a způsobem, které stanoví zákon. Stejně se zaručuje tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným podobným zařízením. (Listina základních práv a svobod, 1992).

³⁹ Pod IP obsahem jsou zahrnuty např. fotografie, videa.

sdílen s ostatními a ti jej neodstranili“ (Facebook citovaný Kousalem, 2011). Tato licence o používání obsahu, na který se vztahují duševní práva, je stále v platnosti. NSA po teroristických útocích z 11. září 2001 začala monitorovat a shromažďovat údaje (i posmrtné) nejenom o svých občanech (Kernighan, 2019, s. 245). Výrazněji se problematika ochrany soukromí začala řešit v roce 2013, kdy Edward Snowden, bývalý zaměstnanec NSA, zveřejnil tajné informace o sledování soukromých zpráv. Facebook je americká firma, a většinu dat o svých evropských uživateliích měla proto uloženu na serverech vyskytujících se v USA.

Avšak od roku 2000 platilo rozhodnutí Evropské komise č. 2000/520/ES na základě čl. 25 odst. 6 směrnice 95/46 /ES mezi EU (včetně Švýcarska) a USA „*o odpovídající ochraně poskytované podle zásad bezpečného přístavu*“ (Uvedení v Úředním věstníku L 215, 25/08/2000 S. 0007–0047, 2002). Bezpečný přístav (Safe Harbour) měl zajistit ochranu pro přenos dat z EU do USA. Nicméně tok dat přes Atlantik stále proudil (Keen, 2019, s. 42) a díky Snowdenovi víme, že i NSA se k nim mohla dostat.⁴⁰ Na Safe Harbour bylo pohlíženo jako na pouhou formalitu, kterou americké firmy nerespektovaly, řídily se volnějším americkými zákony a zneužívaly osobní údaje občanů EU (Brolík 2015, s. 29). Poslední červencový den roku 2014 podal Maximilian Schrems u vídeňského soudu rozsáhlou žalobu na dceřinou společnost Facebook Ireland Ltd., protože data v bezpečném přístavu nebyla chráněna (Schrems, 2014, s. 27). Žaloba byla zamítnuta.

Případ však putoval k vrchnímu soudu Irska a následně až k Evropskému soudnímu dvoru (Columbia University, 2015), který v roce 2015 rozhodnutí č. 2000/520/ES zneplatnil (Rozsudek C-362/14, 2015, s. 107). Safe Harbour byl nahrazen smlouvou Privacy Shield⁴¹, která dostatečně chrání soukromí občanů EU. V roce 2016 směrnicí 95/46/ES nahradila Ochrana osobních údajů (GDPR), která vstoupila v platnost 25. května 2018. Jejím účelem je poskytnout vysokou ochranu, základní práva a svobodu fyzických osob (bez ohledu na jejich státní příslušnost v rámci EU) ve zpracování osobních údajů zejména v digitálním prostoru (Uvedení v Úředním věstníku 2016/679, 2016, L 119/1). Směrnice je tedy namířena proti velkým korporacím jako je Facebook. Otázky související s ochranou dat během uživatelského života dosáhly výrazného posunu. Jakého posunu však dosáhla postmortální ochrana osobních údajů na Facebooku, přibližuje následující kapitola.

⁴⁰ Např. přes sledovací program PRISM.

⁴¹ Do češtiny přeloženo jako štít na ochranu soukromí. Máme např. právo být od společností informováni o důvodech zpracování našich údajů a požádat si o informace (nelze však získat utajené bezpečnostní informace nebo vyšetřovací informace).

1.5 Možnosti nakládání s údaji pro případ smrti

Facebook snadno zjistí, kolikrát se kdo přihlásí, na druhou stranu je těžké určit účty, které již nikdy aktivní nebudou z důvodu uživatelského skonu. Společnosti plyne ekonomický zisk ze sesbíraných dat svých uživatelů. Nicméně zesnulý uživatel logicky neprodukuje data a nabízí se otázka, zda má Facebook vyřešené nakládání s těmito posmrtnými daty. Nakládat totiž s hmotnými pozůstalostmi je na první pohled snadnější než nakládat s pozůstalostí digitální. Nábytek, oblečení, tištěné dokumenty najdeme relativně snadno, ale v narůstající sféře internetových služeb může mnoho z nás nashromáždit masivní objemy dat, o nichž příbuzní nemusí mít ani zdání.

Nyní se již dostáváme k právním souvislostem, týkajících se přímo digitální pozůstalosti. Jak jsou otázky posmrtného soukromí neboli ochrany osobních údajů a digitálních pozůstalostí chráněny mezinárodními zákony, vysvětluje následující podkapitola. Poté se věnuji již konkrétně českému právnímu pohledu na věc a na závěr uvádím proměnlivá východiska Facebooku při řešení nakládání s digitálními pozůstalostmi. Zmíněný výčet právních textů a jejich analýza slouží především k ucelení přehledu základních práv a otázek souvisejících s digitální pozůstalostí, nikoliv k jejich podrobnému právnímu rozboru.

Vstupní rešerši jsem v rámci podkapitoly 1.5.1 provedla v elektronických databázích Web of Science a Scopus. Využila jsem i specializované elektronické informační zdroje Oxford Handbooks Online Law, Legal Source (EBSCO), Elgar Online a Annual Reviews. Rešerši jsem vypracovala za využití většího počtu deskriptorů např.: *post mortem data protection, access to the personal data of a deceased person, international data protection, deceased* data, data protection law, EU law, digital footprint, digital assets, digital heritage, Facebook*. Dále jsem probádala publikace Evropské agendy. K podkapitole 1.5.2 jsem využila konzultace s jednou právní kanceláří, která mě odkázala na jednotlivé zákony a články. Využila jsem i databázi Beck-Online CZ a databáze vysokoškolských závěrečných prací (Digitální repozitář UK, Theses.cz). V repozitářích jsem si ověřila používání termínu digitální pozůstalost v akademické sféře. V závěrečné podkapitole se klíčovým zdrojem staly dva články a jejich literární rešerše: *Facebook after Death: An Evolving Policy in a Social Network* (McCallig, 2014) a *Facebook's Afterlife* (Mazzone, 2011). Pro zmapování současných možností jsem využila centrum nápovědy Facebooku.

1.5.1 Mezinárodní právo související s digitální pozůstalostí

Právní problém se může týkat i toho, je-li facebookový účet majetkem uživatele. Při registraci na Facebook je nutné odsouhlasit smluvní podmínky. Ty jsou zhotovené jako click-wrap⁴² smlouva. Pokud s nimi dotyčný nesouhlasí, nemůže mít vytvořený vlastní účet. V rámci GDPR mají uživatelé (občané EU) právo na přístup, omezení a vymazání svých údajů (Facebook, 2019e). Veškerá aktivita na Facebooku do značné míry podléhá smluvním podmínkám, které každý jeho uživatel musel přijmout. Nezapadají do tradičního právního pojmu vlastnictví. Nahrávání nebo sdílení našeho obsahu spadá pod naše duševní vlastnictví⁴³, a jsme tak i jejich vlastníkem (Facebook, 2019d). Avšak stále platí v předchozí podkapitole zmíněná přenosná licence na použití veškerého obsahu. Facebook reguluje vlastnictví veškerých digitálních stop či pozůstalostí podle svých vlastních podmínek. Harbinja (2019) upozorňuje, že tato skutečnost není ideální, protože vyvolává spory ohledně digitální pozůstalosti. K tomu, že koncepce nevýdělečných facebookových účtů jakožto digitálního vlastnictví (a posléze dědictví) je složitá, dochází i studie Kreiczner-Levy a Donyets-Kedar (2019).

Evropská legislativa nemá vyřešené podmínky, jak postupovat při řešení problematiky digitální pozůstalosti. V jednotlivých státech můžeme najít různé právní úpravy. V roce 2012 EU vydala nařízení č. 650/2012 „o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení“. Podle čl. 4: „Soudy členského státu, na jehož území měl zůstavitel obvyklý pobyt v době smrti, jsou příslušné rozhodovat o dědictví jako o celku“ (uvedeno v Úředním věstníku 650/2012, 2012, L 201/118). Právníci poprvé upozornili na nedostatečnou právní úpravu EU v roce 2017. Například Erp (2017) nebo Harbinja (2019) jsou zastánci jednotné právní reformy na úrovni EU, která by pomohla harmonizovat všechna právní odvětví digitálních pozůstalostí. Harbinja (2019) ve svém příspěvku dále uvedla, že neočekává v dohledné době změny ani díky nastupujícímu GDPR.

Harbinja měla pravdu v tom, že GDPR stejně jako směrnice 95/46/ES nebo Privacy Shield neudává konkrétní právní předpisy na digitální pozůstalosti a nevztahuje se na ně. GDPR se na zesnulé osoby nevztahuje. Důvod 27 EU GDPR udává, že „toto nařízení se nevztahuje na osobní údaje zesnulých osob. Členské státy mohou stanovit pravidla týkající se zpracování osobních údajů zesnulých osob“. V důvodu 158 EU GDPR je navíc dáno, že „toto nařízení by se mělo vztahovat i na případy zpracování osobních údajů pro účely archivace, přičemž je třeba mít na paměti, že

⁴² Smlouva je uzavřena na základě kliknutí. Běžně se s těmito smlouvami setkáváme např. na e-shopech, kdy „stisknutím tlačítka odeslat souhlasíte se zněním obchodních podmínek“.

⁴³ Nehmotný majetek, který je výsledkem tvůrčí činnosti uživatele.

by se nemělo vztahovat na osobní údaje zesnulých osob“ (uvedeno v Úředním věstníku 2016/679, 2016, L 119/29). Posmrtná ochrana údajů je tedy v pravomoci členských států.

Právní rámce digitální pozůstalosti jsou v mnoha státech stále nedostatečné. Za výjimku z Evropské unie⁴⁴ uvedu Francii, která v roce 2016 přímo přijala zákon o digitální republice, který digitální pozůstalosti definuje jako osobní data. Podle článku 63 zákona 2016-1321 ze dne 7. října 2016 si pro digitální republiku může každý stanovit směrnice pro uchování, smazání či zveřejnění osobních údajů, nehledě na podmínky a možnosti sociálních sítí. Pokud tyto podmínky nejsou zesnulým dané, dědici mohou kompletně uzavřít účet nebo se bránit dalšímu zpracování osobních údajů. Francie je v tomto směru poměrně inovativní a zajistila jako jedna z prvních evropských zemí posmrtné soukromí. Zákon rovněž vymezuje, že smluvní podmínky uzavřené mezi zesnulým a společnostmi jsou neplatné (Harbinja, 2019). Nicméně francouzští právníci dosud neřešili případ, který by ověřil praxi jejich zákona.

Dovolím si ještě uvést příklad Estonska, které je známé jako průkopník digitální společnosti. Estonské právo se při vymáhání digitálních pohledávek (např. přístup na účet zesnulého) spoléhá na dědické právo (Mikk a Sein, 2018, s. 125). Za zajímavý dodatek považuji § 121 Zákona o nástupnictví, dědického práva Pärimisseadus (2009), který stanovuje, že osoba oprávněná dědit (i po zřeknutí se dědictví) má právo obdržet informace o složení dědictví. To znamená, že v případě facebookového účtu zesnulého má dědic právo na kompletní přístup k němu (Mikk a Sein, 2018, s. 125).

Ačkoli je právní rámec pro digitální pozůstalost důležitý, bohužel je toto odvětví práva komplikované, nedostatečně odborně zpracované a v jednotlivých státech se liší. Francouzský ani estonský právní rámec nebyl ověřen v praxi⁴⁵. Jedinou zemí EU, která musela řešit právní spor o přístup na facebookový účet zesnulé, bylo Německo. A protože nemělo vyřešený právní rámec v této problematice a formulovalo jej během soudního procesu, uvádím jeho příklad v oddíle

⁴⁴ Z mimoevropských států zmíním USA a Čínu. V USA se digitální pozůstatky uzákonily v roce 2013 a od roku 2015 byl přijat zrevidovaný „Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act“ (RUFADAA). Nicméně zákon platí ve 45 státech a ve zbývajících by měl platit v roce 2020 (Uniform Law Commission, 2020). Čínské právo vymezilo toto vlastnictví jakožto „*rozličné informační materiály vlastněné fyzickou osobou, které mají určitou majetkovou nebo duševní hodnotu a existují v digitální podobě, včetně online účtů, online obchodů, hesel, online her, obrázků, audia a videa apod.*“ (Wang, 2007, s. 90–92; Svoboda, 2018). A tento virtuální obsah je následně předmětem dědictví (Yang, 2017; Svoboda, 2018).

⁴⁵ V anglických zdrojích se nevyskytuje případ, který by tvrdil opak. Jelikož neumím francouzsky ani estonsky, požádala jsem jednoho svého francouzského přítele a estonskou přítelkyni o potvrzení své počáteční domněnky. Uznávám, že může dojít ke změně, či dokonce k vyvrácení tohoto tvrzení. V rámci GDPR nechtějí být oba zmíněni v mojí práci.

1.5.3.2. Ohledně řešení právní problematiky digitálních pozůstalostí v České republice se musíme podívat do českého práva.

1.5.2 Český právní pohled na digitální pozůstalosti

V případě sporu s provozovatelem Facebooku je český uživatel na českém území oprávněn domáhat se práva podle českého právního řádu (Panna, 2018, s. 18). Podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 82 věty 2: „*po smrti člověka se může ochrany jeho osobnosti domáhat kterákoli z osob jemu blízkých*“. V případě digitálních pozůstalostí musíme vycházet z dědického práva, které je upraveno v občanském zákoníku (Donát a Tomášek, 2016, s. 82).

Občanský zákoník § 1475 odst. 1 ukládá dědici právo na pozůstalost a odst. 2 vymezuje pozůstalosti jako „*celé jmění zůstavitele, kromě práv a povinností vázaných výlučně na jeho osobu, ledaže byly jako dluh uznány nebo uplatněny u orgánu veřejné moci*“. Jméno je podle občanského zákoníku § 495 souhrn veškerého majetku, který osobě patří, a to včetně jejích dluhů. Z toho vyplývá, že i digitální věci jsou součástí řízení.

Dědické právo má řadu zásad. Pro účely této práce je nezbytné ještě zmínit univerzální sukcesi (ze které vychází občanský zákoník) a závaznost vůle zůstavitele. Při univerzální sukcesi získává všechna práva svého zůstavitele dědic (Dvořák, 2015, s. 70). Hypoteticky tak může vstoupit do uzavřeného smluvního závazku mezi zesnulým uživatelem a Facebookem a vystupovat v nich jako zůstavitel (to se děje např. u práv a povinností k registrovaným doménám) (Kašpar, 2019, s. 54). Není jasné, jestli pověřená osoba, jež není právoplatným dědicem, vystupuje jako subjekt nadřazený univerzální sukcesi. Vůlí zesnulého nepochybně bylo, aby se právní věci odvíjely zejména podle jeho posledního pořízení (Němcová, 2017, s. 725). Závaznost vůle je jenom vůči dědicům, nikoli vůči smluvnímu závazku Facebooku (Kašpar, 2019, s. 53).

Právo užívat účet ovšem nelze převést, protože to se smrtí uživatele zaniká. Užívání cizího nebo posmrtného facebookového účtu je trestné (Facebook, 2019d). V českém trestním řádu je v zákonu č. 141/1961 Sb. neoprávněný přístup vymezen v § 88a. Výjimku však může za určitých okolností získat Policie České republiky. V průběhu trestního řízení v souladu s výše uvedeným zákonem nebo i podle zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, může policie ČR požádat společnost Facebook o poskytnutí soukromých informací o kterémkoli uživateli. Má-li situace mezinárodní rozsah, postupuje podle zákona č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních.

Z dostupné statistiky za rok 2016 podala naše policie celkem 70 takovýchto žádostí⁴⁶. Pokud se Facebook domnívá, že poskytnutí těchto informací je nezbytně nutné ke zjištění, zabránění a vyřešení trestních problémů, je oprávněn sdílet informace s bezpečnostními a regulačními orgány (Facebook, 2019d). Společnost odmítla poskytnout informace v 8 případech, v nichž se jednalo o obsah soukromých zpráv nebo kde bylo zapotřebí poskytnout mezinárodní justiční spolupráci (Vokuš, 2016).

Obecně se otázky digitálních pozůstalostí v České republice výrazněji neřeší. Tyto pozůstalosti jsou sice součástí dědictví, ale české soudy, ani notáři se ještě nesetkali s tím, že by v dědickém řízení museli tyto skutečnosti řešit (Kolářová a Neubauer, 2018). Nelze ani s jistotou říci, jak by české soudy postupovaly, kdyby např. rodiče usilovali o přístup na potomkův facebookový účet s přesvědčením, že na účtu najdou např. informace vedoucí k úmrtí jejich dítěte. Jak má samotný Facebook vyřešen právní rámec, je součástí následující podkapitoly.

1.5.3 Řešení facebookových digitálních pozůstalostí

V roce 2004, kdy byl Facebook založen, prakticky neexistoval žádný zákon, který by upravoval problematiku digitální pozůstalosti (Mazzone, 2011). Nikdo nevěděl, co se stane s těmito extenzemi člověka. Od založení, až po masivní celosvětové rozšíření Facebooku, došlo na této sociální síti k výraznému zlepšení východisek ohledně digitální pozůstalosti. V následujících oddílech uvádím nástin hlavních problémů a příkladů, které přispěly k dnešní podobě řešení. Pro přehlednost jsem vývoj rozdělila do několika fází.

1.5.3.1 Fáze 1 – Počáteční problémy v letech 2004–2007

V konsorciu Marka Zuckenbergova nebyla v počátečních fázích facebookového vývoje důsledně projednána digitální pozůstalost. Vzhledem k tomu, že se jednalo o mladý tým sestavený z jeho přátel⁴⁷ (ve věkovém rozmezí 19 až 21 let), nemůže nikoho překvapit, že byla tato oblast zcela opomenuta. Baruch Spinoza (1977, s. 325) tvrdí, že „*svobodný člověk přemýšlí ze všeho nejméně o smrti*“. Začaly se objevovat první mrtvé účty a bylo potřeba přijít s vyřešením následného nakládání s nimi. Politika společnosti, podle tehdejší tiskové mluvčí Meredith Chin⁴⁸, začala být

⁴⁶ Jednalo se např. o podvody, násilí, padělání, podněcování k nenávisti, svádění k pohlavnímu styku atd. (Vokuš, 2016).

⁴⁷ Jednalo se o Dustina Moskovitze, Eduarda Saverina, Andrewa McColluma a Chrise Hughese.

⁴⁸ Chin začala ve společnosti pracovat v roce 2005 po dokončení studií na vysoké škole. V pozici tiskové mluvčí setrvala až do roku 2014 (Chin, 2014).

taková, že jakmile Facebook zjistil uživatelův skon, jeho mrtvý účet se ponechal na 30 dní v „provozu“ a poté byl smazán. Během tohoto limitu tak mohli přátelé např. psát na zeď (timeline) upřímné soustrasti (Kelleher, 2007; Mazzone, 2011). A protože byl Facebook v prvních letech svého založení sítí převážně pro vysokoškolské studenty, první příklady zesnulých uživatelů se týkaly hlavně jich.

Zavedené měsíční pravidlo nebylo persistentní. Uživatelé začali brzy polemizovat, jestli není vhodnější ponechat účty na památku více než jen 30 dní, nebo nikoli. Vystaly také otázky o povolení zveřejnění např. nepřístupného obsahu (zprávy, uzamčené fotografie atd.) a povolení rodinného příslušníka přihlásit se na účet zesnulého. Poprvé strhla na sebe tato problematika pozornost v roce 2005, kdy matka zesnulého 22letého Lorena Williamse požádala Facebook o přístup k účtu. Chtěla lépe pochopit jeho život a věřila, že jí tento náhled umožní lépe se vypořádat se ztrátou svého syna. Společnost odmítala žádosti vyhovět a odvolávala se na americký zákon o ochraně osobních údajů elektronické komunikace (ECPA)⁴⁹, který zaručuje právo jedince na soukromí komunikace a znemožňuje zveřejnění uložených informací třetím stranám, pokud neexistuje soudní příkaz (U. S. Code, § 2702). V roce 2007 se rodině podařilo onen soudní příkaz získat. Facebook umožnil rodině plný přístup na synův účet po dobu 10 dní (Pitkin, 2007).

Vyvířely také procesní otázky, je-li profil pouze deaktivován, nebo trvale vymazán. Za zmínku stojí tragická smrt studenta medicíny Blakea Foughta, který kvůli nedostatečně kompetentní zdravotní sestře zemřel 2. března 2007. Facebook profil po 30 dnech smazal, nevyslyšel ani marnou snahu jeho matky o zvěčnění účtu⁵⁰. Rázný krok v této problematice byl učiněn o měsíc později, kdy Facebook od výše zmíněné politiky ustoupil v důsledku zastřelení 32 studentů duševně nemocným 23letým jihokorejským studentem Čo Sung-huiem na Virginia Tech⁵¹ ze dne 16. dubna 2007. Přátelé obětí protestovali proti deaktivaci účtů a John Woods, tehdejší student Virginia Tech, založil na podporu stránku: „*Facebook Memorialization Is Misguided: Dead Friends Are Still People*“⁵². Facebook nakonec nejen zrušil deaktivaci po výše zmíněném časovém intervalu, ale také zavedl zvěčnění ve smyslu ponechání účtu bez možnosti správy. Změna byla vítána, ale tento krok stále vyvolával řadu diskuzí a evokoval v uživatelích další etické otázky. Nicméně díky této facebookové skupině je znám příběh Blakea Foughta, jehož účet byl po změně

⁴⁹ ECPA – The Electronic Communications Privacy Act of 1986.

⁵⁰ Příběh Blakea Foughta zveřejnila jeho matka pod jménem Amy BF ve facebookové skupině *Facebook Memorialization Is Misguided: Dead Friends Are Still People*. Její příspěvek lze stále dohledat v této skupině, o které pojednávám v následujícím odstavci. Odkaz na skupinu: <https://www.facebook.com/groups/2785485042/>

⁵¹ Jedná se o druhý největší masakr spáchaný na americké škole (k roku 2020).

⁵² Odkaz na skupinu: <https://www.facebook.com/groups/2785485042/>

pravidel v květnu 2007 opět obnoven. Jak potvrdil tehdejší Public Relations manažer společnosti Brandon Barker, existuje způsob, jak vrátit profily, které se zdají být trvale vymazány (Hortobagyi, 2007). Účty tak byly pouze deaktivované. V současnosti existuje možnost trvalého odstranění účtu. Na trvalo zrušený účet již nelze znovu obnovit, ale uživatel může do 30 dnů svoji volbu zrušit (Facebook, 2019b).

Problematická byla i skutečnost, že ne každý spřátelený uživatel si přeje vzpomínat na profil zesnulého. V počátečních fázích zvěčnění účtu nebylo možné procházet profil skrz pole „*Informace*“. Nebylo tak možné si připomenout, co daný uživatel třeba rád poslouchal za hudbu, ale ani jeho příspěvky nebyly viditelné. Ztrátu přístupu k obsahu považovali někteří uživatelé za další ztrátu pouta k zesnulému (Mazzone, 2011).

Dalším identifikovaným problémem bylo, že se uživatelům nelíbila možnost přidat účet zesnulého mezi přátele a na druhé straně měli přátelé třeba osobní dilema, zda odstranění z přátel není bráno jako forma neúcty. Někteří začali intenzivně přemýšlet o podobě jejich účtu a chtěli jej mít přístupný i pro lidi, kteří nejsou uloženi v sekci „*Přátelé*“. Dále se podávaly námitky ohledně psaní zpráv na zeď zesnulého. Žijící uživatelé mají pod kontrolou veškerou aktivitu, která se na ní může zobrazit. Pokud však zemrou, zeď se stane tzv. otevřeným fórem pro všechny uživatele, kteří díky nastaveným proměnným jsou oprávněni na tuto zeď psát. Tato možnost psaní může udržovat jedince v určitém těžko specifikovaném spojení. Nicméně každý oprávněný uživatel může napsat cokoliv, co uzná za vhodné, i když to například zesnulého pověst značně poškodí (Mazzone, 2011).

Nespokojenost z řad uživatelů Facebooku určit v souladu s vlastním přesvědčením, co se stane s jejich účty po smrti, sílila. Přátelé zemřelých si stěžovali na ztrátu přístupu k pozůstalostem a ti nejbližší (rodina) se domnívali, že by se měli určitým způsobem podílet na správě a důstojném zachování účtu. Neexistovala možnost samotných uživatelů rozhodovat o tom, co se s jejich účtem, s budoucími digitálními pozůstalostmi stane, až tady nebudou (Mazzone, 2011). Účet sice zůstal zvěčněn, ale k žádoucí digitální pozůstalosti z právního nebo etického hlediska měl ještě daleko. Veškerá výše zmíněná problematika zachování účtu již v současnosti nabízí regulace, které tyto problémy umožňují obstojně vyřešit.

1.5.3.2 Fáze 2 – Řešení přístupu na účet od roku 2008

Počet aktivních uživatelů se permanentně zvyšoval nejenom na území USA. Síť se šířila i mimo okruh vysokoškolských studentů. Nekomplexnost bylo nadále potřeba efektivně vyřešit.

Následující období proto začínám rokem 2008, protože podle dostupných statistik z portálu Statista lze od tohoto roku vyčíst prudký nárůst uživatelů, ale také proto, že se vyskytly případy, kdy zhrzení rodiče usilovali o přístup k účtům svých zesnulých dětí v naději, že se tak podaří vyšetřit nejrůznější okolnosti, vedoucí k objasnění příčin smrti. Tento mediální a společenský tlak se postaral o zajištění určitých legislativních opatření, která umožňují etickou správu nad účty zesnulých. Připomínám, že ne v každé zemi platí stejný právní řád při ochraně těchto dat.

Prvním případem se stalo úmrtí Sarah Daftary žijící ve Velké Británii. Mladá Sarah zemřela v prosinci 2008 po pádu z 12. patra apartmánu, kde byla ubytovaná. Rodina podala žádost na základě federálního zákona Spojených států Hlavy 28, § 1782, který umožňuje zahraničním soudním sporům možnost ucházet se o soudní příkaz. Facebook odporoval a namítal, že posuzovat každou jurisdikci je obtížné. Nakonec soud rozhodl, že matka Anisa Daftary může spravovat veškerý majetek své zesulé dcery a společnost se tomuto výroku podřídila a poskytla celý účet (McCallig, 2014).

Mediálně známějším se stal případ německé dívky, která za nevysvětlitelných okolností v roce 2012 spadla pod projíždějící vlakovou soupravu. Její matka chtěla po Facebooku přístupové údaje, aby zjistila, zda neměla sebevražedné sklony, a zároveň aby se vyřešily nároky na náhradu škody řidiče. Facebook odmítl poskytnout přístupové údaje a hájil se především tím, že soukromé zprávy musí zůstat soukromé (BGH-Urteil, 2018). Umožnit nahlížení do zpráv je považováno za porušení soukromí, viz zákon ECPA. Tyto žádosti o povolení jsou doprovázeny zdoluhavým procesem a žadatel musí získat soudní příkaz. Federální soud v Německu rozhodl, „že *smlouva o uživatelském účtu na sociální síti v zásadě přechází na dědice (v tomto případě matky) původního majitele účtu prostřednictvím univerzálního nástupnictví a má nárok vůči provozovateli sítě přístup k účtu včetně obsahu komunikace, který je v něm obsažen*“ (Urteil III ZR 183/17, 2018, s. 13). Při čtení rozsudku zdůraznil předsedající soudce Ulrich Herrman, že tištěné dokumentace přecházejí na dědice a není důvod přistupovat jinak k digitálním stopám, resp. pozůstalostem (BGH-Urteil, 2018). Je to však malé světlo na konci tunelu a toto rozhodnutí rozhodně neřeší celou problematiku digitálních pozůstalostí. V Německu „*obecně musí být účet zpřístupněn na základě přechodu smlouvy. Tomu nestojí v cestě ani ustanovení jiných zákonů, zejména předpisů o telekomunikačních službách, ochraně osobních údajů nebo ochraně osobnosti*“ (Svoboda, 2019).

Požádat o zpřístupnění obsahu může jakákoli osoba, která je oprávněným zástupcem zesulé osoby. V centru nápovědy je možné najít formulář, viz Obrázek č. 1, který obsahuje otázky, na

jejichž základě Facebook posoudí relevantní žádosti. Jestliže žadatel neprokáže, že je zplnomocněným zástupcem, žádosti nebude dále vyhověno. Pro zvýšení šancí na dosažení vytčeného cíle je možné odeslat ověřené kopie závěti, plné moci nebo jiného žádoucího dokumentu, v němž je prokázáno, že zesnulá osoba si přála zpřístupnit svoji elektronickou komunikaci třetí osobě. Žádost nebude rovněž posuzována bez soudního příkazu odkazujícího na zpřístupnění elektronických informací. V posledním kroku musí žadatel potvrdit, že bere na vědomí, že ani po odeslání příslušných dokumentů Facebook nezaručuje poskytnutí obsahu účtu zesnulé osoby. Pro společnost je ochrana soukromí uživatelů brána velmi vážně a pokud žádost zamítne, nebude do detailu uvádět příčiny rozhodnutí (Facebook, 2019d). Konečná diskreční pravomoc⁵³, kterou Facebook disponuje, je silně chráněna a nejsou k dispozici informace, jak přesně je toto správní uvážení vykonáváno (McCallig, 2014).

The image shows a web form titled "Žádost o obsah z účtu zesnulé osoby" (Request for content from a deceased person's account). The form is in Czech and contains the following sections:

- Introductory text:** "Tento formulář použijte, pokud chcete požádat o obsah účtu zesnulé osoby. Přijmeme naši soustrast a vezte, že si velmi vážíme vaší trpělivosti a pochopení během tohoto procesu." (Use this form if you want to request content from a deceased person's account. We accept our condolences and hope you understand the process.)
- Authorization question:** "Jste oprávněným zástupcem zesnulé osoby?" (Are you an authorized representative of the deceased person?). It has two radio button options: "Ano" (Yes) and "Ne" (No).
- Email address:** "Vaše e-mailová adresa" (Your email address). Below it is a text input field with the instruction: "Zadejte platnou e-mailovou adresu, na které vás můžeme kontaktovat." (Enter a valid email address to which we can contact you.)
- Identification document:** "Fotokopie úředně vydaného identifikačního dokladu s fotkou" (Photocopy of an officially issued identification document with a photo). Below it is a "Procházet..." (Browse...) button and the text "Soubory nevybrány." (Files not selected).
- Relationship document:** "Jakýkoli dokument prokazující váš právní vztah k zesnulé osobě" (Any document proving your legal relationship to the deceased person). Below it is a "Procházet..." button and the text "Soubory nevybrány." (Files not selected).
- Death certificate:** "Kopie úmrtního listu zesnulé osoby" (Copy of the death certificate of the deceased person). Below it is a "Procházet..." button and the text "Soubory nevybrány." (Files not selected).
- Additional instructions:** "Pokud úmrtní list není v angličtině, připojte přesný, notářsky ověřený překlad" (If the death certificate is not in English, attach a precise, notary-certified translation). Below this is another "Procházet..." button and the text "Soubory nevybrány." (Files not selected).
- Online documents:** "Pokud jsou vaše dokumenty online, můžete přiložit snímek obrazovky, kde jsou zobrazené. Pokud nevíte, jak snímek obrazovky pořídit, podívejte se do centra nápovědy." (If your documents are online, you can attach a screenshot of where they are displayed. If you don't know how to take a screenshot, see the help center).
- Submit button:** A blue button labeled "Poslat" (Send) is located at the bottom right of the form.

Obrázek 1: Základní formulář žádosti o obsah z účtu zesnulé osoby. Zdroj: Facebook, 2019c.

Facebook mohou používat také nezletilí. Pokud chce žadatel požádat o přístup obsahu u nezletilého, Facebook přes stejný základní formulář poskytuje navíc soudní vzor, přes který je

⁵³ Diskreční pravomoc, neboli správní uvážení, je oprávnění správních orgánů určitou věc samostatně posoudit a rozhodnout o ní (Wikipedia, 2001).

třeba získat soudní příkaz. Minimální věk pro vstup na síť je 13 let (ovšem v jiných zemích může být pravidlo pro věk vyšší). Pro přístup k obsahu těchto uživatelů platí jiné požadavky než výše zmíněné, jež jsou platné pro zesnulé dospělé. Tato diferenciací je pravděpodobně způsobena tím, že takový jedinec nemá způsobilost k sepsání závěti. Věkový limit dospělosti je v zemích EU 18 let⁵⁴, výjimku tvoří Skotsko, kde je hranice určena od 16 let⁵⁵. Facebook na svých stránkách upozorňuje, „že samotné odeslání žádosti nebo vyplnění požadovaných dokladů automaticky neznámá, že vám budeme moci zpřístupnit obsah účtu zesnulé osoby“ (Facebook, 2019c). Tuto politiku lze však obejít tím, že pokud jsou známy přístupové údaje, může se kdokoliv na účet přihlásit před tím, než je profil dán do zvěčněného stavu. Tato aktivita je však v rozporu se smluvními podmínkami, a tudíž trestná.

1.5.3.3 Fáze 3 – Pověření kontaktní osoby a odstranění účtu

V USA je možnost pověření kontaktní osoby od roku 2013. Na území České republiky vešla v platnost o dva roky později. Od července roku 2015 si každý uživatel starší 17 let může určit tzv. pověřenou kontaktní osobu (legacy contact), která se bude o účet dále starat, nebo nikoho nepověřovat a nastavit si po oznámení úmrtí trvalé vymazání účtu. Touto druhou možností Facebook reagoval na rozsudek Soudního dvora EU z května 2014 Costeja vs. Google Spain, kdy člověk má právo být zapomenut v internetovém prostředí (Jůzová, 2016, s. 68). Samozřejmě je možnost změnit svoji volbu. Pokud do osudného dne nebude zvolena ani jedna z možností, profil bude automaticky zvěčněn poté, co Facebook obdrží informaci o úmrtí (viz následující oddíl).

Pověřenou kontaktní osobou může být vybrán kdokoli z uživatelského seznamu přátel. Vybrané osobě přijde do e-mailové schránky upozornění, že je vybraná jako pověřená osoba konkrétního uživatele. Takto pověřená osoba dostane určité kompetence ke správě zvěčněného účtu. Může například napsat připnutý příspěvek (obvykle příspěvky týkající se informací o pohřbu, posledních slov, přání), aktualizovat profilovou a úvodní fotografii, přidávat na ni filtry a vyřizovat žádosti o přátelství. Zároveň má také pravomoci požádat o odstranění účtu. Do kompetencí však nespadá čtení zpráv (o tuto aktivitu měla hlavně zájem v předchozím oddíle zmíněná matka německé dívky), odstranění sdílených příspěvků a odebrání přátel. Podávání žádostí o přátelství je opět podmíněné proměnnými⁵⁶, které převážně vycházejí z nastavení soukromí zesnulého (Facebook,

⁵⁴ V USA je ve většině státech také hranice 18 let, avšak v Alabamě a Nebrasce je limit 19 let. Pouze ve státě Mississippi je hranice 21 let.

⁵⁵ Zákon z roku 1991. Pro více informací: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/50/section/1>

⁵⁶ Cokoliv, čím uživatel přispívá na Facebook, s kým bude obsah sdílet, si může pomocí příslušných nástrojů vybrat.

2019a). Díky těmto proměnným nemusejí být ani některé příspěvky viditelné, což může vést některé z ostatních uživatelů k vyplnění žádostí o přístup.

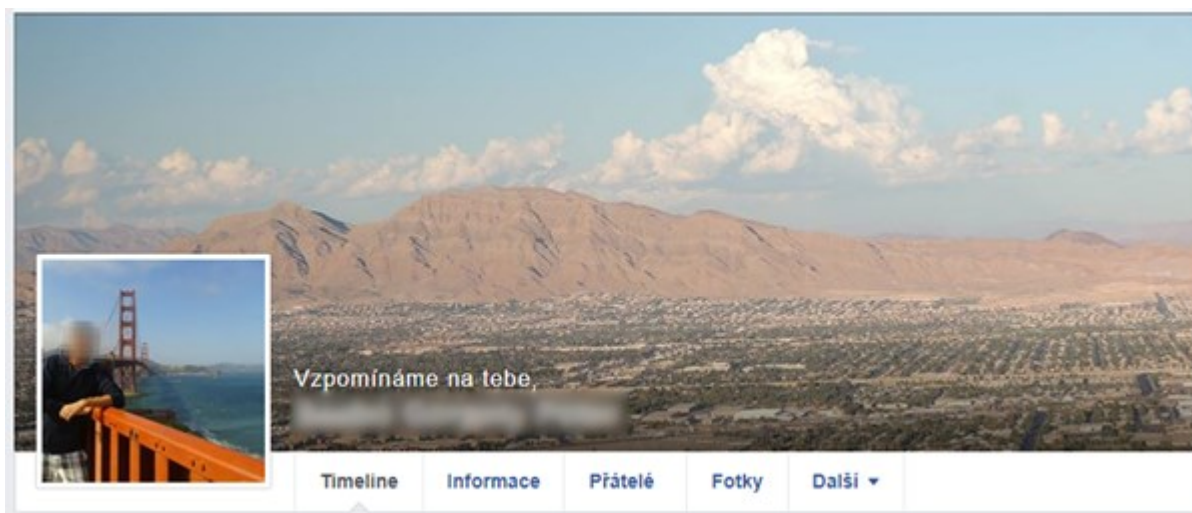
Na závěr si dovoluji zmínit, že na žádost lze z Facebooku odstranit i živého uživatele. Pokud tento uživatel trpí nenávratnou mentální nebo fyzickou nezpůsobilostí (viz např. apalický syndrom zmíněný v podkapitole 1.1.1), mohou rodinní příslušníci nebo blízcí přátelé požádat o odebrání účtu. Místo dokladu o úmrtí je potřeba doložit lékařskou zprávu a doklad o poručnictví (Facebook, 2020c).

1.5.3.4 Fáze 4 – Zvěčněné účty

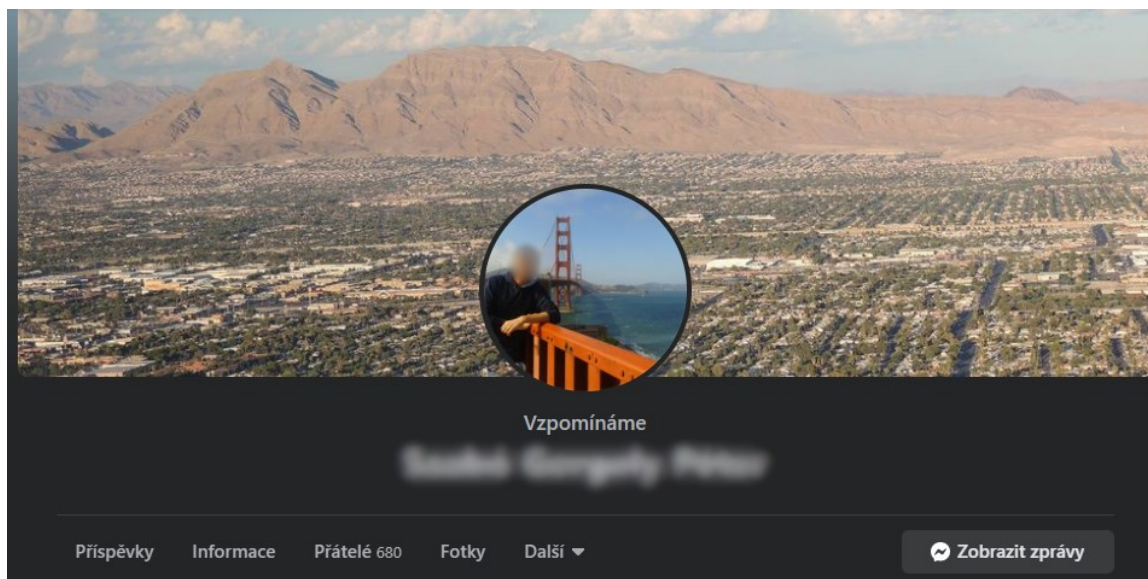
Možnost zvěčnění účtu zavedl Facebook v roce 2013 (McCallig, 2014). Aby mohl Facebook zvěčnit nebo odstranit účet zesnulého, musí společnost obdržet informaci o úmrtí. Tu posílají převážně rodinní příslušníci, pověřené osoby nebo blízcí přátelé přes kontaktní formulář, kde je nutné vyplnit jméno zesnulého, kdy zemřel (alespoň přibližný odhad) a také doklad o úmrtí (viz podkapitola 1.1.1). Blízcí zesnulého mohou požádat na základě plné moci, poslední vůle (závěti), dokladu o pozůstalosti nebo rodného listu o kompletní odstranění účtu (Facebook, 2019a). Pokud nejsou určeni jako pověřená osoba, nemohou mít přístup ke správě profilu. Do závěti lze také udělit oprávnění pověřené osoby ke stažení archivních fotografií, příspěvků a informací, které byly sdíleny na Facebooku (Callison-Burch et al., 2015).

V současnosti lze najít na této sociální síti v centru nápovědy užitečné informace k této problematice. Facebookový profil po smrti jeho majitele je tedy možné stále zvěčnit. *„Zvěčněné účty jsou místem, kde se můžou přátelé a rodina scházet a podělit se o vzpomínky na zesnulého člověka“* (Facebook, 2019a). Jedná se o komplexnější způsob, jak mohou lidé zavzpomínat na své přátele, než tomu bylo v počátečních fázích této sociální sítě.

Zvěčněný profil umožní ostatním (pokud si to uživatel včas nastaví) dále vidět veškeré digitální pozůstalosti, včetně interakce v podobě zpráv. Všechno, co bylo jednou zveřejněno, zůstane na svém místě. Příspěvky, které byly viditelné pro určitý okruh přátel, budou stále viditelné pouze pro ně. Účet se nadále nebude zobrazovat na veřejných místech, jako jsou třeba reklamy, kolonka lidí, které ostatní možná znají, a nebude dále vytvářeno upozornění na narozeniny (Facebook, 2019a). Nad jménem zesnulého člověka se objevovalo *„Vzpomínáme na tebe“* viz Obrázek č. 2. V průběhu roku 2020 začal Facebook postupně přepínat na nový design a nad uživatelským jménem zvěčněného účtu se zobrazí *„Vzpomínáme“* viz Obrázek č. 3.

Obrázek 2: Ukázka zvěčněného profilu (stará verze).

Obrázek 3: Ukázka zvěčněného profilu (nová verze).

Ke zvěčněnému účtu se nebude moci nikdo jiný přihlásit, a to ani pověřená osoba a ani třetí osoba, jež znala přístupové heslo. Uživatel nesmí sdílet s nikým heslo (Facebook, 2019e), ale můžeme se samozřejmě setkat s případy neoprávněného používání účtu. Pouze za výjimečných okolností popsaných v oddílech výše, zvažuje Facebook přístup a poskytnutí dalších informací o účtu. Informace jsou již efektivněji komunikovány.

1.6 Dosavadní výzkumy digitální pozůstalosti

Digitální pozůstalosti se s rozvojem technologií stávají novým fenoménem, který si zasluhuje větší pozornost. Nyní se proto podívám na výzkumy, které již byly v této oblasti v posledních letech provedeny. S digitálními pozůstalostmi se pojí mnoho souvisejících témat. Nicméně jejich zevrubný rozbor přesahuje možnosti této diplomové práce. Massimi a Baecker (2010) jako jedni z prvních prokázali, že většina lidí nikdy nepřemýšlela o tom, jak by chtěli, aby se s jejich digitálními daty zacházelo. Zároveň si však rádi na internetu zavzpomínají na zemřelého.

Vstupní rešerši na dosavadní výzkumy digitální pozůstalosti a souvisejících relevantních výzkumech, jsem rovněž hledala v databázích Web of Science, Scopus a vysokoškolských závěrečných pracích (Digitální repozitář UK, Theses.cz). Využila jsem i specializované elektronické informační zdroje Academic Search Ultimate (EBSCO), Annual Reviews, arXiv.org, Directory of Open Access Journals a Taylor & Francis Online. Rešerši jsem vypracovala za využití většího počtu deskriptorů jak v českém, tak anglickém jazyce např.: *posmrtný život na Facebooku*, *digitální pozůstalost**, *digital afterlife*, *death*, *Facebook*, *grief*, *digital reamains*, *digital footprint*, *social media*, *immortality*, *future of information*, *deceased Facebook user** atd. Relevanci záznamů jsem posuzovala na základě výskytu předem stanovených deskriptorů v záznamu, v názvu dokumentu a popř. v abstraktu dokumentu. Excerptovány byly zdroje recenzované i nerecenzované za účelem získání vyššího počtu informačních zdrojů.

V České republice existuje pouze jeden výzkum ohledně znalostí respondentů o problematice digitální pozůstalosti na Facebooku. Je z dubna roku 2015, uskutečnil se tedy 3 měsíce před zavedením možnosti pověření kontaktní osoby. Cyrill Chvojka (2015) se pravděpodobně inspiroval výsledkem výzkumu Massimiho a Baeckera (2010) při formulování své hypotézy, která zněla následovně: „*Lidé o otázce vlastního digitálního dědictví příliš nepřemýšlí, jsou-li s ní ovšem konfrontováni, projeví o ni zájem.*“ Jeho dotazníkové šetření na 151 cílových respondentech, z nichž nejpočetněji byla zastoupena věková kategorie 18–30 let (75,3 %), ukazuje, že 80,4 % facebookových uživatelů neví, co se stane s jejich účtem po smrti. Z výsledků je patrné, že o tom uživatelé nepřemýšlejí a ani nemají znalosti o budoucnosti jejich digitálních pozůstalostí. Nutno podotknout, že v této době neexistoval v centru nápoředy ucelený přehled. Nicméně pokud by měli onen přehledný návod, který by je konfrontoval s tématem, pouze 4,6 % by nemělo zájem o jeho přečtení. O stávající legislativě ČR/EU a politice Facebooku v oblasti nakládání s osobními daty po smrti uživatelů není evidován český výzkum.

Ze zahraničí zmíním Jamese Norrise, který v roce 2015 založil Digital Legacy Association (DLA). Tato organizace pomáhá zvyšovat povědomí o důležitosti digitálních pozůstalostí a pravidelně se věnuje výzkumům, do nichž se může kdokoli zapojit. Nejnovější dotazníkové šetření probíhá právě v těchto dnech, nicméně výsledky budou k dispozici pravděpodobně až v roce 2021. Proto uvádím dřívější výzkum, který Norris a Sofka (2018) provedli pomocí dotazníkového šetření na 306 cílových respondentech⁵⁷. Věkové kategorie se na rozdíl od Chvojky povedlo relativně vyrovnat. I tak byla nejvíce zastoupena kategorie 18–24 (25,8 %), naopak nejméně kategorie 25–34 (9,80 %). Výsledky prokázaly, že 43,20 % není vůbec obeznámeno s pojmy, jako jsou politika, zákony, regulace, které řeší problematiku online účtů po smrti svých uživatelů, a důkladně obeznámeno je pouze 3,55 %. Pověřenou kontaktní osobu si určilo pouze 11,28 %.

Jak z českého, tak zahraničního výzkumu je patrné, že povědomí o problematice digitální pozůstalosti, právu a politice Facebooku v oblasti nakládání s osobními daty po smrti uživatelů není stále dostatečné. Jak české, tak zahraniční výzkumy jsou spíše zaměřeny na zkoumání proměn truchlení. Určité výsledky z výzkumu Norrise a Sofky (2018) používám i v následujících podkapitolách. O souvisejících relevantních výzkumech pojednávají následující podkapitoly.

1.6.1 Důvody pro uchovávání účtů

Facebook má v rámci možností vyřešené nakládání s posmrtnými daty. Jak jsem zmínila v kapitole 1.4, naše data jsou protihodnotou za „bezplatné“ služby. Avšak jakou hodnotu poskytují Facebooku uložená data mrtvého uživatele (za předpokladu, že si nezvolil odstranění účtu)? Podle Luciana Floridiho jsou všechny informace smysluplná data. Jsou trvale smysluplná i po uživatelově smrti?

Tím, že Facebook umožňuje svému uživateli zvěčnit účet, zůstane po jeho smrti zachována i jeho celá digitální identita. Pro Donatha (2008) je poté interakce s profily zejména projevem závazku udržování sociální vazeb (sociální smrt se opět prodlužuje). Kasket (2012) přišla se zjištěním, že někteří pozůstalí se přímo bojí přijít o účet svého zesnulého přítele. Hrábek (2017) ve svém výzkumu vypátral, proč je pro pozůstalé přátele důležité, aby profily (a s ním i veškeré informace) zůstaly k dispozici. Stávají se pro ně tzv. existenčními doklady, kde mohou projevit svůj smutek a zjistit např. nové informace o zesnulých. Přátelé mohou přidávat stále nové, dosud nezveřejněné

⁵⁷ Výzkumu se mohl zúčastnit kdokoliv. Evropanů se zapojilo 82, 72 % (Norris a Sofka, 2018).

příspěvky týkající se jejich zesnulého přítele. Facebook umožňuje i virální šíření⁵⁸. Emoce vyjadřované přáteli na sociálních sítích ovlivňují chování a může dojít k emoční nákaze (Kramer et al., 2014; Botsmanová, 2018, s. 121).

Firmy mají podle Öhmana a Floridiho (2017, s. 653) zájem o uchování digitálních pozůstalostí. Mrtvý uživatel sice negeneruje žádné stopy, ale zvěčněný účet je stále součástí sociální sítě. Interakce přátel s profilem zesnulého umožňuje Facebooku opět sbírat data, která umožní personalizovat reklamu (Leaver, 2013). Portugalský vědec Henrique Jorge vyvíjí sociální síť Eter9⁵⁹, která má dokonale nastudovat naše online chování, z čehož bude schopná i po uživatelově smrti pokračovat v jeho aktivitě. Teoreticky je tedy zájmem Eteru9 zvýšit interakci s digitálními pozůstalostmi. Čím více vazeb a interakcí, tím více se zvyšuje hodnota pro firmy. Nicméně to poukazuje na etické problémy, kdy v pozadí máme kontrolu nad svými posmrtnými daty a v popředí maximalizaci firemních zisků (Öhman a Floridi, 2017, s. 653).

Facebook z těchto interakcí může profitovat a nemá prozatím zapotřebí vrátit se ke své původní politice mazání účtů. Důvody pro uchovávání účtů jsou z hlediska uživatelů spíše morálního charakteru. Opět z dotazníkového šetření Norris a Sofka (2018) vyplynulo, že 36 % uživatelů je naprosto lhostejných v otázce přikládání důležitosti viditelnosti / aktivity facebookového účtu po jejich smrti. Avšak co se týče účtů svých zesnulých přátel, nejvíce respondentů (celkem 35,26 %) uvedlo, že je pro ně poměrně důležité, aby byl jejich profil zachován. Pohledy pozůstalých na profily zesnulých je součástí následující podkapitoly.

1.6.2 Truchlící prostor pro pozůstalé

Již v roce 1997 Carla Sofka definovala pojem „*thanatechnologie*“. Označila tím veškeré webové stránky a sociální sítě⁶⁰, které mohou pomoci jedinci k vyrovnání se se ztrátou blízkého člověka, umíráním, nemocí nebo smutkem⁶¹ (Sofka, 1997, s. 553). V okamžicích smrti blízkého člověka představuje Facebook nové výzvy k vyrovnávání se ze ztráty. Můžeme svůj smutek projevovat online (komentováním různých příspěvků nebo vyjádřením lítosti na vlastním či zvěčněném profilu). Pokud zemře uživatel sociální sítě Facebook, jeho rodina nebo přátelé často považují za

⁵⁸ Z mých osobních zkušeností se na Facebooku šířila následující zpráva: „*Dnes při havárii letadla zemřeli Karel Rachůnek, Jan Marek, Josef Vašíček a Pavol Demitra, dej si to do statusu a vyjádři jim i ostatním zemřelým soustrast*“. Závěrečná pasáž věty značí marketingové pojmenování tzv. Výzva k akci (CTA).

⁵⁹ Je možné se registrovat nebo přihlásit skrz facebookový účet do zkušebního provozu. Odkaz: <https://www.eter9.com/auth/login>

⁶⁰ První sociální síť classmates.com byla založena v roce 1995 a SixDegrees.com v roce 1997.

⁶¹ S odstupem času zároveň připouští, že je pro každého nutná informační gramotnost, neboť např. informace získané skrze sociální média nemusí být relevantní (Sofka, 2018).

velice obtížné a citlivé téma spravovat tuto pozůstalost, ať už ve smyslu vymazání, přístupu či zveřejnění účtu (Cerrillo i Martínez, 2018). Tato eticko-právní situace vedla v posledních letech ke značné mediální pozornosti, jak bylo zmíněno v oddíle 1.5.3.2.

Rodina zemřelého může mít obavu ze zveřejnění kompromitujících informací o zesnulém a poškození pověsti (Perluxe a Francisco, 2018, s. 80). Mueller (2014) argumentuje tím, že ostatní uživatelé mohou zveřejnit např. tajemství, které by zesnulý nikdy nezveřejnil, čímž se „poškozuje“ památka. Výzkumy dokazují, že truchlící často navštěvují facebookový profil zesnulého (Pennington, 2013). Hrábek (2018, s. 64) tvrdí, že i když nepociťujeme smutek, pod sociálním tlakem, sebe prezentací nebo vlivem společenských pravidel můžeme být nuceni zveřejnit takové informace, které nás samotné ukážou v lepším světle.

Perluxe a Francisco (2018) dále upozornili na vnímání těchto informací od jedněch (pravděpodobně) z nejbližších a nejdůležitějších osob v životě jednotlivců – matek. Ty považují facebookový profil v raných fázích smutku⁶² za důležitý prostor k vyjádření pocitů a informací o zesnulém. Avšak např. po 5 letech od úmrtí již facebookový profil nepovažují za významný a v některých případech jej považují i za negativní aspekt. Vztahy mezi pozůstalými a mrtvými v kontextu sociálních sítí rovněž řeší starší studie např. Giaxoglou (2014), Irwin (2015) nebo Klastруп (2015).

Sociální sítě poskytují prostor pro online zármutek (Brubaker et al., 2013). Veškeré virtuální praktiky spojené se vzpomínáním a truchlením zatím vzdorují času i prostoru. Nastává jednostranná komunikace bez dialogu a odezvy. Pokud někdo napíše zprávu na facebookový účet mrtvého uživatele nebo na různé webové stránky, může ho vidět široké spektrum publika. Studie orientované na vyjadřování online smutku např. Brubaker et al. (2019), zjistily že každý uživatel hodnotí projevený zármutek podle toho, jak chápe samotné fungování sociální sítě a jaké má vlastní zkušenosti s vyjádřením lítosti. Z výzkumu Blower a Sharman (2019) vyplývá, že uživatelé vyjadřující se na zveřejněném profilu, vykazují vyšší míru stresu a úzkosti než jedinci, kteří se nevyjadřují. To je opak fyzické situace zmíněné v podkapitole 1.2.1. Norris a Sofka (2018) přinesli zjištění, že pokud uživatel nenavštíví pohřeb blízkého zesnulého, pro 55,06 % je následně důležité mít možnost interakce nebo „rozloučení“ skrz sociální média.

⁶² Podle modelu Kübler-Ross zahrnuje smutek 5 fází: popírání, hněv, smlouvání, deprese a nakonec smíření.

1.6.3 Facebookový digitální kenotaf

Pro pozůstalé uživatele je relativně důležitá zachovalost účtu zesnulého. Facebook se stává podstatným nástrojem pro vytvoření a uchování vzpomínek nebo zpráv, které mohou působit i uklidňujícím dojmem (Bassett, 2018). Sociální sítě jsou navrženy tak, aby to na nich lidově řečeno „žilo“. Avšak může se stát, že jednou budeme mít více mrtvých facebookových přátel než živých. Kolik účtů zemřelých na Facebooku je a jak bude jejich počet přibývat? Poslední podkapitola teoretické části je věnovaná těmto otázkám.

Facebook se systematicky snaží odstranit falešné účty, které mohou zkreslovat statistiky zesnulých⁶³ uživatelů. Společnost zjistila, že až 5 % falešných účtů je měsíčně aktivních, a od října 2018 do března 2019 odstranila celkem 3,39 miliard falešných účtů (Rosen, 2019). V celkovém měřítku roste na internetu počet pravých opuštěných účtů a příspěvků, které přetrvávají dlouho poté, co jejich autor zemřel. Popularita sociálních sítí tuto křivku výrazně zvýšila. Na Facebooku zemřelo během prvních 8 let fungování přibližně 30 miliónů uživatelů (Kaleem, 2012). Statistika zveřejněná před třemi lety ukazuje, že každý den zemře přes 10 tisíc lidí, kteří mají účet na Facebooku (Henderson, 2017). Začaly se objevovat dohady, kdy počet mrtvých převýší živé. Někteří autoři začali tvrdit, že sociální média se pozvolna proměňují v „*digitální hřbitov*“⁶⁴.

Onen „*digitální hřbitov*“ (já se přikláním k použití digitálního kenotafu, neboť kenotaf je symbolický hrob) již dávno na internetu existuje. Ti, kteří nemají Facebook, mohou využít virtuální hřbitovy místo fyzické návštěvy hřbitova. Jejich první verze se datuje do roku 1995 (Roberts, 2006). Virtuální hřbitov existuje i v českém prostředí skrz webovou stránku *Virtual-cemetery.com*. Zde je umožněno založit si profil a vytvořit sobě nebo svým bližním několik vzpomínek. Každý může u kteréhokoli profilu (hrobu) „*zapálit svíčku, která hoří po dobu 30 dní*“ (Virtual-Cemetery, 2020).

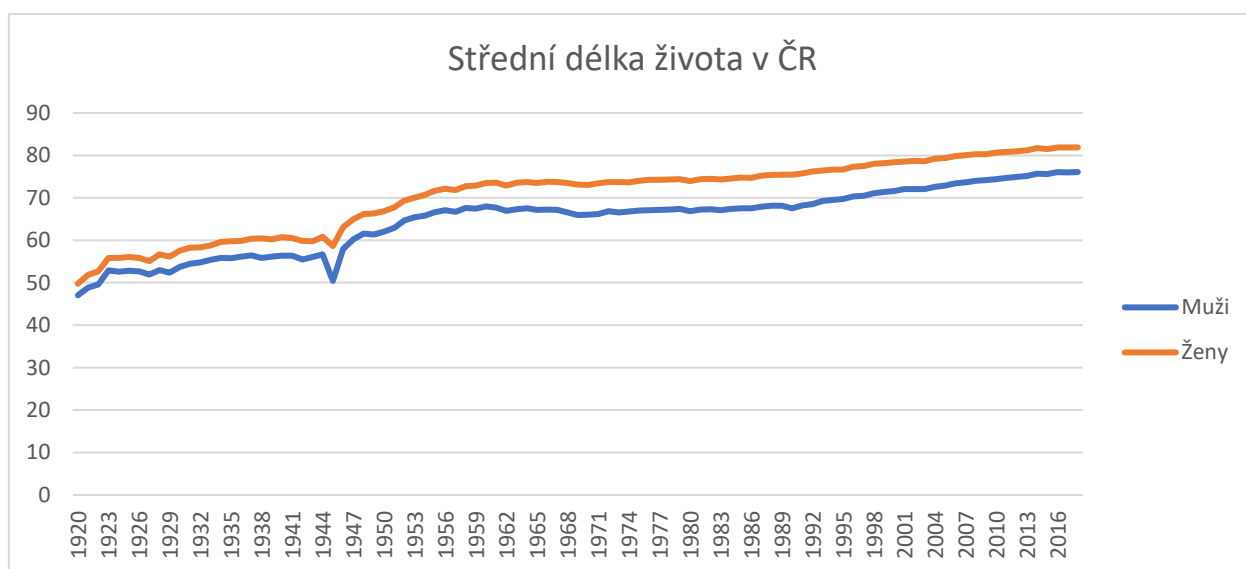
Veszelszki s Parapatics (2016) a poté i samostatně Veszelszki (2017) citovaly ve svých statích predikce od Jamieho Condliffa (2013), že mrtví uživatelé převýší živé nejdříve kolem roku 2065 nebo do konce roku 2130. Nicméně Condliff převzal tvrzení od Randalla Munroe (2013), kreslíře komiksů, který na svých stránkách (bez exaktně podložených důkazů) ony roky předpovídá. Öhman a Watson (2019) přišli s vědecky dokázanými výsledky. Jejich analýza naznačuje, že pokud by Facebook přestal být atraktivní pro nové členy, minimálně 1,4 miliardy uživatelů

⁶³ Nejsou zahrnuti falešně zesnulí uživatelé.

⁶⁴ Např. Ambrosino, Brandon (2015) Facebook as a growing and unstoppable graveyard nebo Brown, Kristen (2016) We calculated the year dead people on Facebook could outnumber the living.

Facebooku zemře v rozmezí let 2018 až 2100. Pokud by Facebook stále přitahoval nové uživatele (jeden uživatel = jeden účet) s každoroční celosvětovou mírou 13 %, jako se děje nyní, číslo by dosáhlo 4,9 miliard mrtvých uživatelů ve stejném rozmezí let. Čím více mrtvých uživatelů, tím z dlouhodobého hlediska méně interakcí od přátel a tím pádem i méně potenciálního komerčního využití. Zároveň oba připouštějí fakt, že může dojít k výraznému posunu směrem k oblasti vymazávání účtů (ať už vlastních nebo od pověřeného příslušníka) a také že by Facebook mohl zkrachovat, neboť daleká budoucnost je nepředvídatelná (Öhman a Watson, 2019, s. 5–8).

Facebook je rostoucí nezadržitelný digitální kenotaf, který by měl do roku 2070 převýšit živé⁶⁵. Pokud si udrží česká generace Y oblíbenost této sítě, možná se převýšení dožijí. Český statistický úřad eviduje data o střední délce života od roku 1920. Jak vidíme z Grafu č. 5, délka má vzestupnou

Graf 5 : Vzestupná tendence střední délky života v České republice. Primární zdroj: ČSÚ; graf: Boček, Jan

tendenci. Mohou za to samozřejmě lepší životní podmínky a zdravotnická péče. V současné době se muži dožívají průměrně 69 let a ženy dokonce 76 let. Online identita zůstává i po smrti těch, které zastupuje a je propojená s příběhy ostatních. Každý si může rozhodnout, zda po něm zůstane víc než jenom urna. „Závisí to na tom, co zdůrazňujeme ve své historii“ (Šiklová, 2013, s. 101).

⁶⁵ Shrnutí studie Öhman a Watson. Dostupné z: <http://www.ox.ac.uk/news/2019-04-29-digital-graveyards-are-dead-taking-over-facebook>

2. VÝZKUMNÁ ČÁST

V následujících kapitolách vysvětluji cíl svého výzkumu, výzkumné otázky, výběr a popis respondentů a veškeré fáze související s procesem získávání a analýzou dat.

2.1 Představení výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit stávající znalosti respondentů o problematice digitální pozůstalosti (zdroje, zájem), stávající legislativě ČR/EU a politice Facebooku v oblasti nakládání s osobními daty po smrti uživatelů. V rámci výzkumu budou také identifikovány hlavní postoje uživatelů ve vztahu k preferované formě zacházení s jejich osobními daty po smrti.

Výzkumná část práce vychází částečně z práce Cyrilla Chvojky z roku 2015, Jamese Norrise a Carly Sofky (2018). Po vymezení tématu a problému je potřeba formulovat výzkumné otázky. Svůj výzkumný problém jsem rozpracovala do výzkumných otázek, které jsem definovala ještě před samotným začátkem výzkumného šetření.

Hlavní výzkumná otázka zní:

- **Jakou úroveň znalostí disponují uživatelé ve věku 20-30 let ve vztahu k problematice digitálních pozůstalostí na Facebooku?**

Vedlejší výzkumné otázky:

- Jaká je jejich preferovaná forma zacházení s facebookovými digitálními pozůstalostmi?
- Jakým způsobem ovlivňuje při nastavování svého vlastního facebookového účtu pro případ smrti předcházející zkušenost s blízkými, kteří zemřeli a zanechali po sobě jako uživatelé této sociální sítě facebookové účty?

2.2 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum nám pomáhá interpretovat sociální realitu (Disman, 2011, s. 285). Díky nejrozličnějším formám rozhovorů přináší subjektivní pohledy malého počtu respondentů na danou skutečnost. Nepracuje s numerickým popisem reality. Na počátku se typicky zvolí výzkumné otázky, které se mohou v průběhu šetření modifikovat. Při realizování sběru, analýzy a vyhodnocení dat, dochází k hledání informací a společných charakteristik, které přispějí

k zodpovězení výzkumných otázek. Výstupem pak mohou být nové teorie, nové hypotézy a nová porozumění (Disman, 2011, s. 287; Hendl, 2016 s. 48).

Za silnou stránku kvalitativního přístupu považuje Macek (2012) fakt, že se soustředí na menší počet případů, které se ve vztahu k výzkumné otázce snaží prozkoumat tak, aby výzkumník porozuměl tomu, co se v určitém okruhu sociální reality děje. Výzkum může sloužit např. i pro detailnější přezkoumání sporných momentů kvantitativního šetření (Macek, 2012, s. 141). Nicméně, kvalitativní výzkum nemusí být zobecnitelný na širší populaci (Hendl, 2016, s. 48).

Kvalitativní výzkum shledávám vhodným pro zpracování tématu digitálních pozůstalostí na sociální síti Facebook. Navazuji na výsledky výzkumů Chvojky (2015), Norrise a Sofky (2018). Mým cílem je hlubší porozumění zkoumané skutečnosti z pohledu konkrétních vybraných jedinců z definované cílové skupiny.

Ve své práci aplikuji přístupy fenomenologického výzkumu. Jeho cílem je popis a analýza zkušeností se specifickým jevem (digitální pozůstalostí), jež se týká určité skupiny jedinců (zde uživatelů Facebooku ve věku 20-30 let) (Hendl, 2016, s. 130–131).

2.3 Metoda získávání dat

Hlavní metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu je naslouchání, kladení otázek a získávání odpovědí od lidí. Dotazování zahrnuje nejrůznější typy rozhovorů (Hendl, 2016, s. 168). Pro účely svého výzkumu jsem se rozhodla o polostrukturovaný hloubkový rozhovor.

Při něm jsou předem specifikována témata, o jejichž pořadí rozhoduje výzkumník (Hendl a Remr, 2017, s. 84). Polostrukturovaná forma rozhovoru je charakteristická svojí pružností celého procesu získávání informací a má definovaný účel s osnovou (Hendl, 2016, s. 168). Otázky, které byli respondentům položeny v rámci polostrukturovaného rozhovoru, jsou k dispozici v Příloze.

2.3.1 Etika výzkumu

Každý respondent si byl vědom dobrovolnosti účasti ve výzkumu (bez poskytnutí finanční odměny), stejně jako faktu, že mohl kdykoli z výzkumu odstoupit (Hendl a Remr, 2017, s. 62). Vzhledem k tomu, že se o smrti běžně nemluví, byli všichni participanti důsledně obeznámeni s faktem, že v žádném případě nesmí výzkum ohrozit jejich mentální a fyzické zdraví (Hendl, 2016, s. 159).

Jako výzkumník mám povinnost informovat účastníky o záměrech své práce. Nicméně tyto informace mohou zkreslit výsledky (Hendl a Remr, 2017, s. 62). Téma výzkumu bylo respondentům sděleno s dostatečným předstihem. Politiku Facebooku v oblasti nakládání s osobními daty (pověření kontaktní osoby, smazání účtu atd.) jsem zmínila těsně před zahájením rozhovoru, resp. podepsáním Informovaného souhlasu (viz Příloha). Tento postup byl zvolen, aby nedošlo k případnému nastudování tematiky, která by ovlivnila výsledky. Po závěrečném zhodnocení mi většina respondentů poděkovala za tuto nejdříve zatajenou skutečnost, neboť připustili, že by si ji pravděpodobně nastudovali.

Před začátkem polostrukturovaného rozhovoru obdrželi všichni respondenti Informovaný souhlas. Následně měli dostatek času na jeho plné přečtení, než stvrdili podpisem svoji účast ve výzkumném šetření. V něm byli informováni o skutečnostech, které se týkají účelu zpracování, a jaké údaje jsou na základě souhlasu zpracovávány (Nulíček, 2018, s. 152). S většinou respondentů probíhal podpis Informovaného souhlasu online. Scan Informovaného souhlasu byl druhé straně poslán přes internetovou službu WeTransfer. Zdůraznila jsem, že je ručena všem účastníkům anonymita a důvěrnost.

Abych zajistila emoční bezpečí, nijak jsem na své respondenty nespěchala. Poskytla jsem jim dostatečné množství času, aby se otevřeli a vysvětlili svoje zkušenosti a postoje, v rámci zkoumaného problému.

2.4 Proces realizace výzkumu

Pro navození přátelské atmosféry jsem ze začátku kladla otázky, které sloužili k tzv. prolomení ledu. Po sociodemografickém bloku následovaly otázky vztahující se k aktivitám a chování na Facebooku. Poté již následovaly úzce zaměřené otázky, které směřovaly více do hloubky k jádru problému. Na závěr jsem poskytla všem respondentům možnost vyjádření svých postřehů a připomínek k právě uskutečněnému rozhovoru. Většina respondentů se po závěrečných otázkách ptala na moje nastavení facebookového účtu pro případ smrti a jestli lze odstranit z Facebooku uživatele, který ještě nezemřel. Fyzicky nebo mentálně nezpůsobilého člověka lze odstranit, jak popisují v oddíle 1.5.3.4.

Rozhovory probíhaly elektronickou a osobní formou. Většina rozhovorů proběhla formou videohovorů přes aplikaci Messenger (celkem 9), Discord (2) a WhatsApp (1). Pouze dva rozhovory proběhly osobně. Původně jsem počítala s tím, že veškeré rozhovory skutečným v osobním kontaktu. Nicméně pandemie covidu-19 znemožnila s některými respondenty osobní

setkání. Každý si zvolil preferovanou formu, kterou uznal za nejvhodnější s ohledem na emoční bezpečí a nouzová opatření. Celkem u třech respondentů musela být zvolena elektronická forma, neboť se již delší dobu nacházeli mimo území ČR.

Délka rozhovorů se pohybovala v rozmezí 13-46 minut a všechny byly nahrány na mobilní telefon. Do následující transkripce nebyla přepsána témata, která nesouvisela s výzkumem. Eliminovala jsem rovněž parazitní slova (převážně opakující se výrazy typu prostě, jako, no apod.) Všichni respondenti neodpovídali spisovnou češtinou. Pro zachování autenticity jsem se rozhodla nechat myšlenky tak, jak byly vyřčeny. Obsah transkripce obsahuje množství chyb ve větné skladbě. V přepisu rovněž uvádím naznačení pauzy (...) a neslovní projevy (ah, hm, ou, pf, smích, ts). V jednom případě došlo k zatajení názvu studentské organizace.

2.4.1 Předvýzkum

Souhlasím s Dismanem (2011), že předvýzkum by měl být součástí každého výzkumného šetření. Abych si otestovala srozumitelnost svých otázek, provedla jsem hloubkový polostrukturovaný rozhovor se svojí kamarádkou, bakalářkou v sociologii a dlouholetou uživatelkou Facebooku. Náš rozhovor mi pomohl k přeformulování některých otázek, které se vztahují k hlavní výzkumné otázce. Pro lepší nácvik vedení rozhovoru a osvojení si základních taktik, jsem následně vyzkoušela polostrukturovaný rozhovor se svými přáteli (celkem 3) ze zahraničí (Ázerbajdžán, Bulharsko, Polsko). Rozhovory byly vedeny v českém jazyce, popř. dovysvětleny v angličtině nebo ruštině. Záměrně jsem pro ověření metody proto zvolila zahraniční uživatele, aby nedošlo k ovlivnění, popř. vyzrazení tématu směrem k mým vytipovaným jedincům a zároveň, jestli jsou otázky srozumitelné i pro nerodilé mluvčí. Do výsledků výzkumu není ani jeden rozhovor zahrnut.

2.4.2 Cílová skupina

V rámci svého výzkumného šetření jsem počítala s daty od minimálně 12 respondentů s rovnocenným zastoupením pohlaví, 6 mužů a 6 žen. Ve výsledku se mi podařilo kontaktovat 14 respondentů z generace Y, 8 mužů a 6 žen. Z celkového počtu oslovených má 9 vysokoškolské vzdělání, 4 středoškolské a 1 základní. V souladu se zadáním diplomové práce je výzkum zaměřen na populaci mladých dospělých ve věku od 20 do 30 let. Langmeier (2006) označuje toto věkové rozmezí termínem časná dospělost. Jak bylo zmíněno v kapitole 1.4, tito dospělí facebookoví uživatelé tvoří jednu z nejsilněji zastoupených kategorií.

Vybrala jsem si záměrně respondenty, kteří jsou propojeni s výzkumnou otázkou (Hendl, 2016, s. 155). Jednalo se o dlouhodobé uživatele Facebooku (min. 5 let). Při výběru účastníků jsem

použila metodu tzv. „sněhové koule“. Vytipovala jsem si pár jedinců, kteří mi poté doporučovali další vhodné osoby pro zapojení do výzkumu. Problémem v této metodě může být skutečnost, že výzkumník má jedno centrum, které šíří onu informaci na všechny strany. Tím, že je výzkum prováděn z jednoho centra se zvyšuje pravděpodobnost podobnosti jednotlivých tazatelů.

Nábor respondentů jsem prováděla osobně a přes Facebook. Jsem si vědoma, že takto vybraný a získaný vzorek není reprezentativní a výsledná zjištění nelze zcela zobecňovat. Své respondenty znám minimálně půl roku z nejrůznějších míst: ze školy, jazykových kurzů, studentských organizací, prací, spolubydlení, zájmových a sportovních činností, ale i z náhodných seznámení na ulici.

2.5 Výsledky výzkumu

V této kapitole představuji shrnutí výsledků výzkumu. Nejprve uvádím průběh realizovaného výzkumu a v tabulce představuji jednotlivé respondenty. Výsledky jsou prezentovány v přesné struktuře podle polostrukturovaného rozhovoru s účastníky výzkumu. Do zpracování výsledných dat a jejich interpretace z kvalitativního výzkumu, vstupuje můj subjektivní pohled a zároveň individualita všech respondentů. Každý má jinou osobnost a nachází se v jiné životní situaci. Na základě kódování dat rozhovorů s respondenty vznikly následující bloky: sociodemografické údaje, zkušenosti s Facebookem, právní znalosti, možnosti zacházení s digitální pozůstalostí a závěrečné otázky.

Výsledky výzkumu jsou nadále prezentovány ve struktuře, která reflektuje strukturu rozhovoru. Z tohoto důvodu jsou nadpisy kapitol 2.5.1–2.5.5 uvedeny s podtržítkem, které odpovídá grafickému zpracování struktury rozhovoru (viz Příloha a její bloky).

2.5.1 Sociodemografické údaje

Cesta k získání výsledných dat od všech respondentů byla i přes citlivou oblast tématu smrti relativně snadná. Všichni oslovení jedinci souhlasili s poskytnutím rozhovoru. Nicméně ve dvou případech selhala technika (Wi-Fi připojení) ještě před podepsáním Informovaného souhlasu, ve třech případech jedinci neodpověděli na návrh účasti ve výzkumu a jeden rozhovor byl z mojí strany ukončen. Sběr dat byl ukončen k 30. listopadu 2020.

V následující tabulce jsou uvedeni všichni zúčastnění respondenti a jejich sociodemografické údaje. Tabulka č.1 shrnuje výsledky otázek **č.1 – č.6**. Z důvodů zachování anonymity otázka č.3 v Příloze nezahrnuje názvy měst, popř. vesnic a v transkripci jsou uvedeny písmenem X. Údaje o

tom, jak dlouho používají Facebook nejsou uvedeny, protože přesné číslo si většina respondentů nepamatuje. Nicméně vyjádřili přesvědčení, že je to více než podmíněných pět let pro účast ve výzkumu. Všichni zúčastnění respondenti jsou uvedeni fiktivními jmény (z důvodu zachování jejich anonymity).

Jméno	Věk	Dlouhodobé bydliště (počet obyvatel)	Nejvyšší dosažené vzdělání	Pracovní zařazení
Veronika	20	10 001 – 50 000	SŠ – maturita	Studentka Pedagogické fakulty
David	21	2001 – 10 000	Základní	Nezaměstnaný
František	22	10 001 – 50 000	SŠ – maturita	IT
Radka	22	10 001 – 50 000	SŠ – maturita	Studentka Katolické teologické fakulty
Libor	23	2001 – 10 000	VŠ – Bc.	Student Přírodovědecké fakulty
Karel	24	50 001 –	SŠ – maturita	Student Právnické fakulty
Anastázie	25	50 001 –	VŠ – Bc.	HR
Erik	26	10 001 – 50 000	VŠ – Ing.	Státní úředník
Lenka	27	10 001 – 50 000	VŠ – Bc.	Knihovnice
Vít	27	2001 – 10 000	VŠ – Bc.	IT
Karolína	28	– 2000	VŠ – Mgr.	Sportovní instruktorka
Kamil	28	50 001 –	VŠ – Lic. ⁶⁶	IT
René	29	10 001 – 50 000	VŠ – Ing. arch.	Umělec
Jolana	30	2001 – 10 000	VŠ – Mgr.	Nezaměstnaná

Tabulka 1: Sociodemografické informace o účastnících výzkumu.

2.5.2 Zkušenosti s Facebookem

Tento blok otázek se soustředil na všeobecné zkušenosti s Facebookem.

7. Jak často používáš Facebook?

⁶⁶ Kamil vystudoval vysokou školu v Polsku. Lic. (licencjat) je ekvivalentem k českému Bc. (bakalář).

8. K jakým aktivitám jej využíváš?

Všichni respondenti používají Facebook každý den. Primárně kvůli komunikaci. Část účastníků přiznala, že tráví na síti i několik hodin denně, Vít není online jenom když spí. Pouze František s Karolínou přispívají viditelnými příspěvky, zatímco Kamil, Libor a René ne. Kamil přiznal, že žádnou viditelnou aktivitu nedělá: „*Nebudeme si lhát, stalkuji lidi.*“ Ostatní přispívají velmi málo. Celkově většina respondentů přiznala, že dříve byli viditelně aktivnější, než je tomu v současné době.

9. Víš o tom, že Facebook nabízí možnost stažení veškerých informací, které jsi zadal/a, nahrál/a nebo sdílel/a na této sociální síti?

10. Jaký odhaduješ rozsah své facebookové digitální stopy (v GB)?

Pouze pět respondentů vědělo o možnosti stažení veškerých informací. Tři využili možnost stažení, Anastázie si stáhla pouze chatové zprávy a Kamil neměl zájem o stažení. Ostatních devět respondentů odpovědělo obligátně „*nevím*“ nebo „*to jsem nevěděl/a*“.

Po skončení rozhovoru jsem požádala všechny respondenty, kteří alespoň částečně odhadli svůj rozsah, aby se podívali na přesné číslo, popř. požádali Facebook o vytvoření kopie (tato akce trvala u každého individuálně dlouho). Tím i zjistili datum založení účtu a potvrdila se tak minimální hranice pěti let používání. Všech pět znalých respondentů se relativně trefilo. František odmítl odpovědět, protože se rád vyjadřuje přesně. Karel tipoval do 500 MB, nicméně výsledný soubor přesáhl velikostně 2 GB. Zajímavé srovnání přináší Vít, který odhadoval velikost do 60 MB. Podotýkám, že Vít pracuje v IT oddělení středně velkého podniku a jeho velikost nakonec činila 3,74 GB. Většina respondentů dokázala odhadnout rozsah svojí digitální stopy.

11. Řekni mi, jaké funkce z hlediska nastavení Facebooku aktivně využíváš?

V této fázi rozhovoru řekl pouze František, že má nastavenou pověřenou kontaktní osobu a věděl o jejich pravomocech. Nejmladší respondentky Veronika a Radka nevyužívají žádné nastavení. Dokonce přiznaly, že za určitých okolností se může kdokoli přihlásit na jejich účet. Většina respondentů uvedla základní funkce: dvoufázové ověření, nastavení viditelnosti příspěvků, unikátní heslo atd.

V průběhu rozhovoru měla pověřenou kontaktní osobu nastavenou ještě Anastázie. Nicméně v této fázi si na danou funkci nevzpomněla.

2.5.3 Právní znalosti

Další blok se věnoval právním otázkám. Tyto otázky byly pouze rámcové, neboť zacházet do hloubky u respondentů, kteří nejsou / nebudou právníci nemělo hlubší význam.

12. Jaké znáš české zákony nebo nařízení, která se týkají facebookové digitální pozůstalosti po smrti uživatelů?

Sedm respondentů nemělo absolutně ponětí o českých zákonech nebo nařízeních. Šest respondentů se zamýšlelo nad možnostmi dědického práva, ale po chvíli přemýšlení dospěli k závěru, že se nebude týkat facebookové digitální pozůstalosti. Dva jsou přesvědčení, že zákony či nařízení jsou. Anastázie neuvedla žádné s důvodem, že podléhají GDPR. Karolínu napadla možnost přístupu opatrovníka, kterou po chvíli přemýšlení zavrhl a podotkla, že neexistuje žádný český zákon či nařízení. Pouze Karel, student Právnické fakulty, poskytl sofistikovanější rozbor. Správně uvedl Občanský zákoník a polemizoval o dědickém právu. Avšak v průběhu odpovědi podotkl: „*To jsou věci, které nemůže vědět ani absolvent právnické školy ne?*“

13. Jaké znáš legislativní dokumenty Evropské unie upravující pravidla pro zacházení s facebookovou digitální pozůstalostí?

Sedm respondentů zmínilo GDPR. René, Radka a Libor jsou přesvědčeni, že GDPR upravuje pravidla, ale nevědí jak. Stejně staří Anastázie s Erikem přemýšleli, jak s tím může Ochrana osobních údajů souviset a postupně dospěli k závěru, že smrtí GDPR práva zanikají a nevztahují se tak na facebookovou digitální pozůstalost. Také Karolína zmínila GDPR, avšak po chvíli uvažování dospěla k závěru, že Evropská unie v GDPR na tuto problematiku nepamatuje.

Celkem čtyři respondenti neměli tušení. Kamil prohlásil: „*To je v směru Facebooku a Evropa s tím nic nemůže, ke škodě věcí.*“ Stejný názor sdílí i Lenka. Karel uvedl: „*V GDPR by mohlo být něco o ochraně osobních údajů po smrti. Jinak nevím.*“

Většina respondentů nemá právnické vzdělání a jejich pracovní kategorie nesouvisí s právem. Výjimku tvořil pouze Karel, který navíc špatně uvedl GDPR. Toto nařízení se nevztahuje na digitální pozůstalost viz podkapitola 1.5.1. Po zamýšlení pouze třem účastníkům došlo, že GDPR smrtí zaniká.

2.5.4 Možnosti zacházení s digitální pozůstalostí na Facebooku

Tento blok byl zaměřen na otázky, které směřovaly více do hloubky k jádru problému.

14. Kde bys hledal/a informace o tom, co se s tvým facebookovým účtem po smrti stane?

Celkem dvanáct respondentů uvedlo jako první možnost Facebook (samotné nastavení nebo nápověda). Erik pochyboval o svých schopnostech, ale nakonec by hledal v nastavení, kde by hledala také Anastázie, Kamil a Lenka. V nápovědě by hledal René, stejně jako Karolína s Jolanou. Obě nejstarší ženské respondentky poté zmínily, že by hledaly dále na internetovém vyhledávači Google. V nastavení nebo nápovědě by hledal i Vít. Karel by se podíval do Smluvních podmínek Facebooku.

Nejmladší mužští respondenti shodně prohlásili, že se na informace o budoucnosti facebookového účtu po smrti proklikali skrz nastavení. František se proklikal ještě před tím, než z jeho facebookového listu přátel zemřel první člověk. Libor na informace narazil při běžném nastavení. Někteří respondenti mi popsali informační potřebu, díky které věděli, že informace najdou v nastavení Facebooku. Ve třech případech se o možnostech nastavení dozvěděli z externích zdrojů (doslech, články na zpravodajských serverech) a v dalších dvou z důvodu úmrtí kamaráda a následného přemýšlení, co se stane s facebookovým účtem.

Odpověď „Facebook“ nenapadl nejmladší ženské respondentky. Radka se pokusila o zajímavou odpověď: „*Bud' česky nebo anglicky pod klíčovým slovem digitální pozůstalost*“, ale neodpověděla na otázku kde. Po mém dotázání oznámila „Google“ a přiznala, že by jí Facebook nenapadl. Veronika dokonce na prvním místě zmínila knihy. Potom by zkusila články a konzultaci s odborníky. Přiznala, že na internetu neumí dobře vyhledávat a na Facebooku nechce hledat, jelikož jí přijde nepřehledný.

Při vyhledávání informací o budoucnosti účtu se ukázala vyhledávací nevyzrálост u dvou nejmladších respondentek, a také, že většina žen by vyhledávala mnohem komplexněji než všichni muži, kteří by hledali pouze na Facebooku.

15. Jaké znáš možnosti nastavení tvého facebookového účtu po tvojí smrti?

- a. Víš, jakou pravomoc má kontaktní osoba?**
- b. Víš, jakým způsobem probíhá proces odstranění účtu?**

Jednou z možností nastavení je samozřejmě i nenastavení žádné možnosti. Celkem existují tři možnosti nastavení facebookového účtu po smrti svých uživatelů. Všechny tři možnosti oznámil pouze František, který již v otázce č. 11 správně zmínil pověřenou kontaktní osobu a její pravomoc. O procesu odstranění účtu věděl, jelikož společnosti Facebook posílal parte zesnulé kamarádky.

Po dvou možnostech odpověděli stejně staří Vít s Lenkou a Libor. Všichni správně odpověděli zvolení kontaktní osoby. Zatímco Lenka věděla o jednotlivých činnostech, které může vybraná osoba vykonávat, Libor s Vitem zmínili obligátní „*odpovídat na dotazy; psát příspěvky*“. Nicméně Vít neměl tušení a špatně odhadl, že může smazávat příspěvky. Dále oznámil, že si nezvolil kontaktní osobu a z toho usoudil, že jeho účet zůstane na Facebooku v nečinnosti. Libor popsal účet, jež nemá zvolenou ani jednu možnost jako: „*Věc, která zapadne prachem*“. Lenka dále věděla o volbě odstranění účtu, k němuž dojde tehdy, kdy Facebooku obdrží parte.

O možnosti zvolení pověřené kontaktní osoby věděli Kamil, David a Anastázie. I když Kamil s Davidem věděli o této volbě, nenastavili si ji na rozdíl od Anastázie. Kamil nechtěl (bez bližší specifikace) a David ukončil odpověď slovy: „*Protože jsem ještě mladý*.“ Tento důvod se objevuje v grafu č. 3 jakožto pátý nejčastější od nesepsání Dříve vysloveného přání. David poté správně oznámil několik činností, které může a nemůže kontaktní osoba vykonávat, zatímco Kamil špatně usoudil, že kontaktní osoba převezme účet. Anastázie poměrně překvapivě uvedla, že jí sám Facebook před dvěma roky poslal upozornění na nastavení pověření kontaktní osoby. Přiznávám, že její odpověď mě zaskočila. Z dostupných zdrojů nelze ověřit, že by Facebook posílal tato upozornění a žádný z jiných respondentů neměl s Anastázií stejnou odpověď. Ačkoliv Anastázie pověřila svoji kamarádku kontaktní osobou, o představách pravomocí měla povrchní znalosti. Dokonce předpokládala, že poté může jejím jménem psát zprávy ostatním.

Karel vyzdvihl, že jeho účet na Facebooku: „*zůstane na věky*“. Jolana navrhla zajímavou možnost, kterou odcituji: „*Když se dlouho nepřihlášíš, tak to posílá upozorňující e-maily ve smyslu: Přejete si zachovat účet (...). Je možný, že v nastavení je něco, že se to může poslat na záložní e-mail, kde nastavíš svého příbuzného nebo partnera, kterého takhle potom kontaktují a ten může zařídit, aby se to smazalo nebo aby to zůstalo.*“ V pozdější fázi rozhovoru Kamil zdůraznil, že tři možnosti jsou nedostatečné. Ačkoli možnost, kterou Jolana uvedla, Facebook nenabízí, jeví se mi jako další možná varianta, která by mohla vzbudit vyšší povědomí o problematice digitální pozůstalosti. Předpokládám, že většina respondentů zná možnosti deaktivace účtu, kterou by zvolili v případě, že by již nechtěli trávit každý den na Facebooku. Delší nepřihlášení na síť může evokovat úmrtí

uživatelé a facebookoví přátelé, by tímto upozorněním mohli být donuceni přemýšlet o budoucnosti svého účtu, ale i dotyčného. Veronika by neaktivní účty zamrazila, neboť obsahují množství informací, které může Facebook zpeněžit.

Erik věděl o zvěčněných účtech, ale jeho znalosti nedosahovaly uspokojivé úrovně. Jeho odpověď zařazuje do nenastavení žádné možnosti. Jelikož o tom, zda bude účet zvěčněn rozhoduje osoba, která důvěryhodným způsobem dokáže úmrtí uživatele, což v případě Erika není jisté, ke které možnosti by došlo. René o možnostech polemizoval sám se sebou. Nakonec však usoudil, že nedávají smysl. Radka žije v představě, že tuto problematiku za ní vyřeší pozůstalí. Karolínu jako jedinou nenapadla ani jedna možnost.

16. Existují tři možnosti nastavení budoucnosti tvého facebookového účtu po smrti. Buďto si v nastavení zvolíš pověřenou kontaktní osobu, která se bude o účet po tvé smrti starat, nebo si zvolíš možnost odstranění účtu po tvé smrti a třetí možnost je, že si nezvolíš ani jednu.

Otázka č. 16 sloužila jako odpověď na předchozí otázku. Zde ji uvádím v minimalistické podobě. Při rozhovoru jsem si dala záležet na důsledném zasvěcení neznalých respondentů do všech možností a trpělivě vysvětlila veškeré související věci. Jenom u Františka nebylo zapotřebí přiblížit možnosti nastavení. Pokračovala jsem otázkou **proč si vybral variantu kontaktní osoby?** Rozhodl se vybrat svého otce, kterému důvěřuje. V záporném smyslu jsem položila otázku i Vítovi, Lence a Liborovi, protože se nevyjádřili k tomu, zda si kontaktní osobu zvolili nebo ne. Vít se vyjádřil takto: „*Mně k tomu vedlo vědomí, že mě nezáleží na tom, co ve výsledku bude s profilem.*“ Z jeho odpovědi lze vyvodit lhostejnost. Lenka oznámila, že se ještě nechystá umřít a Liborovi se nechtělo přemýšlet. V tomto okamžiku jsem si začala všímat známek počínající nervozity. Jak je patrné z přepisu tohoto rozhovoru, snažila jsem se na tyto známky reagovat a připomenout Liborovi, že můžeme kdykoli skončit. Nicméně respondent se rozhodl pokračovat v rozhovoru dál.

a. Která z těchto variant by Ti v současné chvíli přišla nejzajímavější a proč?

Pro většinu respondentů byla nejzajímavější varianta kontaktní osoby. Důvody se liší. Erik, Jolana, Radka a Lenka se vyjádřili velmi obdobě. Potvrzuje to například vyjádření Lenky: „*Ta kontaktní osoba, protože aby tam někdo mohl napsat, jak jsem byla skvělá a je všem líto, že jsem odešla.*“ Hlavním určujícím faktorem jsou vzpomínky nebo možnosti vyjádření soustrasti. Karel

s Liborem na stejnou situaci poukázali slovy: „*Kontaktní osoba by zveřejnila informace o mém pohřbu*“. Všichni tito respondenti společně s Anastázií zprvu k variantě nevyjádřily žádné výhrady, ale po zamyšlení připustili nebo by si přáli, aby kontaktní osoba odstranila účet, neboť nevidí smysl ponechání v delším časovém rozsahu.

Tři respondenti považují odstranění účtu za nejlepší. Respondenti se vyjádřili velice podobně, za všechny uvedu citaci Karolíny: „*Beru to tak, že pokud zmizím z reálného světa, tak co budu dělat na virtuálním?*“

Nejstarší mužští respondenti byli v této otázce nejhlostejnější a nechali by momentálně profil bez varianty. Například Liborovi se také nechtělo přemýšlet a byl lehce rozladěný v průběhu otázky. V té chvíli jsem mu připomněla možnost ukončení rozhovoru. Po chvilce oddychu a přemýšlení si dokázal teoreticky představit za nejzajímavější variantu pověření kontaktní osoby a také vyslovil přání, aby po nějaké době odstranila účet.

b. Jaké vidíš výhody a nevýhody ostatních variant?

Všichni respondenti se vyjádřili velmi různorodě. V předchozí otázce za nejzajímavější variantu uvedlo nejvíce respondentů kontaktní osobu. Libor v tomto případě odmítl odpovídat slovy: „*Jsem mladí a neumím si představit, že by někdo se o tohle zajímal a řešil výhody a nevýhody. Pokračujme dál.*“

Většina respondentů se u nevýhody okamžitého odstranění účtu vyjádřila obdobně: „*Nemožnost dozvědět se o úmrtí, popř. ztráta příspěvků.*“ Z toho vyplývá, že následná interakce s profily slouží k udržování sociálních vazeb a ke zjištění bližších informací o smrti uživatele. Výhod se objevilo větší množství. Erik, Radka a Jolana oznámili: „*Profil nezůstane navždy*“. František s Anastázií žádnou výhodu neviděli. Lenka na stejnou situaci poukázala slovy: „*Výhoda (smích), že by tam nikdo nemohl napsat, že to byla kráva (smích).*“

Řada respondentů vidí výhody u nezvolení žádné možnosti relativně stejně jako u výhod pověření kontaktní osoby. Profil zůstane na Facebooku a přátelé nepřijdou o vzpomínky. Za nevýhodu Karel s Františkem zmínili skutečnost, že o profilu rozhodne někdo jiný. To nemusí být žádoucí, protože není jisté, co by si zesnulý uživatel přál. Potvrzuje to příklad Františka, který se vyjádřil: „*Kdyby chtěla smazat profil, tak jí zvěčnění mohlo naštvat. I když těm lidem po smrti je to jedno.*“ Objevily se také pochybnosti, zdali někdo veřejně na profil zesnulého napíše, popř. zveřejní informace o úmrtí. Zemřelý člověk se dá Facebooku nahlásit, aniž by odesílatelé měli účet na této sociální síti.

Další nevýhody viděli respondenti v případných soudních sporech a věčném setrvání účtu, který může být zneužit.

Nejstarší mužští účastníci pracující v IT oddělení byli lhostejní a neuvedli ani jednu výhodu a nevýhodu. Vít v nich žádné nevidí a Kamil považuje všechny tři možnosti za nedostatečné: *„Vždycky se najde nějaká skulina, která určitě ještě není vyřešena a tři možnosti jsou zkrátka málo, ke škodě věci.“*

c. Kterou variantu nastavení bys preferoval u svých nejbližších a proč?

Většina respondentů přiznává stejnou variantu, kterou preferují u sebe. Karel s Karolínou nepreferují u svých přátel žádnou, s odůvodněním, že je to každého volba. David se vyjádřil obdobně: *„Já bych byl nejraději, aby si to každý rozhodl podle sebe a nevadilo by mi ani kdyby zmizeli, smazali si účty ani kdyby ten účet měli v tom druhém zvěčněném režimu. Měl bych aspoň vzpomínku, ale nevyžadují nic, je to na těch lidech.“*

Pouze Vít, René a Kamil preferují odlišnou variantu, konkrétně ponechání účtů na Facebooku z důvodu zachování vzpomínek a zjištění, že dotyčný zemřel.

17. Máš zkušenost se smrtí blízkého člověka, po kterém zůstal účet na Facebooku?

Osmi respondentům již zemřel minimálně jeden člověk, který měl účet na Facebooku. S ostatními jsem pokračovala otázkou č. 18. Někteří respondenti, kteří přiznali zkušenost s úmrtím, měli tendenci rozšířit svoji odpověď o přesných příčinách smrti svých přátel. Ve dvou případech došlo k věrohodnému popisu případu úmrtí, který je snadno identifikovatelný skrze média.

a. Probíhá na jeho/jejím účtu interakce?

b. Vracíš se někdy k tomuto účtu? Kdy?

c. Jaký je tvůj celkový postoj k tomuto facebookovému účtu?

Následující Tabulky č.2 a č.3 zpřehledňují výsledky jednotlivých podotázek. Dva facebookoví přátelé zemřeli také Erikovi. Avšak do tabulky nejsou započítáni, protože jejich účty byly odstraněny. Stejně tak Karolíně zemřela kamarádka na střední škole, jejíž účet byl odstraněn a není započítán do tabulky. Veronika s Jolanou přiznaly, že viděly účty zesnulých uživatelů. Nicméně je osobně neznaly a nevybavují si jména. Rozhodla jsem se dotazovat následně podotázkou d).

Zesnulý uživatel č.1

Respondent/ka	Zvěčněný účet	Interakce	Návštěva účtu	Postoj
František	Ano	Ne	Nepravidelně	Vzpomínkový prostor
Karel	Ne	Ne	Ne	Neutrální
Karolína	Ano	Ano	Ne	Negativní
René	Ne	Ano	Ne	Vzpomínkový prostor
Kamil	Ano	Ano	Ne	Vzpomínkový prostor
David	Ano	Ano	Ano	Neutrální
Lenka	Ne	Ne	Nepravidelně	Smutný

Tabulka 2: Zesnulý uživatel č.1.

Zesnulý uživatel č.2

Respondent	Zvěčněný účet	Interakce	Návštěva účtu	Postoj
František	Ne	Ne	Nepravidelně	Vzpomínkový prostor
René	Ne	Ano	Ne	Vzpomínkový prostor
Kamil	Ano	Ne	Ne	Vzpomínkový prostor
David	Ano	Ne	Ne	Neutrální

Tabulka 3: Zesnulý uživatel č.2.

Všichni respondenti přirozeně zmínili, jestli se účet nachází ve zvěčněné formě nebo nikoliv. Tento jev stále není u všech zesnulých. Šest z jedenácti mají nad svým jménem uvedeno „Vzpomínáme“. František přiznal, že přímo on sám požádal o zvěčnění účtu své kamarádky (č.1). Postačilo mu pouze ofoceně parte, ačkoli společnost požaduje úmrtní list. U druhého zesnulého by udělal to samé, ale nemá k dispozici žádný důkaz. Zesnulý č.1 u Karla a Reného zemřeli před červencem roku 2015, tedy v době, kdy neměl Facebook vyřešené podmínky viz podkapitola 1.5.3.

Výsledek interakce ve třech případech souvisí s popularitou uživatele. Reného zesnulý č.1 je mrtvý již několik let a na profilu probíhá stejná interakce jako u jeho zesnulého č.2, který je mrtvý jeden rok. Obě úmrtí byla medializovaná a vyvolala rozruch nejen u pozůstalých, ale i v české společnosti. Kamil oznámil vysokou míru popularity u svého zesnulého č.1: „Byl to strašně aktivní

člověk, se kterým jsem byl v boardu studentské organizace⁶⁷. Takže ho všichni znali.“ Ostatní respondenti v souvislosti s touto otázkou zmínili stejné oblasti, které jsou vyjádřeny v této citaci: „Vzpomínkové příspěvky. Fotografie. Události.“

Pouze David se vrací k účtu zemřelého kamaráda jednou ročně, v den výročí jeho smrti. Lenka s Františkem přiznali, že na profil se podívají jen náhodou. Lenka v případě nostalgické nálady a František na tento dotaz odpověděl: *„Pouze když je příležitost, že vidím společný známý⁶⁸, tak ukážu jejich profily a zeptám se, jestli to vědí.“*

Většina respondentů na tyto facebookové účty nahlíží jako na vzpomínkový prostor. Vyloženě negativním postojem se uvedla Karolína, která nevidí smysl nechávat zesnulé na Facebooku. Sama v předchozích otázkách vyjádřila nesouhlas se setrváním účtů a preferuje odstranění účtu po smrti. Na rozdíl od Libora s Veronikou, Erik znal své zesnulé facebookové přátele a zeptala jsem se jej také na tuto podotázku (c.). Vyjádřil se takto: *„Má být vytvořena i nová síť, kam se všechny účty zesnulých dají a budou z toho nějak fungovat i po smrti a Facebook profitovat. Proto mi přijde dobrý z morálního hlediska nechat účet na chvíli na Facebooku, vzpomenout si a pak raději smazat, než se s tím stane něco horšího.“* Po skončení rozhovoru jsem Erikovi ukázala Eter9, jestli „novou síť“ nemyslel právě tuto vyvíjenou síť. Moji domněnku mi potvrdil. Sofistikovanějším postojem se prezentoval Kamil, který zdůraznil, že účty již nemají finanční hodnotu, ale nostalgickou. Na mojí doplňující otázku, k čemu je Facebooku ponechávat nostalgické profily, odpověděl: *„Těch účtů podle mě tolik není, aby si Facebook nemohl dovolit je mít na svých serverech. Když se vejdou falešné účty, vejdou si i tyhle. Aspoň prozatím, než vymyslí způsob, jak zhodnotit i tyhle.“*

d. Ovlivnila tato zkušenost Tvé uvažování o vlastním nastavení facebookového účtu?

Zkušenost se smrtí člověka, po kterém zůstal účet na Facebooku má více než polovina respondentů. Tuto podotázku jsem celkově položila deseti lidem. Pěti účastníkům tato zkušenost neovlivnila uvažování o vlastním nastavení. Františka neovlivnila smrt facebookové kamarádky k případné změně nastavení zacházení účtu pro případ smrti. Karlovi zemřel kamarád před zavedenými možnostmi nastavení, ale nenapadlo jej uvažovat stejně jako Reného. Karolína

⁶⁷ Jednalo se o celoevropskou organizaci. Z důvodů ochrany, není název organizace zmíněn.

⁶⁸ Tím František nemyslí společné facebookové přátele.

uvedla, že zesnulý facebookový kamarád nebyl jejím blízkým kamarádem a jeho smrt jí nezasáhla natolik, aby začala uvažovat o svém nastavení.

Tři respondenti při pohledu na účty zesnulých napadlo, co se asi stane s jejich účty. Nicméně myšlenku nedotáhli do konce a ani se nepodívali na možnosti nastavení. Další dva respondenty ovlivnila zkušenost v jejich uvažování o vlastním nastavení facebookového účtu po smrti. Vyjádřili se velice podobně jako ten, kterého ocitují: „*Ano, díky nim jsem se na to podíval.*“ Ani jeden neměl zájem o nastavení možnosti, protože buď neměli čas nebo se jim nechtělo.

18. Když si nyní konfrontován/a s možnostmi zacházení s facebookovou digitální pozůstalostí, považuješ toto téma za zajímavé?

Ačkoli je smrt tabuizovaným tématem, o kterém se v české společnosti dostatečně nehovoří, většinou odpovědí bylo obligátní ano s různorodými důvody. Nejčastěji se vyskytl důvod prevence před zneužitím, a to celkově v šesti odpovědích. Karolína zdůraznila důležitost tématu slovy: „*Téma je důležitý, protože pořád nadáváme, jak nás ovlivňují technologie, ale nikdo neřeší, co bude potom se všemi profily, nejenom facebookovými.*“

Během úvodního seznámení s výzkumem se všichni účastníci shodli na tom, že píšou o zajímavém tématu. Nicméně v této fázi rozhovoru mi dva respondenti odpověděli, že téma pro ně není zajímavé. René z důvodu, že o tomto tématu nechce přemýšlet. Anastázie v otázce č. 15 zmínila, že jí Facebook poslal upozornění a díky tomu si myslí, že všichni uživatelé Facebooku dostali tuto zprávu a pověřili si kontaktní osobu nebo zvolili odstranění účtu.

2.5.5 Závěrečné otázky

19. Jak ses v průběhu rozhovoru cítil/a?

Libor nevěděl, jak odpovědět a přiznal, že v jednu chvíli se cítil nekomfortně. Svoji odpověď uzavřel slovy: „*Řešit tyto věci mají až staří lidé, ne my mladí.*“ Ostatní respondenti v souvislosti s touto otázkou zmínili stejné příslovce, které je vyjádřeno v této citaci: „*Dobře, v pohodě*“. Někteří zmínili, že nemají problém o tématu smrti mluvit. Jolana na závěr své odpovědi přiznala, že by pro ni bylo pravděpodobně nepříjemné, kdyby musela absolvovat rozhovor s osobou, kterou nezná.

20. Byl pro Tebe rozhovor přínosný? Pokud ano, jak?

Ani závěrečná otázka nepřinesla od všech respondentů stejné odpovědi. Většina souhlasila, že byl rozhovor přínosný. Karel nezapomněl vyzdvihnout, že právnické otázky nemůže vědět ani

vystudovaný právník. Karolína, Jolana, Lenka a David oznámili, že si nejspíš půjdou nastavit jednu možnost, která vyřeší budoucnost jejich facebookového účtu. Ačkoli účastníci používají Facebook každý den, problematika digitální pozůstalosti je pro většinu novou oblastí znalostí. Pouze pro Františka nebyl rozhovor přínosný, protože věděl dopodrobna všechny možnosti a sám si některé vyzkoušel.

2.6 Analýza dat

Výsledná kvalitativní data mají být zpracována smysluplně a užitečně, aby pomohla nalézt odpovědi na položené výzkumné otázky (Hendl, 2016, s. 227). Při analýze dat byla použita metoda fenomenologické interpretace, která usiluje o zachycení základních významů lidské zkušenosti (Hendl, 2016, s. 284). Výsledná analýza dat uvádí, pro přehlednost, podtrženě jednotlivé bloky, popř. i kurzívou „podblok“ a v nich nalezené diskrepance nebo korelace.

Po provedení hloubkových rozhovorů s vybranými respondenty se zkoumají invariantní projevy zkušeností (Hendl, 2016, s. 285). U každého jednotlivého rozhovoru jsem hledala společné podněty. Srovnávání a smysluplné zpracování jsem prováděla otevřeným kódováním, při kterém jsem si rozdělila data na jednotky. Těm jsem přiřadila kódy, které byly následně sestaveny do kategoriálního systému. Tento systém slouží k redukci dat (Hendl, 2016, s. 215). Tuto činnost jsem prováděla jak pomocí tabulkového procesoru Microsoft Excel, tak ručně na papír.

Zkušenosti s Facebookem

I když všichni účastníci tráví každý den na Facebooku a jejich digitální stopa je v řádech GB, neznamená to, že by věděli o rozšiřujících možnostech, která tato síť nabízí. Ani uživatelé pracující v IT oddělení, nemusejí znát všechna nastavení a funkce. Vít se považuje za pokročilého uživatele v otázkách soukromí a zabezpečení. Ačkoliv četl článek o budoucnosti facebookových účtů po smrti uživatelů, jeho znalosti v této problematice byly na velmi nízké úrovni, srovnatelné s nejmladšími respondentkami Veronikou a Radkou. Na druhou stranu nejmladší IT zaměstnanec mého výzkumu, František, věděl dopodrobna o všech možnostech, které Facebook nabízí. Pět respondentů se považovalo za takové uživatele, kteří se dobře vyznají. Nicméně u dvou z nich vyšlo poté najevo, že o možnostech zacházení s digitální pozůstalostí nevědí nic (viz výše zmíněný Vít), u dvou byl zjištěn alespoň částečný přehled.

Právní znalosti

V otázkách v odvětví práva lze zjistit značný nedostatek znalostí. Ačkoli u některých byla snaha sdělit alespoň něco, po chvilce uvažování, převážně vysokoškolsky vzdělaných respondentů, došlo k negaci tvrzení. Ani po skončení rozhovoru se většina účastníků nezeptala, zda opravdu existuje právní rámec. Respondenti z kvantitativního výzkumu Norrise a Sofky (2018) byli neobeznámeni s právem v 69,83 % případů, zatímco v mém výzkumu, ohledně českého práva nebylo obeznámeno 57,14 %, v případě evropského celých 100 % respondentů. Na tomto místě vidím zpětně možnost v položení doplňující otázky, která by se respondentů ptala, zda znají mediální případ, který by řešil problematiku přístupu na facebookový účet zesnulého. Touto otázkou se dá reagovat na medializovaný německý příklad popsany v oddíle 1.5.3.2, který by mohl účastníky více donutit k přemýšlení o tématu.

Možnosti zacházení s digitální pozůstalostí

Vyhledávání informací

I když většina respondentů věděla, kde najít informace o zacházení s digitální pozůstalostí na Facebooku, o konkrétních možnostech nastavení věděla polovina z nich. Z výsledků výzkumu nevyplývá, že by o daných možnostech nastavení věděli převážně ti, kteří již mají zkušenost se smrtí blízkého člověka, po kterém zůstal účet na Facebooku. Lze konstatovat, že není problém v dostupnosti informací, ale spíš v tom, že většina uživatelů neměla o informace zájem, resp. nenapadlo je po nich hlouběji pátrat.

Varianta nastavení u svých přátel

Zajímavá linearita odpovědí se vyskytla u otázky č. 16, podotázek a.; c. Jestliže respondenti měli, nebo by preferovali variantu pověření kontaktní osoby, automaticky by ji preferovali u svých facebookových přátel. U méně preferované varianty odstranění svého účtu, odpověděli respondenti, že preferovaná varianta přátel je v jejich rukou. Po rozvinutí odpovědi se preference začaly rozcházet. V jednom případě bylo vysloveno přání odstranění účtu, v druhém připuštěna možnost zvěčnění účtu a v dalším jsem nedostala odpověď. Diskrepance, na kterou upozornil výzkum Norrise a Sofky (2018) zmíněný v podkapitole 1.6.1, se vyskytla u třech nejstarších mužských respondentů, kteří by se svým profilem neudělali nic, ale u přátel požadují zachování profilu. Tito respondenti nezmínili, jestli by si poté přáli zvěčnit účet či nikoliv.

Pouze v jednom případě byla preferována varianta odstranění u svých přátel, neboť vzpomínky zraňují a je lepší se jim vyhnout. Nicméně zachování vzpomínek je pro ostatní respondenty jedním z hlavních důvodů zachování účtu, nehledě na svoji variantu. Profil se pro ně stává tzv.

existenčním důkazem, který jim poskytne vzpomínku na zesnulého. Tento výsledek koreluje s výzkumem Hrábka (2017), který jsem zmínila v podkapitole 1.6.1. Facebook představuje nové výzvy k vyrovnávání se se ztrátou člověka. Kvalitativní výzkum Pennigton (2013) zmíněný v podkapitole 1.6.2 prokázal, že truchlící často navštěvují facebookový profil zesnulého, nicméně v mém výzkumu ze sedmi respondentů, kteří mají možnost navštívit profil zesnulého, jej navštěvuje pravidelně pouze jeden uživatel a dva nepravidelně.

Zajímavé téma

Téma výzkumu bylo pro část respondentů zajímavé, a to i pro ty, kteří znali jednotlivé možnosti nastavení. Většině respondentů během otázek, které se dotýkaly citlivé oblasti tématu smrti, nedělalo problém rozpovídat se o tématu, popř. o příčinách úmrtí svých známých. Životní zkušenost, nebo naopak nezkušenost, neměla na průběh rozhovoru vliv. Pouze u Libora byla vidět patrná nevole, ačkoliv věděl, že se na oblast smrti budu ptát. Pokud však srovnám Libora s ostatními respondenty, je Libor jedním z nejaktivnějších účastníků výzkumu. Je aktivním členem několika organizací, každý den sportuje a v době pandemie covidu-19 neomezil cestování za hranice České republiky. Je pravděpodobné, že při takto aktivním životě se pouze výjimečně setká s tématem smrti.

Jelikož většina respondentů přiznala, že bylo pro ně téma možností nastavení digitálních pozůstalostí zajímavé, napadlo mě, zda kvůli absolvovanému rozhovoru nepřehodnotili jednu ze svých odpovědí. Týden po skončení rozhovoru jsem poslala zprávu účastníkům, jestli si zvolili, popř. změnili možnost nastavení facebookového účtu pro případ smrti. Během počátečního rozhovoru totiž někteří připustili, že po skončení rozhovoru si nejspíš nastaví jejich preferovanou formu a někteří se o tom nezmiňovali. Výsledky přináší následující Tabulka č.4, ve které je možné porovnat změny. Pro připomenutí, do tabulky nejsou zahrnuti František s Anastázií, protože již měli nastavenou kontaktní osobu a ani po týdnu neuvažovali o změně.

Respondent/ka	Během rozhovoru	Výsledek
Veronika	Připustila	Nenastavila
David	Připustil	Nastavil
Radka	Nepřipustila	Nastavila
Libor	Nepřipustil	Nenastavil
Karel	Nepřipustil	Nenastavil
Erik	Nepřipustil	Nastavil
Lenka	Připustila	Nastavila
Vít	Nepřipustil	Nenastavil
Karolína	Připustila	Nastavila
Kamil	Nepřipustil	Nenastavil
René	Nepřipustil	Nenastavil
Jolana	Připustila	Nastavila

Tabulka 4: Výsledné nastavení facebookového účtu pro případ smrti během počátečního rozhovoru a týden po rozhovoru.

Většina, která (ne)deklarovala určitou možnost se i po týdnu své odpovědi držela. Rozpor lze vidět u nejmladší účastnice výzkumu Veroniky, která na závěr našeho rozhovoru připustila, že si půjde nastavit účet pro případ smrti, ale neučinila tak. Přitom patřila mezi respondenty, kteří vidí nastavení možnosti jako prevenci před zneužitím. Naopak Radka s Erikem, kteří se během rozhovoru nevyjádřili, ani nenaznačili možnost si nakonec pověřili kontaktní osobu. Zároveň jí shodně oznámili, že po nějaké době musí odstranit účet. Jejich nastavení se shoduje s jejich preferovanou formou zacházení během rozhovoru. David s Lenkou byli již před rozhovorem obeznámeni s možnostmi nastavení účtu pro případ smrti, ale oba shodně uvedli, že na určení jsou ještě mladí. Oba společně s Jolanou si zvolili variantu, kterou během rozhovoru preferovali. Karolína si zvolila okamžité odstranění účtu pro případ smrti a rovněž souhlasí forma, kterou mi oznámila během rozhovoru.

Na závěr si dovoluji zmínit, že podotázka c) otázky č. 17 mohla být formulována lépe. Místo celkových postojů k zvěčněným facebookovým účtům jsem se mohla zeptat hlouběji např.: Jakou podle tebe má hodnotu zvěčněný účet na Facebooku? Toto jsem si uvědomila při analýze rozhovoru s Kamilem, který zvěčněným účtům přiřadil nostalgickou hodnotu a nulovou finanční hodnotu. Poté by se dalo polemizovat o skutečných hodnotách zvěčněných účtů, které jednou přesáhnou živé. O potenciálním komerčním využití jsem se zmínila v podkapitole 1.6.1.

2.7 Shrnutí

Cílem výzkumu bylo zjistit rozsah znalostí o digitální pozůstalosti mezi současnými uživateli ve věkové kategorii 20–30 let, kteří používají Facebook minimálně pět let. V rámci výzkumného šetření se zjišťovalo, k čemu používají Facebook, které funkce využívají, popř. by začali používat a preferovat u svých přátel, jaké mají právní znalosti, které se týkají digitální pozůstalosti a zda mají zkušenost se smrtí blízkého člověka, po kterém zůstal účet na Facebooku. Z výpovědí je patrné, že všichni uživatelé nejsou dostatečně obeznámeni se všemi možnostmi zacházení s digitální pozůstalostí. Celkem bylo realizováno 14 rozhovorů s dlouhodobými uživateli Facebooku. Ačkoli všichni respondenti používají Facebook denně, tato diplomová práce poskytuje pohled na jejich (ne)znalosti.

Díky výzkumnému šetření byly nalezeny odpovědi na předem dané výzkumné otázky. Ukazuje se, že po pěti letech od jediného českého výzkumu Cyrilla Chvojky, se pozvolna zvyšuje úroveň znalostí v tomto odvětví. Tím se dostávám k odpovědi na moji hlavní výzkumnou otázku: **Jakou úroveň znalostí disponují uživatelé ve věku 20-30 let, ve vztahu k problematice digitálních pozůstalostí na Facebooku?**

Jak již bylo zmíněno, právní otázky zjišťující rozsah znalostí ve vztahu k hlavní otázce byly pouze rámcové. Zacházet do detailů u respondentů, kteří nemají, nebo nenabývají právnické vzdělání, nemá hlubší význam. Není proto překvapením, že právními znalostmi oplýval nejvíce Karel, student Právnické fakulty. Nicméně i jeho znalosti byly omezeny právním rámcem platným v ČR. Věděl toho nejvíc, ale jenom v rámci českého práva.

Ohledně znalostí v možnostech zacházení s digitální pozůstalostí na Facebooku je vidět u některých respondentů, alespoň částečná obeznámenost. Pouze František je detailně obeznámen se všemi možnostmi. Následující Tabulka č.5 uvádí celkový procentuální přehled zmíněných možností.

Kontaktní osoba	Nenastavení žádné možnosti	Odstranění účtu	Nevědělo
50 %	35,71 %	14,28 %	35,71 %

Tabulka 5: Procentuální zmínění možností zacházení s facebookovou digitální pozůstalostí.

Pouze v jednom případě nebylo potřeba vysvětlit ostatní možnosti. Všem ostatním respondentům byly dovysvětleny všechny možnosti, které neznali a ze zmíněných možností dostávají odpověď na první vedlejší výzkumnou otázku: **Jaká je preferovaná forma zacházení s facebookovými**

digitálními pozůstalostmi? Nejdříve je nutné zdůraznit, že pouze dva respondenti měli před výzkumným rozhovorem již nastavenou kontaktní osobu. Oba respondenti zprvu nevyjádřili úmysl změnit svoji volbu, ale po zamyšlení došlo v jednom případě k rozšíření odpovědi, kdy pověřená kontaktní osoba dostane svolení k odstranění účtu po nějaké době. Stejně se vyjádřila polovina respondentů. Výsledky preferovaných variant shrnuje následující Tabulka č.6.

Kontaktní osoba + odstranění účtu	Odstranění účtu	Žádná	Kontaktní osoba
50 %	21,43 %	21,43 %	7,14 %

Tabulka 6: Výsledky preferované formy zacházení s facebookovými digitálními pozůstalostmi.

Poslední vedlejší výzkumná otázka zněla: **Jakým způsobem ovlivňuje při nastavování svého vlastního facebookového účtu pro případ smrti předcházející zkušenost s blízkými, kteří zemřeli a zanechali po sobě jako uživatelé této sociální sítě facebookové účty?** Celkově má osm účastníků zkušenost s přáteli, kteří zemřeli a zanechali po sobě facebookový účet. Ve dvou případech došlo k tvrzení, že osobně nikoho neznají, ale když se dozvěděli o určitém úmrtí, okamžitě šli na Facebook vyhledat zesnulého profil, pro zjištění více informací.

Můj předpoklad, že by zesnulí přátelé, kteří po sobě zanechali účet na Facebooku, mohli ovlivnit uvažování o nastavení facebookových účtů svých přátel a stali se tak prostředkem, díky kterému by se mohlo zvýšit povědomí o možnostech zacházení s digitální pozůstalostí, se ukazuje jako mylný. K ovlivnění nedochází, protože řada uživatelů nepřemýšlí o smrti nebo nemá čas nad tím přemýšlet. Podle mého pozorování dochází k výraznějšímu ovlivnění pouze v případech, kdy se jedná o více blízkého člověka. Ani jeden zesnulý nebyl rodinný příslušník. Z rozhovorů lze vyvodit, že ačkoli se jednalo o kamarády, nikdo během rozhovoru nezmínil ani jednu fázi modelu smutku⁶⁹. Dalo by se polemizovat o tom, že kdyby respondenti měli zkušenost se smrtí citově bližšího např. rodinného příslušníka, návštěva by byla častější a mohla by i vést k výraznějšímu ovlivnění uvažování o vlastním nastavení facebookového účtu, což připustila i Karolína. Zde také vidím prostor pro další výzkum zaměřující se na zesnulé partnery/ky, manžely/ky, rodinné příslušníky nebo děti. Vyšší citová vazba může ovlivnit nastavení vlastního facebookového účtu podstatně více.

S tím souvisí i další možné ovlivnění prostřednictvím kompromitujících nebo zraňujících příspěvků na zdi zesnulého od ostatních facebookových uživatelů. Zveřejnění diskreditujících informací může mít nepříjemné následky pro rodinu zemřelého, viz podkapitola 1.6.2. Nikdo

⁶⁹ Již zmíněný model pěti fází smutku podle Kübler-Ross.

z mých respondentů nezmínil, že by přispívali, resp. vyjadřovali veřejně svůj smutek na profilu zesnulého, ani že by na profilu viděli jiné příspěvky než smuteční nebo vzpomínkové. Předpokládám, že do budoucna může „vzpomínkový“ nebo „zraňující“ typ příspěvků více ovlivnit uživatele při nastavení vlastního facebookového účtu pro případ smrti.

Závěr

Pro moderní společnost je charakteristické, že se na veřejnosti nemluví o smrti a umírání. To však neznamená, že se s touto problematikou nemusí potýkat. Naopak, díky digitální revoluci získává problém smrti další rozměry. Na jedné z nejpopulárnějších sociálních sítí Facebook dochází k exponenciálnímu nárůstu nových uživatelů, a v důsledku toho rovněž narůstá a bude narůstat počet zemřelých, po kterých zůstane osobní účet. S tím souvisejí i nové možnosti nastavení facebookových účtů pro případ smrti. V této oblasti se objevuje možnost pro zkoumání, ve které jsem viděla prostor pro diplomovou práci.

V první části práce se věnuji začlenění do širšího kontextu a vymezení základních pojmů, které používám v rámci výzkumu. Poté jsem se již věnovala otázkám týkajících se samotného Facebooku. Byla vysvětlena digitální stopa a její transformace na digitální pozůstalost. Vzhledem k různé terminologii musela být vyložena motivace pro užívání tohoto termínu. Dále byla zmíněna problematická otázka soukromí, která se dotýká všech uživatelů. Ve stěžejní kapitole *Možnosti nakládání s údaji pro případ smrti* je nejdříve vymezeno mezinárodní právo a český právní pohled. Na závěr byla uvedena proměnlivá východiska Facebooku při řešení nakládání s digitální pozůstalostí.

Tato část práce je uzavřena dosavadními výzkumy, které již byly v této oblasti provedeny. Z mého pohledu byly představeny nejrelevantnější výzkumy. Současně je možné, že s touto problematikou se pojí mnoho témat, jejichž zevrubný rozbor přesahuje možnosti této práce. Existují výzkumy, které vypovídají o tom, jakými znalostmi (ne)disponují facebookoví uživatelé v otázce digitální pozůstalosti. Facebook konstantně vyvíjel praktiky a způsoby vypořádání se s touto oblastí. Český výzkum Chvojky (2015) rychle zastaral a zmapování nových možností poskytuje východisko pro prohloubení znalostí.

Tato práce si v úvodu stanovila cíl zjistit, jaký je rozsah znalostí o facebookové digitální pozůstalosti mezi současnými uživateli ve věkové kategorii 20–30 let. V druhé části práce byla předložena metodologie kvalitativního výzkumu s jeho výsledky, analýzou a shrnutím. Důraz byl kladen na etičnost výzkumu. Pro výzkum bylo vybráno čtrnáct komunikačních partnerů, kteří splňovali předem stanovená kritéria a souhlasili s účastí ve výzkumu. S těmi byli vedeny polostrukturované rozhovory.

Výsledky ukazují, že po pěti letech od jediného českého výzkumu Cyrilla Chvojky (2015) postupně roste úroveň znalostí ohledně facebookových digitálních pozůstalostí. Většina mých respondentů byla s problematikou alespoň částečně obeznámena. Roli v tom nehrála skutečnost, že by zesnulí uživatelé, po kterých zůstal facebookový účet, měli vliv na hlubší bádání v této oblasti. Bylo ukázáno, že vybraní jedinci v nejvíce případech preferují pověření kontaktní osoby, která po uplynutí určité (nespecifikované) doby odstraní účet. Většině nedává smysl ponechávat účet na Facebooku déle než deset let. V právních znalostech byli mezi jednotlivci vysoké rezervy, zapříčiněné i tím, že doteď neexistuje jednotná národní, popř. nadnárodní legislativa.

Diplomová práce může být přínosná nejen pro širokou veřejnost, která se chce o dané problematice dozvědět více, ale také pro akademickou sféru, která může nově zjištěné poznatky využít k dalším výzkumům. Jestli jsou lidé obecně více obeznámeni s danou problematikou, bylo by potřeba udělat široké dotazníkové šetření na reprezentativním vzorku populace (např. v ČR adekvátně vybraných 500 lidí).

Další výzkum by byl možný v rámci zjištění znalostí facebookových uživatelů v problematice soukromí a následném hlubším zhodnocení zvěčněných účtů pro Facebook. Facebook sbírá o svých uživateliích data, ze kterých získává finance a interakce přátel s profilem zesnulého mu umožňuje opětovné sbírání dat. Navíc se vyvíjí nová síť Eter9, která teoreticky bude moct rovněž interakcí profitovat. Výzkum by mohl přinést poznatky o tom, jakou hodnotu (morální, finanční, nostalgickou) spatřují v interakci se zesnulým účtem z hlediska osobního a z hlediska společnosti Facebook.

Stejně jako Chvojka (2015) se domnívám, že pro lepší uvedení svých uživatelů do problematiky digitálních pozůstalostí by Facebook mohl například zavést upozornění každého uživatele pop-up bublinou (vyskakovací okno) nebo zprávou, která by naléhala na nastavení posmrtného nakládání s účtem. Podle mého by Facebook tuto akci mohl učinit např. při dosažení určité velikosti digitální stopy.

Seznam použité literatury:

- 1) ACKER, Amelia a BRUBAKER, Jed R. Death, Memorialization, and Social Media: A Platform Perspective for Personal Archives. In: *Archivaria* [online]. 2014, (77), 1-23 [cit. 2020-06-21]. ISSN 0318-6954.
- 2) Alexander Bard, Digital Revolution – Ett Paradigmskifte. In: *Youtube* [online]. 19.11.2018 [cit. 2019-06-06]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=40hxuvCXnMA>. Kanál uživatele Föreningen Heimdal.
- 3) ALLMER, Thomas. *Kritická teorie a sociální média: mezi emancipací a komodifikací*. Praha: Filosofia, 2019. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-578-4.
- 4) ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie: obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*. Překlad Radka Fialová. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. 91 s. Světová náboženství. ISBN 80-7021-514-3.
- 5) BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7.
- 6) BASSETT, Debra J. Who Wants to Live Forever? Living, Dying and Grieving in Our Digital Society. *Social Sciences* [online]. 2015, 4(4), 1127-1139 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.3390/socsci4041127. ISSN 2076-0760.
- 7) BASSETT, Debra. *Digital Afterlives: From Social Media Platforms to Thanabots and Beyond*. Death and Anti-Death. Michigan: Ria University Press. 2018 Vol. 16: 200 Years After Frankenstein. ISBN: 0-9743472-2-1.
- 8) BAWDEN, David. *Úvod do informační vědy / David Bawden, Lyn Robinson ; z anglického originálu Introduction to information science ... přeložili Michal Lorenz, Karel Mikulášek, Dana Vévodová*. 2017. ISBN 978-80-8812-310-1.
- 9) BERLEE, Anna, Digital Inheritance in the Netherlands (December 8, 2017). In: *Journal of European Consumer and Market Law (EuCML)* 6/2017, pp. 256-260. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3082802>
- 10) BGH-URTEIL. Facebook muss Eltern Zugriff auf Nachrichten verstorbener Tochter gewähren. Spiegel online [online]. 2018 [cit. 2019-06-11]. ISSN 0038-7452. Dostupné z: <https://www.spiegel.de/netzwelt/web/bundesgerichtshof-eltern-duerfen-facebook-konto-der-toten-tochter-einsehen-a-1217840.html>
- 11) BLOWER, Jessica a Rachael SHARMAN. To grieve or not to grieve (online)? Interactions with deceased Facebook friends. In: *DEATH STUDIES* [online]. 2019 [cit. 2020-05-09]. DOI: 10.1080/07481187.2019.1626937. ISSN 0748-1187.

- 12) BOČEK, Jan. Proč mají ženy o šest let delší život než muži? Sto let dat úmrtnosti ukazuje, jak vydělaly na poválečném zdravotnictví a jak jsme zaostali za Husáka. In: *iROZHLAS* [online]. ISSN 1804-7238. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/umrtnost-data-muzi-zeny-zelezna-opona-cesko-rakousko-nemecko-ockovani_1901210600_jab
- 13) BOTSMAN, Rachel. *Komu se dá věřit?: jak nás technologie sblížily a proč by nás mohly rozeštvát*. Překlad Jiří Petrů. První vydání. Brno: Host, 2018. 365 stran. ISBN 978-80-7577-599-3.
- 14) BOYD, danah. "Friendster lost steam. Is MySpace just a fad?". In: *Apophenia Blog* [online]. 2006, March 21 [cit. 2020-04-18]. Dostupné z: <http://www.danah.org/papers/FriendsterMySpaceEssay.html>
- 15) BOYD, danah. *It's complicated: the social lives of networked teens*. New Haven: Yale University Press, 2014. 281 s. ISBN 978-0-300-19900-0.
- 16) BROLÍK, Tomáš. Jak chrání USA osobní údaje Evropanů. *Respekt*. 2015, 26(42), 29. ISSN 0862-6545.
- 17) BRUBAKER, Jed R., Gillian R. HAYES a Paul DOURISH. Beyond the Grave: Facebook as a Site for the Expansion of Death and Mourning. In: *INFORMATION SOCIETY* [online]. 2013, 29(3), 152-163 [cit. 2020-05-09]. DOI: 10.1080/01972243.2013.777300. ISSN 0197-2243.
- 18) BRUBAKER Jed R, Gillian R. HAYES a Melissa MAZMANIAN. Orienting to Networked Grief: Situated Perspectives of Communal Mourning on Facebook. In: *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction* [online]. 2019, 3(CSCW), 1 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.1145/3359129. ISSN 2573-0142.
- 19) CALLISON-BURCH, Vanessa, Jasmine PROBST a Mark GOVEA. Adding a Legacy Contact. In: *Newsroom facebook* [online]. 2015 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://newsroom.fb.com/news/2015/02/adding-a-legacy-contact/>
- 20) CARROLL, Evan a John ROMANO. *Your digital afterlife: when Facebook, Flickr and Twitter are your estate, what's your legacy?* [online]. New Riders Pub, 2010, 203 s. [cit. 2020-12-18]. ISSN 978-0-321-73228-6.
- 21) CARVALHO, Morais, J., a K. NEMETH. Digital Inheritance in the European Union. In: *EuCML - Journal of European Consumer and Market Law*. (2017), 6, 253. ISSN: 2364-4710.
- 22) CERRILLO-I-MARTÍNEZ, Agustí. How do we provide the digital footprint with eternal rest? Some criteria for legislation regulating digital wills. *Computer Law* [online]. 2018, 34(5), 1119-1130 [cit. 2019-02-11]. DOI: 10.1016/j.clsr.2018.04.008. ISSN 0267-3649.
- 23) Columbia University. Schrems v. Data Protection Commissioner. In: *Globalfreedomofexpression.columbia* [online]. Columbia University, 2015 [cit. 2020-

04-24]. Dostupné z: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/schrems-v-data-protection-commissioner/>

- 24) CONDLIFFE, Jamie. *Will There Ever Be More Dead People Than Living Ones On Facebook?* [online]. 2013 [cit. 2020-07-05]. Dostupné z: <https://www.gizmodo.com.au/2013/11/will-there-ever-be-more-dead-people-than-living-ones-on-facebook/>
- 25) ČERNÁ, Lucie. *Facebook a jeho role v životě studentů* [online]. 2013 [cit. 2020-07-05]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/121591>. Vedoucí práce Ida Viktorová. Cit. In: RAŠÍN, Robin. *Uživatelé Facebooku - mezinárodní srovnání*. 2012.
- 26) DIJK, Jan van. *The network society: Social Aspects of New Media*. London: Sage Publications, 2006. s. 292. ISBN 1-4129-0867-1.
- 27) DILMAÇ, J.A. Martyrs Never Die: Virtual Immortality of Turkish Soldiers. In: *Omega (United States)* [online]. 2018, **78**(2), 161-177 [cit. 2020-07-03]. DOI: 10.1177/0030222816688903. ISSN 1541-3764.
- 28) Diskreční pravomoc. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Diskre%C4%8Dn%C3%AD_pravomoc
- 29) DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměněné vydání. Praha: Karolinum, 2011. 372 stran. ISBN 978-80-246-1966-8.
- 30) DOLEŽIL, David. VEGETATIVNÍ STAV (APALICKÝ SYNDROM). In: *Neurologie pro praxi*. 2007, **1**, 27-31. ISSN 1803-5280. Dostupné z: <https://www.neurologiepropraxi.cz/pdfs/neu/2007/01/07.pdf>
- 31) DONATH, Judith. Signals in Social Supernets. *Journal of Computer-Mediated Communication* [online]. 2007, **13**(1), 231-251 [cit. 2020-10-20]. ISSN 10836101. Dostupné z: doi:10.1111/j.1083-6101.2007.00394.x
- 32) DONÁT, Josef a Jan TOMÍŠEK. *Právo v síti: průvodce právem na internetu*. V Praze: C.H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-610-4.
- 33) Dříve vyslovená přání. In: *Závěrečná zpráva* [online]. STEM/MARK, Říjen 2015, s. 80 [cit. 2020-03-13]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/sites/default/files/custom-files/cesta-domu-zprava-umirani-a-pece-o-nevylecitelne-nemocne-2015.pdf>
- 34) Dříve vyslovená přání. In: *Závěrečná zpráva* [online]. STEM/MARK, Říjen 2013, s. 80 [cit. 2020-03-13]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/sites/default/files/custom-files/cesta-domu-zprava-umirani-a-pece-o-nevylecitelne-nemocne-2013.pdf>
- 35) DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 112 s. ISBN 978-80-247-4138-3.
- 36) DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné. Díl třetí, Věcná práva*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 225 stran. ISBN 978-80-7478-325-8.

- 37) ELLISON, Nicole B., Jessica VITAK, Rebecca GRAY a Cliff LAMPE. Cultivating Social Resources on Social Network Sites: Facebook Relationship Maintenance Behaviors and Their Role in Social Capital Processes. In: *Journal of Computer-Mediated Communication* [online]. 2014, 19(4), 855-870 [cit. 2020-04-20]. DOI: 10.1111/jcc4.12078. ISSN 10836101.
- 38) ERP, Sjef, van. Death on Facebook: Lawyers push for EU rules on digital inheritance. In: *EU LAW GOES DIGITAL* [online]. Euroactiv, 2017 [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: <https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-108316-ea.pdf>
- 39) Etický kodex České lékařské komory. In: *Stavovské předpisy ČLK*. 2007, číslo 10. Dostupné také z: <https://www.lkcr.cz/stavovske-predpisy-clk-212.html>
- 40) *Evropská úmluva o ochraně lidských práv*. Strasbourg: Evropský soud pro lidská práva, 2010, Protokoly 1, 4, 6, 7, 12, 13 a 16. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf.
- 41) FLORIDI, Luciano. *Čtvrtá revoluce: jak infosféra mění tvář lidské reality*. Překlad Čestmír Pelikán. První české vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. 273 stran. Studia nových médií. ISBN 978-80-246-3803-4.
- 42) Facebook. Co se stane s mým Facebook účtem, pokud zemřu? [online]. Facebook: ©2019a [cit. 2019-01-31]. Dostupné z: https://www.facebook.com/help/103897939701143?helpref=faq_content
- 43) Facebook. Jak můžu trvale odstranit svůj Facebook účet? [online] Facebook: ©2019b [cit. 2019-01-31]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/help/224562897555674>
- 44) Facebook. Jak můžu požádat o zpřístupnění obsahu z Facebook účtu zesnulého člověka? [online] Facebook: ©2019c [cit. 2019-01-31]. Dostupné z: https://www.facebook.com/help/123355624495297?helpref=uf_permalink
- 45) Facebook. Smluvní podmínky [online]. Facebook: ©2019d [cit. 2020-01-31]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/legal/terms>
- 46) Facebook. Zásady používání dat [online]. Facebook: ©2019e [cit. 2019-01-31]. Dostupné z: <https://cs-cz.facebook.com/privacy/explanation>
- 47) Facebook [online]. 2020a [cit.2020-04-26] Dostupné z: <https://www.facebook.com/>
- 48) Facebook. Co je aktivita mimo Facebook? [online]. Facebook: ©2020b [cit. 2020-06-26]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/help/2207256696182627>
- 49) Facebook. Žádost o odebrání účtu pro zdravotně indisponovaného člověka [online]. Facebook: ©2020c [cit. 2020-09-26]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/help/contact/191122007680088>

- 50) FRYČOVÁ, Tichotová Linda. Udělali jsme, co jsme měli? Význam posledního rozloučení. In: *Umírání.cz* [online]. 10.03.2017 [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/clanky/udelali-jsme-co-jsme-meli-vyznam-posledniho-rozloucení>
- 51) GARDE HANSEN, J. MyMemories? Personal digital archive fever and Facebook. In: *Save as-- digital memories / edited by Joanne Garde-Hansen, Andrew Hoskins and Anna Reading* [online]. 2009, 135-150. ISBN 978-02-305-4252-5. Dostupné z: https://doi.org/10.1057/9780230239418_8
- 52) GIAXOGLU, K. "RIP man... u are missed and loved by many": Entextualising moments of mourning on a Facebook Rest Peace group site. In: *Thanatos* [online], 2014, 3, 10–28 [cit. 2020-07-05]. ISSN 2242-6280. Dostupné z: https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2012/12/giaxoglou_fb-memorials5.pdf.
- 53) GIBSON, Margaret. Death and mourning in technologically mediated culture. *HEALTH SOCIOLOGY REVIEW* [online]. 2007, 16(5), 415-424 [cit. 2020-03-19]. ISSN 1446-1242.
- 54) GOFFMAN, Erving. Všichni hrajeme divadlo: sebe prezentace v každodenním životě. Překlad Milada McGrathová. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. 247 s. ISBN 80-902482-4-1.
- 55) HARBINJA, Edina. Legal Aspects of Transmission of Digital Assets on Death. 2017, 350 s. Thesis Ph. D. University of Strathclyde. Dostupné z: http://digitool.lib.strath.ac.uk/R/?func=dbin-jump-full&object_id=28644
- 56) HARBINJA, Edina. *International: Digital inheritance and post-mortem privacy in Europe* [online]. OneTrust DataGuidance, 2019 [cit. 2020-09-05]. Dostupné z: <https://www.dataguidance.com/opinion/international-digital-inheritance-and-post-mortem-privacy-europe>.
- 57) HITLIN, Paul a Lee RAINIE. *Facebook Algorithms and Personal Data* [online]. 2019 [cit. 2020-07-05]. Dostupné z: <https://www.pewresearch.org/internet/2019/01/16/facebook-algorithms-and-personal-data/>
- 58) HABERMAN, Clyde. From Private Ordeal to National Fight: The Case of Terri Schiavo. In: *The New York Times* [online]. 2014, 20 April [cit. 2020-03-13]. ISSN 0362-4331. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2014/04/21/us/from-private-ordeal-to-national-fight-the-case-of-terri-schiavo.html>
- 59) Halík: Svět se změní, ale obrat ke spiritualitě nečekám. Mladé krize obrátí k hloubce. In: *DVTV* [online]. 12.4.2020 [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/halik-svet-se-zmeni-ale-obrat-ke-spiritualite-necekam-mlade/r~4d565a927b4e11ea80e60cc47ab5f122/.DVTV>, Emma Smetana.
- 60) HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, ©2007. 244 s. ISBN 978-80-7262-471-3.

- 61) HAUG, Achim. *Malá kniha o duši: průvodce na cesty naší psýchou a jejími nemocemi*. Překlad Magdalena Štulcová. Vydání první. V Praze: Paseka s.r.o., 2019. 221 stran. ISBN 978-80-7432-986-9.
- 62) HENDERSON, Joe. 10,273 Facebook Users Die Everyday. In: *J.F. Henderson Law* [online]. 2017. Dostupné z: <https://jfhendersonlaw.com/2017/12/10273-facebook-users-die-everyday/>
- 63) HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
- 64) HENDL, Jan a Jiří REMR. *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1192-1.
- 65) HORTOBAGYI, Monica. Slain students' pages to stay on Facebook. USA Today [online]. 2007 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: http://usatoday30.usatoday.com/tech/webguide/internetlife/2007-05-08-facebook-vatech_N.htm?csp=34. ISSN 0734-7456.
- 66) HRÁBEK, Tomáš. *Posmrtný život na Facebooku: Online přítomnost' zosnulých a jej vplyv na spomínanie na nich* [online]. Brno, 2017 [cit. 2020-04-29]. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně. Vedoucí práce: Roman Vido. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/vuhuo/Tomas_Hrabek_O_Posmrtny_zivot_na_Facebooku.pdf
- 67) HRÁBEK, Tomáš. *Smrt' na Facebooku*. Prvé vydanie. [Bratislava]: Akamedia, [2018], ©2018. 191 stran. Pod lupou; 1. zväzok. ISBN 978-80-972769-2-8.
- 68) CHIN, Meredith. How I Came to Work at Facebook. In: *Huffpost* [online], 2014 [cit. 2020-07-05]. Dostupné z: <https://1url.cz/Mz3dl>
- 69) CHYTIL, Daniel. V ČR chodí v neděli do kostela 8 % z pokřtěných. *Církev* [online]. 2020 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200205v-cr-chodi-v-nedeli-do-kostela-8-z-pokrtenych>
- 70) CHVOJKA, Cyrill. *Digitální dědictví v sociální síti Facebook* [online]. Praha, 2015 [cit. 2020-04-29]. Bakalářská práce (Bc.). Vysoká škola ekonomická v Praze. Vedoucí práce Tomáš Feige. Dostupné z: <https://theses.cz/id/oyv21g/>.
- 71) IMHOF, Arthur I. An Ars Moriendi for our Time: To Live a Fulfilled Life - to Die a Peaceful Death. *Zedat.fu-berlin* [online]. 1996 [cit. 2020-02-10]. Dostupné z: <http://userpage.fu-berlin.de/aeimhof/ame.htm>
- 72) IRWIN, Melissa D. Mourning 2.0—Continuing Bonds Between the Living and the Dead on Facebook. *Omega: Journal of Death* [online]. 2015, 72(2), 119-150 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.1177/0030222815574830. ISSN 0030-2228.
- 73) JABŮREK, Martin.: Kdy nastává smrt. Problémy kritérií. In: *Ostium*, roč. 14, 2018, č. 1. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <http://ostium.sk/language/sk/kdy-nastava-smrt-problemy-kriterii/>

- 74) JŮZOVÁ, Jana. Právo na zapomnění v prostředí internetu. In: Knihovna. 2016, 27(2), 68-69. ISSN 1801-3252.
- 75) KALEEM, J. Death On Facebook Now Common As 'Dead Profiles' Create Vast Virtual Cemetery. Huffington Post [online]. 2012. Dostupné z: http://www.huffingtonpost.com/2012/12/07/death-facebook-dead-profiles_n_2245397.html. ISSN 0099-9660.
- 76) KASKET, Elaine. Continuing bonds in the age of social networking: Facebook as a modern-day medium. *Bereavement Care* [online]. 2012, 31(2), 62-69 [cit. 2020-10-17]. ISSN 0268-2621. Dostupné z: doi:10.1080/02682621.2012.710493
- 77) KAŠPAR, Ondřej. *Digitální dědictví* [online]. Brno, 2019 [cit. 2020-03-23]. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/pedqq/>
- 78) KEEN, Andrew. *Jak opravit budoucnost*. Překlad Stanislav Pavlíček. Vydání první. Praha: Argo, 2019. 278 stran. Crossover; 4. ISBN 978-80-257-2882-6.
- 79) KELLEHER, Kristina. Facebook Profiles Become Makeshift Memorials. Brown Daily Herald [online]. 2007. Dostupné z: <http://www.browndailyherald.com/features/facebookprofiles-become-makeshift-memorials-1.1674763#.TxLqXc3I7Ec>.
- 80) KELNAROVÁ, Jarmila. *Tanatologie v ošetrovatelství*. Vyd. 1. Brno: Littera, 2007. 112 s. ISBN 978-80-85763-36-2.
- 81) KERNIGHAN, Brian W. *Jak porozumět digitálnímu světu: vše, co potřebujete vědět o internetu, bezpečnosti a soukromí*. Překlad Petr Holčák. První vydání v českém jazyce. Praha: Argo, 2019. 311 stran. Zip; svazek 65. ISBN 978-80-7363-903-7.
- 82) KLAstrup, Lisbeth. "I didn't know her, but...": parasocial mourning of mediated deaths on Facebook RIP pages. *New Review of Hypermedia* [online]. 2015, 21(1/2), 146-164 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.1080/13614568.2014.983564. ISSN 1361-4568.
- 83) KOLÁŘOVÁ, Kateřina. *Digitální dědictví zatím neřešíme, říká šéf Notářské komory Neubauer* [online]. 2018, 28.11.2018 [cit. 2020-04-24]. ISSN 1213-1385. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/byznys/pravo-a-justice/digitalni-dedictvi-zatim-neresime-rika-sef-notarske-komory-neubauer.A181123_142435_ln_byznys_pravo_ssu
- 84) KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. V Praze: Triton, 2004. 234 s. ISBN 80-7254-538-8.
- 85) KOTRLÝ, T. Sociální pohřeb. In: *Rodinné listy*. 2012, 1 (3) 24-28. ISSN 1805-0824.
- 86) KOUSAL, Jakub. K autorským právům na Facebooku. In: *E-bezpečí* [online]. 2011, 4. říjen 2011 [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: https://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/dalirizika/324-kautorskym-pravm-na-facebooku#_ftn1

- 87) KOŽÍŠEK, Martin. Jak to u nás vypadalo, vypadá a jak by to mělo být? In: *Hot Topic*. Praha: Watch Star Media, 2019, **1**(1), 5-9. ISSN 2694-8176.
- 88) KRAMER, A. D., J. E. GUILLORY a J. T. HANCOCK. Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences Of The United States Of America* [online]. 2014, **111**(24), 8788-90 [cit. 2020-03-20]. DOI: 10.1073/pnas.1320040111. ISSN 1091-6490.
- 89) KREICZER-LEVY, Shelly a Ronit DONYETS-KEDAR. Better Left Forgotten: AN ARGUMENT AGAINST TREATING SOME SOCIAL MEDIA AND DIGITAL ASSETS AS INHERITANCE IN AN ERA OF PLATFORM POWER. *Brooklyn Law Review* [online]. 2019, **84**(3), 703-744 [cit. 2020-10-10]. ISSN 0007-2362.
- 90) KROULÍK, Jiří. *Případová studie: Facebook a děti 7. třídy ZŠ* [online]. 2012 [cit. 2020-07-05]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/110618>. Vedoucí práce Jan Beseda.
- 91) KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *Hovory s umírajícími*. Překlad Bohumil Dvořáček. 1. vyd. [S.l.]: Signum unitatis, 1992. 135 s. ISBN 80-85439-04-2.
- 92) LANGMEIER, Josef. *Vývojová psychologie / Josef Langmeier, Dana Krejčířová*. 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.
- 93) LEAVER, Tama. The Social Media Contradiction: Data Mining and Digital Death. *M/C Journal* [online]. 2013, **16**(2), 6-6 [cit. 2020-10-10]. ISSN 1441-2616. Dostupné z: doi:10.5204/mcj.625
- 94) LINHART, Jiří a kol. *Slovník cizích slov pro nové století: základní měnové jednotky, abecední seznam chemických prvků, jazykovědné pojmy: 30000 hesel*. Litvínov: Dialog, 2002. 412 s. ISBN 80-85843-61-7.
- 95) LINGEL, Jessa. The Digital Remains: Social Media and Practices of Online Grief. *Information Society* [online]. 2013, **29**(3), 190-195 [cit. 2020-04-05]. ISSN 01972243. Dostupné z: doi:10.1080/01972243.2013.777311
- 96) Listina základních práv a svobod. In: *Ústavní zákon*. Předsednictvo České národní rady, 1992, 2/1993 Sb. Dostupné také z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- 97) Loi n°2016-1321 pour une République numérique. In: *Legifrance* [online]. 2020. Dostupné z: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000033202746&categorieLien=cid>
- 98) MACEK, Jakub. Nevyčíslitelné porozumění: Kvalitativní výzkum online sociálních sítí. *ProInflow: Časopis pro informační vědy* [online]. 2012, (1), 1-15 [cit. 2020-07-04]. ISSN 1804-2406. Dostupné také z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/article/view/814/943>

- 99) MARTÍNEK, Daniel. *Tabuizace smrti v současné české společnosti* [online]. Č. Budějovice, 2017. [cit. 2020-11-21]. Bakalářská práce (Bc.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Zdravotně sociální fakulta. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Ondřej Doskočil. Dostupné z: <https://theses.cz/id/m3ktw4/>.
- 100) MANNIX, Kathryn. *Máme konec na paměti?: umírání, smrt a moudrost v době popírání*. Překlad Zora Freiová. 1. vydání. V Praze: Cesta domů, 2019. 302 stran. ISBN 978-80-88126-58-4.
- 101) MASSIMI, M., & BAECKER, R. M. A death in the family: Opportunities for designing technologies for the bereaved. In: *Proceedings of the SIGCHI conference on Human Factors in computing systems* [online]. 2010, 1821–1830 [cit. 2020-07-06]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1145/1753326.1753600>
- 102) MAZZONE, Jason. Facebook's Afterlife. *North Carolina Law Review* [online]. 2011, 90(5), 1643-1686 [cit. 2019-02-13]. ISSN 0029-2524.
- 103) MCMAHAN, Jeff. *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life*. 2. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 9780195079982.
- 105) MCCALLIG, Damien. Facebook after Death: An Evolving Policy in a Social Network. *International Journal of Law and Information Technology* [online]. 2014, 22(2), 107-140 [cit. 2019-06-21]. ISSN 1464-3693.
- 106) MIKK, Tiina a Karin SEIN. Digital Inheritance: Heirs' Right to Claim Access to Online Accounts under Estonian Law. In: *Juridica International* [online]. 2018, 27, 117-128 [cit. 2020-10-10]. ISSN 1406-1082. DOI: <https://doi.org/10.12697/JI.2018.27.12>.
- 107) *Mojesmrt* [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://mojesmrt.cz/?lang=cs>
- 108) Most popular social networks worldwide as of January 2019. In: *Statista* [online]. [cit. 2019-01-31]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>
- 109) MUNROE, Randal. *What if?* [online]. 2013 [cit. 2020-07-05]. Dostupné z: <https://what-if.xkcd.com/>
- 110) MUELLER, Leticia. Memorial Facebook. Meu epitáfio é minha página. As representações da morte no ciberespaço. *Revista Uninter de Comunicação* [online]. 2014, 2(2), 126-143 [cit. 2020-11-06]. ISSN 2357-9870.
- 111) NADKARNI, Ashwini a Stefan G. HOFMANN. Review: Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences* [online]. 2012, 52(3), 243-249 [cit. 2017-07-06]. DOI: 10.1016/j.paid.2011.11.007. ISSN 0191-8869.
- 112) NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY (EU) č. 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů). In: *Úřední věstník* [online]. L 119/1–119/88. Dostupné z: https://www.uouu.cz/assets/File.ashx?id_org=200144&id_dokumenty=20112

- 113) NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY (EU) č. 650/2012 ze dne 4. července 2012 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení. In: *Úřední věstník* [online]. L 201/107-201/134. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX%3A32012R0650>
- 114) NAVRÁTIL, Leoš a kol. *Vnitřní lékařství pro nelékařské zdravotnické obory*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 424 s. ISBN 978-80-247-2319-8.
- 115) NEZBEDA, Ondřej. *Průvodce smrtelníka: prakticky o posledních věcech člověka*. Vydání první. V Praze: Paseka, 2016. 287 stran. ISBN 978-80-7432-747-6.
- 116) NĚMCOVÁ, Drahomíra. Závěť a její datace. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2017, XXV(4), 717–737. ISSN 1210-9126.
- 117) NORRIS, James a Carla SOFKA. *The Digital Death Report 2018* [online]. Digital Legacy Association, 2018 [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: <https://digitallegacyassociation.org/wp-content/uploads/2019/11/Digital-Death-Survey-2018-The-Digital-Legacy-Association-1.pdf>
- 118) NOYES, Dan. The Top 20 Valuable Facebook Statistics: Updated April 2020 [online]. In: *Zephoria* [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/>
- 119) NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. R-Ž. 3. vyd. Praha: Kalich - Česká biblická společnost, 1992. s. 771-1399, [8] s. mp., [64] s. obr. příl. ISBN 80-7017-528-1. Dostupné z: http://lide.cb.cz/pavel.mosner/bib_slovník_novotny/0900-0950.pdf
- 120) NULÍČEK, Michal. *GDPR - obecné nařízení o ochraně osobních údajů*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018. xvii, 559 stran. Praktický komentář. ISBN 978-80-7598-068-7.
- 121) NUTIL, Petr. *Média, lži a příliš rychlý mozek: průvodce postpravdivým světem*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0716-2.
- 122) ÖHMAN, Carl a Luciano FLORIDI. The Political Economy of Death in the Age of Information: A Critical Approach to the Digital Afterlife Industry. *Minds and Machines: Journal for Artificial Intelligence, Philosophy and Cognitive Science* [online]. 2017, 1-24 [cit. 2020-10-13]. ISSN 0924-6495. Dostupné z: doi:10.1007/s11023-017-9445-2.
- 123) ÖHMAN, Carl a David WATSON. Are the dead taking over Facebook? A Big Data approach to the future of death online. *Big Data* [online]. 2019, 6 [cit. 2020-04-20]. DOI: 10.1177/2053951719842540. ISSN 2053-9517.
- 124) PANNA, Jan. *Právní ochrana uživatelských dat na sociální síti Facebook* [online]. 2018, 66 s. [cit. 2020-11-21]. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Palackého, Katedra soukromého práva a civilního procesu. Vedoucí práce JUDr. Petr Prehal, Ph.D. Dostupné z: <https://theses.cz/id/0s5d5m/>.
- 125) Pärimisseadus. In: *ERAÕIGUS* [online]. Tallinn: Riigikogu, 2009, RT I 2008, 7, 52 [cit. 2020-9-10]. Dostupné také z: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13093033>.

- 126) PEHALOVÁ, Magdalena. Nazývejme věci pravým jménem – mozková smrt je smrt. In: *Umírání.cz* [online]. 13.12.2016 [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/clanky/nazyvejme-veci-pravym-jmenem-mozkova-smrt-je-smrt>
- 127) PERLUXO, Diana a Rita FRANCISCO. Use of Facebook in the maternal grief process: An exploratory qualitative study. In: *Death Studies* [online]. 2018, **42**(2), 79-88 [cit. 2020-04-28]. DOI: 10.1080/07481187.2017.1334011. ISSN 0748-1187.
- 128) PENNINGTON, Natalie. You Don't De-Friend the Dead: An Analysis of Grief Communication by College Students Through Facebook Profiles. In: *Death Studies* [online]. 2013, **37**(7), 617-635 [cit. 2020-04-28]. DOI: 10.1080/07481187.2012.673536. ISSN 0748-1187.
- 129) PITSILLIDES, Stacey, Janis JEFFERIES a Martin CONREEN. Museum of the self and Digital Death: An emerging Curatorial Dilemma for Digital Heritage. In: *Heritage and Social Media* [online]. Taylor & Francis, 2012, **3**(56-68) [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://doi.org/10.4324/9780203112984>
- 130) PITSILLIDES, Stacey; WALLER, Mike; FAIRFAX, Duncan. Digital Death: What Role Does Digital Information Play in the Way We are (Re) Membered? In: *Digital Identity and Social Media*. IGI Global, 2013, [cit. 2020-04-05]. DOI: 10.4018/978-1-4666-1915-9.ch006
- 131) PITSILLIDES, S. Digital legacy: Designing with things. *Death studies* [online]. 2019, **43**(7), 426-434 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.1080/07481187.2018.1541939. ISSN 10917683.
- 132) PITKIN, James. A Beaverton Woman's Fight for Her Dead Son's Website Ends in a First-of-a-kind Lawsuit Against Facebook.com. Willamette Week [online]. 2007 [cit. 2019-06-21]. ISSN 2640-5857. Dostupné z: http://www.wweek.com/portland/article-6889-access_denied.html
- 133) POSPÍŠILOVÁ, Marie. Facebooková (ne)závislost: identita, interakce a uživatelská kariéra na Facebooku. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3306-0. Dostupné také z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=4806571>
- 134) RAUDENSKÁ, Jaroslava a JAVŮRKOVÁ, Alena. *Lékařská psychologie ve zdravotnictví*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 304 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2223-8.
- 135) ROBERTS, P. (2006). From my space to our space: The functions of Web memorials in bereavement. In: *The Forum*, **32**(4): 1, 3-4. ISSN 1540-8884.
- 136) ROSEN, Guy. An Update on How We Are Doing At Enforcing Our Community Standards. In: *Facebook* [online]. 2019 [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <https://about.fb.com/news/2019/05/enforcing-our-community-standards-3/>

- 137) Rozhodnutí Komise 2000/520/ES ze dne 26. července 2000, o odpovídající ochraně poskytované podle zásad „bezpečného přístavu“ a s tím souvisejících „často kladených otázek“ vydaných Ministerstvem obchodu Spojených států. In: *Úřední věstník* [online]. L 215, 25/08/2000 s. 0007-0047 Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A32000D0520>
- 138) Rozsudek Soudního dvora EU ze dne 6. října 2015, C-362/14, ve věci Maximilian Schrems v. Data Protection Commissioner. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=169195&doclang=EN>
- 139) SCHREMS, Maximilian. Klage. In: *Europe-v-facebook* [online]. 31.07.2014 [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <http://europe-v-facebook.org/sk/sk.pdf>
- 140) SMRČKA, Martin a kol. *Poranění mozku*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. 272 s., [6] s. obr. příl. ISBN 80-7169-820-2.
- 141) SOFKA, C. J. Social support "internetworks," caskets for sale, and more: thanatology and the information superhighway. In: *Death studies* [online]. 1997, **21**(6), 553-74 [cit. 2020-07-05]. ISSN 07481187.
- 142) SOLOVE, Daniel J. *Nothing to hide: the false tradeoff between privacy and security*. New Haven: Yale University Press, 2011. ix, 245 stran. ISBN 978-0-300-17233-1.
- 143) SPINOZA, Benedictus de, SOBOTKA, Milan, ed. *Etika*. Vydání I. Praha: Svoboda, 1977. Dostupné také z: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/116578>.
- 144) SVOBODA, Václav. Smrt v síti – dvě odlišné teorie pojetí virtuálního dědictví. *Advokátní online deník* [online]. 2019 [cit. 2020-04-24]. ISSN 2571-3558. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2019/04/11/smrt-v-siti/>
- 145) ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Vyhoštěná smrt*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2013. 127 s. ISBN 978-80-7017-197-4.
- 146) ŠPATENKOVÁ, Naděžda et al. *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén, ©2014. 315 s. ISBN 978-80-7492-138-4.
- 147) TEUSCHEL, Peter. *Tajemství předků: transgenerační přenos jako výzva a šance*. Překlad Petr Babka. Vydání první. Praha: Portál, 2017. 238 stran. ISBN 978-80-262-1267-6.
- 148) Tomáš Halík – Je smrt stále tabu? In: *Youtube* [online]. 07.04.2016 [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=yXomJQvgt8g>. Kanál uživatele Česká křesťanská akademie.
- 149) TOSUN, Leman Pınar. Motives for Facebook use and expressing “true self” on the Internet. *Computers in Human Behavior* [online]. 2012, **28**(4), 1510-1517 [cit. 2020-10-10]. ISSN 0747-5632. Dostupné z: doi:10.1016/j.chb.2012.03.018

- 150) Uniform Law Commission. Fiduciary Access to Digital Assets Act, Revised. In: *Uniform Law Commission* [online]. 2015 [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?communitykey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22&tab=groupdetails>
- 151) Urteil III ZR 183/17, Verkündet am: 12. Juli 2018 Kiefer Justizangestellter als Urkundsbeamter der Geschäftsstelle. Dostupné z: <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=86602&pos=0&anz=1>
- 152) U.S. Code: 18 U.S. CODE § 2702. Voluntary disclosure of customer communications or records. In: *Legal Information Institute* [online] [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2702>
- 153) U.S. Code: 28 U.S. CODE § 1782. Assistance to foreign and international tribunals and to litigants before such tribunals. In: *Legal Information Institute* [online] [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1782>
- 154) VÁCHA, Marek. Nejslabší článek české medicíny. In: *Umírání.cz* [online]. 14.05.2015 [cit. 2019-10-10]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/clanky/nejslabsi-clanek-ceske-mediciny>
- 155) VESZELSZKI, Agnes a PARAPATICS, Andrea. From Cooperation to compassion: Death and Bereavement on Social Networking Websites. In: *Facets of Facebook: Use and Users*. [online] 2016, 7, 172–209. Dostupné z: DOI: 10.1515/9783110418163-008
- 156) VESZELSZKI, Agnes. *Digilect: The Impact of Infocommunication Technology on Language*. 2017. ISBN 978-31-104-9990-2.
- 157) VIRILIO, Paul. *Stroj videnia*. 1. vyd. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2002. 111 s. ISBN 80-85187-31-0.
- 158) Virtual Cemetery. O projektu. Virtual Cemetery [online]. [cit. 2020-03-13]. Dostupné z: <http://www.virtual-cemetery.com/2-o-projektu.html>
- 159) VOKUŠ, Jiří. Informace o uživateli sociální sítě. In: *Policie ČR* [online]. 26. května 2016 [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/informace-o-uzivateli-socialni-site.aspx>
- 160) VOKURKA, Martin, a HUGO, Jan, aj. *Velký lékařský slovník*. 9. aktualiz. vyd. Praha: Maxdorf, „Jessenius“, 2009. 1159 s. ISBN 978-80-7345-202-5.
- 161) *Všeobecná deklarace lidských práv*. United Nations, 2015. Dostupné také z: https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf
- 162) WANG, Liming. Wuquan Yanjiu. Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe. In: *Douban* [online]. Renmin University of China. 2007 [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <https://read.douban.com/reader/ebook/10727005/>

- 163) WU, Yen-Chun Jim, Wei-Hung CHANG a Chih-Hung YUAN. Do Facebook profile pictures reflect user's personality? *Computers in Human Behavior* [online]. 2015, 51(Part B), 880-889 [cit. 2017-05-16]. DOI: 10.1016/j.chb.2014.11.014. ISSN 0747-5632.
- 164) YANG Lixin: Mingfa Zongze Guiding Wangluo Xuni Caichan de Yiyi. In: *Economic information daily* [online]. 2017 [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: http://dz.jjckb.cn/www/pages/webpage2009/html/2017-08/15/content_34971.htm
- 165) ZANER, Richard M. *Critical Examination of Ethics in Health Care*. 2015, 1-12. DOI: 10.1007/978-3-319-18332-9_1. ISBN 978-3319-183-312.
- 166) Zákon č. 141/1961 Sb.: Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). In: *Sbírka zákonů*, 1961. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>
- 167) Zákon č. 20/1966 Sb.: Zákon o péči o zdraví lidu. In: *Sbírka zákonů*, 1966. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1966-20>
- 168) Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů*, 7. 9. 2000. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-301>
- 169) Zákon č. 285/2002 Sb.: Zákon o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon). In: *Sbírka zákonů*, 2019. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-285/zneni-20190501>
- 170) Zákon č. 273/2008 Sb. Zákon o Policii České republiky. In: *Sbírka zákonů*, 2013. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273>
- 171) Zákon č. 372/2011 Sb.: o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách). In: *Právní normy*, 2011. Dostupné také z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_372_2011
- 172) Zákon č. 89/2012 Sb.: Zákon občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*, 2012. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>
- 173) Zákon č. 104/2013 Sb. Zákon o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních. In: *Sbírka zákonů*, 2013. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-104>
- 174) Závět' v Česku sepiše pětikrát méně lidí než v Rakousku. In: *STEM/MARK* [online]. 2019 [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <https://www.stemmark.cz/zavet-v-cesku-sepise-petkrat-mene-lidi-nez-v-rakousku/>

Seznam grafů

Graf 1: Rozdílné zaujetí tématem smrti u věřících a nevěřících. Zdroj: Martínek (2017).	15
Graf 2: Mluví se dostatečně o smrti?. Zdroj: Dříve vyslovená přání; Závěrečná zpráva.....	16
Graf 3: Co Vás od sepsání DVP odrázuje? Zdroj: Dříve vyslovená přání; Závěrečná zpráva.....	17
Graf 4: Procentuální počet uživatelů. Zdroj: Facebook, 2020a.	22
Graf 5 : Vzestupná tendence střední délky života v České republice. Primární zdroj: ČSÚ; graf: Boček, Jan.....	43

Seznam obrázků

Obrázek 1: Základní formulář žádosti o obsah z účtu zesnulé osoby. Zdroj: Facebook, 2019c. ...	34
Obrázek 2: Ukázka zvěčněného profilu (stará verze).....	37
Obrázek 3: Ukázka zvěčněného profilu (nová verze).	37

Seznam tabulek

Tabulka 1: Sociodemografické informace o účastnících výzkumu.....	49
Tabulka 2: Zesnulý uživatel č.1.....	57
Tabulka 3: Zesnulý uživatel č.2.....	57
Tabulka 4: Výsledné nastavení facebookového účtu pro případ smrti během počátečního rozhovoru a týden po rozhovoru.....	63
Tabulka 5: Procentuální zmínění možností zacházení s facebookovou digitální pozůstalostí.....	64
Tabulka 6: Výsledky preferované formy zacházení s facebookovými digitálními pozůstalostmi.	65